

”Det har alltid funnits våld, alltså när det har funnits problem.”

”Det har alltid funnits våld, alltså när det har funnits problem.”

Återrapportering av regeringsuppdraget om barn och ungas uppväxt- och levnadsförhållanden och risk för att involveras och utnyttjas i kriminalitet

Innehåll

"Det har alltid funnits våld, alltså när det har funnits problem."	1
Återrapportering av regeringsuppdraget om barn och ungas uppväxt- och levnadsförhållanden och risk för att involveras och utnyttjas i kriminalitet	1
Innehåll.....	2
1. Sammanfattning	3
2. Bakgrund.....	6
2.1 Om uppdraget.....	6
Barnombudsmannen ska.....	6
2.2 Syfte.....	6
2.3 Barnombudsmannen arbetar utifrån barnkonventionen	6
2.4 Definitioner av våld	7
3. Genomförande	9
3.1 Metod.....	9
3.2 Avgränsning och inriktning.....	11
4. Resultat	12
4.1 Våldsutsatthet i hemmet inklusive hedersrelaterat våld och förtryck samt sexuellt våld	12
4.2 Andra riskfaktorer i hemmet under uppväxten.....	23
4.3 Traumatiska händelser och död	26
4.4 Närvaro av våld i närområdet, i skolan och under tidigare placeringar i samhällets vård	28
4.5 Konsekvenser av våld, trauma och svåra uppväxtvillkor	34
5. Barnombudsmannens analys	45
5.1 Barn som utsätts för våld upptäcks inte i tid och barn får inte adekvata insatser.....	45
5.2 Varför blir barn kriminella?.....	50
5.3 Samband mellan uppväxtmiljö, våldsutsatthet och inträde i kriminella gängmiljöer	51
5. Både förövare och egen utsatthet.....	52
Barnombudsmannens slutsatser och rekommendationer	54
Barnombudsmannen har utifrån det insamlade materialet identifierat några centrala slutsatser. Mycket är känt sedan tidigare, men utifrån barns och ungas berättelser kan vi konstatera att problemen kvarstår:	54
Barnombudsmannens rekommendationer.....	55
För de yngsta barnen.....	55
För både yngre och äldre barn:	56
6. Referenser	58
7. Kostnadsberäkning / Ekonomisk redovisning	61
8. Bilagor	61

1. Sammanfattning

Barnombudsmannen har haft i uppdrag att beskriva barns och ungas erfarenheter av olika former av våld under uppväxten, och eventuella samband mellan barn och ungas uppväxt- och levnadsförhållanden och risk för att involveras och utnyttjas i kriminalitet. Rapportens syfte är att bidra till fördjupad kunskap och förståelse för, barns och ungas uppväxtvillkor samt belysa de faktorer som kan leda till ökad risk för att de involveras och utnyttjas av kriminella nätverk. Den belyser utsatthet för olika typer av våld inklusive hedersrelaterat våld och förtryck, försummelse och vanvård. I rapporten undersöks också sambandet mellan barns uppväxtvillkor och risken för att utsättas för våld i olika sammanhang eller att själv utöva våld mot andra.

Barnombudsmannen har samlat in barns och ungas erfarenheter genom 88 djupintervjuer med frihetsberövade barn och unga och en enkätundersökning som 543 frihetsberövade barn och unga har besvarat. Vi har även arbetat med referensgrupper bestående av barn och unga med egen erfarenhet av frihetsberövande. Deras bidrag har varit ovärderliga och har gett oss värdefulla synpunkter under hela arbetets gång.

Det som framkommit i uppdragets olika delar är att deras uppväxt generellt har varit otrygg och präglad av våldsutsatthet och andra missförhållanden. Bland de svåra upplevelser som barn och unga lyft i våra samtal är utsatthet för våld i hemmet särskilt framträdande, inklusive hedersrelaterat våld och förtryck. Det handlar både om fysiskt våld mot barnet själv och mot närstående. Andra former av våld och övergrepp, såsom psykiskt våld, sexuella övergrepp eller vanvård och försummelse har också förekommit. För många av de intervjuade barnen och de unga är våldsutsattheten normaliserad och har varit en konstant del av deras barndom och vardag. Ytterst få har tidigare fått frågor om sin egen våldsutsatthet. Detta trots att en majoritet av de barn och unga vi intervjuat har haft kontakter med myndigheter och levt i en familj där de har utsatts för våld, antingen genom att ha bevittnat våld mot annan familjemedlem eller själva utsatts för våld, inklusive hedersrelaterat våld och förtryck, och växt upp under mycket otrygga förhållanden.

Förutom våldsutsatthet i hemmet beskriver de frihetsberövade barnen och de unga även andra riskfaktorer i sin uppväxtmiljö. Vanligt förekommande är berättelserna om föräldrarnas psykiska ohälsa, missbruksproblem samt annan kriminalitet i hemmet. Barnen beskriver destruktiva hemmiljöer där trygghet saknas och där ingen vuxen tar ansvar för barnet.

När hemmiljön är dålig har barn och unga tillbringat mycket tid utanför hemmet, och hamnat i andra former av utsatthet och våld. Oavsett kön finns en tydligt ökad risk för att utsättas för annat våld, exempelvis i närområdet, om man parallellt är eller har varit utsatt för våld i hemmet, där risken är dubbelt så stor på vissa arenor. Våld i hemmet skapar en sårbarhetsfaktor hos barnet som kan utnyttjas av kriminella nätverk.

Barnombudsmannens intervjuer med barn och unga visar på allvarliga konsekvenser för barn som utsätts för våld och andra svåra uppväxtförhållanden. I många fall har barnen utvecklat destruktiva beteenden kopplade till våld, missbruk eller kriminalitet. Barnen har ofta exponerats för våld som använts som konfliktlösningsmetod. Den egna våldsutsattheten har ofta lett till att våld blivit normaliserat, både vad gäller närvaro av och eget användande av våld. Det har gjort att de saknat möjlighet att utveckla andra mer konstruktiva färdigheter och sätt att hantera och lösa situationer. Många av de tjejer vi har intervjuat beskriver hur de medvetet eller omedvetet söker sig till relationer som präglas av beteenden de känner igen från sin uppväxt.

Bland de barn och unga som Barnombudsmannen har samtalat med är förekomsten av neuropsykiatriska diagnoser (NPF) hög. Många berättar att de har diagnoser såsom ADHD och PTSD och beskriver svårigheter med impuls kontroll och konsekvenstänk. Både intervjumaterialet och tidigare forskning visar att ADHD och PTSD är vanligt förekommande diagnoser hos barn som har upplevt traumatiska händelser, exempelvis våld under uppväxten.

Barnombudsmannens analys av materialet är att inte tillräckligt många barn som är våldsutsatta upptäcks, och att upptäckten är särskilt låg vad gäller de yngsta barnen. Detta trots att det är väl känt att de tusen första dagarna i ett barns liv är avgörande för deras hälsa, utveckling och framtida välmående. För att komma tillrätta med de problem som finns krävs ett antal åtgärder, såsom sammanhållen barnjournal inom hälso- och sjukvården inklusive BVC, obligatorisk BVC med utveckling av hembesöksprogram högre upp i åldern, obligatorisk förskola och nationell screening av trauma hos barn och implementering av metoder för stöd till familjer.

Den lagstiftning som finns för att skydda barn från våldsutsatthet används inte i tillräcklig utsträckning. Barn och unga berättar hur de lämnas kvar i en hemmiljö där det förekommer våld, och barn får inte vara delaktiga i åtgärder som rör dem. Det är brister i insatser som barn får, och tillgången till vård skiljer sig åt beroende på var i landet barnet bor.

Barn och unga som Barnombudsmannen intervjuat har berättat om långvarig våldsutsatthet i sin hemmiljö och om fler ytterst allvarliga händelser, såsom bevittnat dödligt våld och familjemedlemmar och nära vänner som fallit offer i gängskjutningar. När traumatiska upplevelser inte följts upp med rätt stöd har det fått långvariga negativa konsekvenser för deras psykiska hälsa. Barn och unga beskriver en djupgående brist på tillit till omvärlden vilket kan leda till att de söker trygghet i andra sammanhang. I avsaknad av fungerande stödstrukturer har exempelvis kriminella nätverk blivit en ersättning för det stöd som samhället borde ha erbjudit. Där får barn och unga en känsla av tillhörighet, men till priset av en fortsatt utsatthet och en väg in i kriminalitet. Att bryta denna utveckling kräver inte bara tidiga insatser utan också att samhället återupprättar förtroendet hos dessa barn och unga genom att visa att deras behov tas på allvar och att deras trygghet är en prioritet.

Barn och unga har återkommande beskrivit hur de saknat stöd av vuxna. Vårdnadshavare har en central roll i att förhindra att deras barn hamnar i destruktiva miljöer. De måste vara närvarande i sina barns liv, vara engagerade i, och vid behov söka stöd för att hantera svårigheter. Brister i föräldraansvar kan få långtgående negativa konsekvenser för både det enskilda barnet och samhället i stort. Den ökande ungdomskriminaliteten är en samhällsutmaning som kräver ett tydligt ansvarstagande från alla berörda parter. Samhället måste öka förväntningarna och våga ställa krav på vårdnadshavare samtidigt som vårdnadshavare måste ges rätt förutsättningar utifrån barnets behov. Parallellt med det måste samhället säkerställa att inget barn lämnas utan skydd och stöd. En trygg och stabil uppväxt är en förutsättning för att barn och unga ska kunna utvecklas till självständiga och ansvarstagande medborgare.

I Barnombudsmannens material är det tydligt att både frihetsberövade killar och tjejer har utsatts för våld i hemmet under uppväxten. Vi ser inte några signifikanta skillnader baserat på kön i intervjumaterialet kopplat till att våldsutsatthet förekommit i hemmet, där har en majoritet av både killar och tjejer delat med sig av erfarenheter av olika former av utsatthet. Barn och unga som växer upp i hederskontext har ytterligare lager av utsatthet. Det finns tydliga könsmonster i hur utsatta barn och unga uppfattas och behandlas, samt hur de pratar om sin egen utsatthet. Tjejer riskerar att reduceras till enbart offer i diskussioner om kriminalitet, vilket döljer deras mer aktiva roll i brottslig verksamhet. Det gör möjligt för kriminella nätverk att fortsätta utnyttja det faktum att tjejer både lättare går under radarn och tenderar att få lägre

straff när de åker fast, vilket tjejer har berättat om i intervjuerna. Många tjejer begår brott under stark press, men det finns även tjejer som själva är drivande i de kriminella gängen. Tjejer i gängmiljö riskerar dessutom att utsättas för sexuellt våld och exploatering. Det gör deras situation särskilt komplex – de är både förövare och utsatta offer för de patriarkala strukturer som ofta präglar de kriminella nätverken. Killar ses dock ofta enbart som förövare. Deras våldsutsatthet och trauma riskerar att osynliggöras helt. Samhället tenderar att se deras våldsamma beteende som en del av en kriminell identitet. De bakomliggande faktorerna, såsom utsatthet för våld inklusive hedersrelaterat våld och förtryck våld, missbruk i hemmet eller andra traumatiska händelser uppmärksammas sällan.

Kriminella nätverk riktar in sig på och rekryterar barn som är sårbara, där en kombination av riskfaktorer ökar möjligheten att involvera dem i kriminalitet. Barn som har utsatts för övergrepp, försummelse och trauma i hemmet eller har föräldrar med missbruksproblem, löper större risk att bli involverade i grov kriminalitet. Gäng erbjuder många lockelser för sårbara barn, såsom vänskap, mening, syfte, tillhörighet, skydd och trygghet, pengar och gåvor, nöje och spänning.

Det faktum att många av de barn och unga som Barnombudsmannen har intervjuat har påverkats av våldsutsatthet innebär inte att alla barn som utsätts för våld senare begår kriminella handlingar, långt därifrån. Däremot är det tydligt att våldsutsatthet i hemmet är en återkommande och allvarlig riskfaktor bland de barn och unga som senare hamnar i kriminella miljöer. Sambandet är så starkt att det understryker behovet av kraftfulla åtgärder för att bryta denna destruktiva utveckling. Att skydda barn från våld är i grunden en fråga om mänskliga rättigheter. Det får allvarliga konsekvenser för det enskilda barnet som utsätts för våld, men det är också en avgörande insats för att förebygga rekrytering av barn till grov kriminalitet. Om samhället ska lyckas stoppa inflödet av barn och unga som utnyttjas i kriminella nätverk krävs en tidig och samordnad insats där våldsutsatta barn identifieras och får rätt stöd i tid. Att inte agera riskerar att få långsiktiga konsekvenser både för de enskilda barnen och för samhället i stort.

Många av de unga som är involverade i gängkriminalitet befinner sig i en dubbel roll, de är både förövare och har blivit utsatta. Å ena sidan är de barn och unga som vuxit upp i miljöer präglade av våldsutsatthet, hedersrelaterat våld och förtryck, kriminalitet, missbruk och psykisk ohälsa. Många bär på trauman från tidig barndom och har blivit formade av en verklighet där utsatthet för våld och otrygghet varit en del av vardagen. Å andra sidan är de också förövare som medvetet begått ytterst allvarliga brott. Samhället har ett ansvar att både se de som individer med rätt till stöd och rehabilitering, och hålla dem ansvariga för sina handlingar. De grova brott de begått orsakar djupa spår hos brottsoffer och andra berörda. De utgör en fara, inte bara för samhället utan också för sig själva.

Barnen och de unga vi intervjuat har regelmässigt beskrivit att de vet att de gjort fel, och har i princip inte ifrågasatt själva frihetsberövandet utan snarare problematiserat att de inte fått rätt hjälp under uppväxten. Genomgående i Barnombudsmannens samtal framkommer en underliggande längtan efter att bli förstörd och få hjälp, även när de har svårt att kommunicera sina känslor och behov.

2. Bakgrund

2.1 Om uppdraget

Regeringen gav Barnombudsmannen följande uppdrag:

Barnombudsmannen ska

- kartlägga och beskriva barn och ungas erfarenheter av olika former av våld under uppväxten genom till exempel intervjuer (exempelvis med frihetsberövade barn och unga eller placerade barn och unga på särskilda ungdomshem). Syftet ska vara att belysa eventuella samband mellan barn och ungas uppväxt- och levnadsförhållanden och risk för att involveras och utnyttjas i kriminalitet. Även sambandet mellan uppväxtvillkor och risk att fortsatt utsättas för våld eller själv utöva våld ska beaktas. De uppväxtvillkor som avses är till exempel utsatthet för eller bevittnande av våld i nära relationer, inklusive hedersrelaterat våld och förtryck, försummelse och vanvård. I uppdraget ingår att sammanställa befintlig kunskap på området. Eftersom uppdraget behandlar arbetet mot våld i nära relationer och hedersrelaterat våld och förtryck, som ingår i det sjätte jämställdhetspolitiska delmålet, delfinansierar anslaget 3:1 Särskilda jämställdhetsåtgärder uppdraget. Då uppdraget också handlar om att förverkliga barnets rättigheter i Sverige används även en del från anslaget 5:2 Barnets rättigheter för att finansiera uppdraget.

För uppdraget får Barnombudsmannen under 2024 använda högst 3 000 000 kronor varav 2 000 000 kronor ska redovisas mot det under utgiftsområde 13 Integration och jämställdhet för budgetåret 2024 uppförda anslaget 3:1 Särskilda jämställdhetsåtgärder, anslagsposten 12 Jämställdhetsinsatser efter regeringsbeslut och 1 000 000 kronor ska redovisas mot det under utgiftsområde 9 Hälsovård, sjukvård och social omsorg för budgetåret 2024 uppförda anslaget 5:2 Barnets rättigheter, anslagsposten 6 Barnets rättigheter - till Barnombudsmannen. Redovisning av uppdraget ska lämnas senast den 1 mars 2025 till Regeringskansliet (Socialdepartementet med kopia till Arbetsmarknadsdepartementet).¹

2.2 Syfte

Rapportens syfte är att bidra till fördjupad kunskap och förståelse för, barns och ungas uppväxtvillkor samt belysa de faktorer som kan leda till ökad risk för att de involveras och utnyttjas i kriminalitet. Den belyser utsatthet för olika typer av våld inklusive hedersrelaterat våld och förtryck, försummelse och vanvård. I rapporten undersöks också sambandet mellan barns uppväxtvillkor och risken för att utsättas för våld i olika sammanhang eller att själv utöva våld mot andra.

2.3 Barnombudsmannen arbetar utifrån barnkonventionen

Barnombudsmannens uppdrag² är att företräda barns och ungas rättigheter och intressen enligt FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen). Konventionen fastställer att varje barn har rätt till skydd från våld, att komma till tals i frågor som rör dem och att växa upp i en trygg miljö som främjar deras utveckling. Barnkonventionen är svensk lag sedan år 2020. Barnombudsmannen ska i sitt uppdrag driva på genomförandet och bevaka efterlevnaden av barnkonventionen.

¹ Regeringsbeslut S2024/01208 den 2024-06-13

² Jfr. 1 § lagen om Barnombudsman (1993:335).

Enligt artikel 19 i barnkonventionen ska barn skyddas mot alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada, övergrepp, vanvård eller försumlig behandling, misshandel eller utnyttjande, inklusive sexuella övergrepp.

2.4 Definitioner av våld

Våld mot barn

Alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försumlig behandling, misshandel eller exploatering, inklusive sexuella övergrepp, som orsakar eller kan orsaka fysisk eller psykisk skada på barnet.

Våld mot barn kan förekomma på olika arenor såsom i hemmet, skolan, närområdet, idrottsrörelsen, digitala medier, institutioner och andra sammanhang där barn vistas.

Våldsutsatthet i hemmet – en särskild form av våld mot barn

Med våld i hemmet avses fysiskt, psykiskt, sexuellt, digitalt eller ekonomiskt våld som utövas inom familjen eller mot närstående av närstående. Detta inkluderar både våld mellan vårdnadshavare och våld mot barn. Barn som bevittnar våld mot närstående av närstående, ofta i hemmet, betraktas enligt svensk lag³ som brottsoffer och har därmed rätt till skydd och stödinsatser. Det kan enligt viss forskning vara mer psykiskt skadligt för ett barn att uppleva våld i familjen än att själv utsättas för våld. När exempelvis barnets ena förälder använder våld mot den andra föräldern blir barnet känslomässigt övergivet och skyddslöst. Den ena föräldern blir då en hotfull angripare och den andra ett utsatt offer, vilket kan skada barnets anknytning till båda sina omsorgspersoner.⁴

Fysiskt våld

- Slag, sparkar, knuffar, brännmärkning, skakningar, strypning eller annan fysisk aggression. Kvävning eller andra former av tortyrliknande behandling.

Psykiskt våld

- Systematiska hot, trakasserier, förnedring eller isolering.
- Att skrämma barnet genom hot om våld, antingen mot barnet självt eller dess närstående.
- Kontrollerande beteende som skapar rädsla och känslomässig instabilitet.
- Kontroll och begräsningar av barnets livsutrymme.

Sexuellt våld och sexuella övergrepp

- Sexuella handlingar mot barn⁵, inklusive grooming, våldtäkt mot barn, våldtäkt, sexuellt tvång och sexuella trakasserier.
- Kommersiell sexuell exploatering av barn, såsom barnpornografi och människohandel för sexuella ändamål.
- Digitala övergrepp, exempelvis spridning av barnpornografiskt material eller tvång att delta i sexuella handlingar via internet (som även kan vara våldtäkt).
- Könsstympning och oskuldskontroller är även former av sexuellt våld utöver allvarliga kränkningar av barnets integritet och rättigheter.

³ Barnfridsbrott. Jfr. 4 kap. 3 § brottsbalken (1962:700)

⁴ Prop. 2020/21:170, *Barn som bevittnar brott*, s. 10.

⁵ Vissa sexualbrott skyddar barn under 15 år, såsom våldtäkt mot barn, sexuell posering och kontakt för att träffa ett barn i sexuellt syfte.

Hedersrelaterat våld och förtryck

Hedersrelaterat våld och förtryck utgår från kollektivistiska strukturer och präglas av normer och värderingar där familjens eller släktens anseende och heder anses vara överordnat individens fri- och rättigheter. Det innebär en omfattande kontroll och begränsning av barn och ungas livsutrymme exempelvis genom strikta regler kring umgänge, klädval och val av partner. Särskilt flickor och kvinnor utsätts i högre utsträckning och förväntas upprätthålla normer om oskuld-och kyskhet.

Om dessa normer bryts riskerar individen, ofta barn och unga, att utsättas för hot, våld, tvång, psykisk och fysisk misshandel, frihetsbegränsningar, könsstympning, oskuldskontroller, föras ut ur landet, barnäktenskap, tvångsäktenskap och i yttersta fall mord. Våldet är ofta kollektivt sanktionerat vilket innebär att det kan utövas, stödjas och/eller tolereras av flera personer inom familjen, släkten och gruppen.

Även om flickor och kvinnor är särskilt utsatta kan även pojkar och män utsättas. HBTQI-personer samt personer med intellektuella eller fysiska funktionsnedsättningar är också särskilt utsatta. Pojkar och män kan exempelvis ha krav på sig att bevaka och kontrollera kvinnliga familjemedlemmars beteende, att själva anpassa sig efter normativa föreställningar om maskulinitet och heder eller genom att utsättas för barn- och tvångsäktenskap.

Försummelse eller vanvård

- Barnets fysiska eller psykiska behov inte tillgodoses.
- När barnet inte skyddas från fara.
- Brist på tillsyn.
- Barnet får inte tillräcklig mat, kläder, husrum, mediciner, sjukvård.
- Brist på känslomässigt stöd, stöd eller kärlek och negligera barnets signaler.
- Barnet kan inte eller får inte gå till skolan.
- Barn som exponeras för effekter av vuxnas alkohol- eller narkotikamissbruk.

Digitalt våld

- Kränkningar via samtal, sms, sociala medier.
- Intrång i privata konton.
- Spridande av känslig information och bilder.
- Övervakning och kontroll.
- Digital stalkning.

Ekonomiskt våld

- Övertala eller lura den utsatta att ta lån i eget namn.
- Den som utsätter tar full kontroll över ekonomin.
- Förövaren skräms med att den som är utsatt inte kommer klara sig ekonomiskt vid en separation.

3. Genomförande

3.1 Metod

Barnombudsmannen har valt kunskapsinhämtning från enskilda frihetsberövade barn och unga som primär metod för att svara mot uppdragets delar. Vi har genomfört djupintervjuer, skapat referensgrupper och gjort en enkätundersökning bland barn och unga, såväl tjejer som killar som personer som identifierar sig på annat vis, som befinner sig på låsta institutioner, för att göra barn delaktiga och för att samla in deras röster om uppväxtvillkor och våld. Barn och unga är experter på sin situation.

Referensgrupp

Barnombudsmannen har skapat två referensgrupper bestående av frihetsberövade barn och unga, både tjejer och killar. Genom hela processen har barnen och de unga deltagit i workshops och diskussioner, vilket har gett oss viktiga perspektiv, erfarenheter och råd till uppdragets olika delar. Deras inspel har varit viktiga för att säkerställa att Barnombudsmannens arbete har speglat frihetsberövade barn och ungas behov och livsvillkor. Referensgruppens bidrag har varit ovärderliga och har gett oss värdefulla synpunkter under hela arbetets gång.

Djupintervjuer

Under våren och hösten 2024 genomförde vi 88 semistrukturerade djupintervjuer med barn och unga mellan 15 och 24 år som befinner sig på låsta institutioner. Av dessa är 19 tjejer och 69 killar. Åldersfördelningen är 40 barn 15–17 år, och 48 unga 18–24 år. De allra flesta har erfarenhet av de olika typer institutioner vi besökt; häkte, anstalt och Statens institutionsstyrelsens särskilda ungdomshem. Därutöver har de allra flesta även berättat om erfarenhet av arrest. Många barn och unga har även varit frihetsberövade flera gånger på de olika institutionerna. Forskning visar att fler killar än tjejer är involverade i grov kriminalitet, och att fler killar frihetsberövas för allvarliga brott som rån, vapenbrott, mord eller mordförsök och narkotikabrott. Detta återspeglas också i könsfördelningen i Barnombudsmannens intervjumaterial.

I intervjuerna har vi använt oss av en intervjuguide framtagen inom ramen för uppdraget. Den har utvecklats tillsammans med referensgrupper av frihetsberövade barn och unga, såväl tjejer som killar. De har bland annat bidragit kring val av teman och hur frågorna ska vara formulerade.

Barnombudsmannen har på förhand skickat ut ett informationsbrev till barn och unga om att vi ska komma till den plats där de sitter frihetsberövade. Väl på plats har vi arbetat för att skapa en lugn och trygg miljö, där vi även gett muntlig information om vilka vi är och vilka teman vi kommer ställa frågor om. Vi har varit tydliga med att det är frivilligt att delta, att man svarar på de frågor man vill, att det inte finns några rätta eller fel svar och att det när som helst går att avbryta intervjun. Varje djupintervju har pågått i 60–90 minuter, där 90 minuter var den maximala tid vi fick av institutionerna.

Det var flera aktörer som inför detta arbete lyfte farhågor till Barnombudsmannen. Det handlade bland annat om att dessa barn och unga skulle vara svåra att intervjua, bara skulle sitta tysta eller att de inte skulle klara av att sitta stilla och hålla fokus. Barnombudsmannen upplevde istället att barn och unga hade ett enormt behov av att få prata och ville bidra, och att tiden snarare inte räckte till än att de skulle ha svårt att sitta stilla. Att samtalen blev så långa som 60–90 minuter är ett resultat av barns och ungas engagemang. Vidare handlade

farhågor om att det inte skulle gå att ställa frågor om familj, uppväxt och våld för att det är för känsligt. Inga av dessa farhågor har besannats.

Barn och unga har generöst bidragit med sina tankar och erfarenheter. De har konsekvent valt att berätta om sin våldsutsatthet och sina uppväxtvillkor. Många av barnen och de unga har efter samtalen berättat att det varit skönt att för första gången få prata om saker som gjort ont under uppväxten. De har även sagt att det faktum att någon för första gången ställt frågor om våldsutsatthet, lyssnat, tagit emot och bekräftat dem i sina berättelser har bidragit till att deras tillvaro blivit mer begriplig.

Barn och unga har uttryckt en stark vilja att delta i Barnombudsmannens arbete och bidra med sina egna tankar och erfarenheter. En viktig drivkraft har varit att hjälpa andra barn och unga och förhindra att de hamnar i samma situation som de själva befinner sig i.

Barnombudsmannen har använt tematisk analys utifrån Braun och Clarke (2006)⁶ och för att koda materialet har vi använt både induktiv, datastyrd, och deduktiv, teoristyrd, kodning. I analysen har vi använt deskriptiva, semantiska teman och tolkande, latent teman med undersökande underliggande idéer och normer.

Enkätundersökning

Barnombudsmannen har genomfört en enkätundersökning som speglar intervjuguiden. Enkätfrågorna har testats av våra referensgrupper och deras synpunkter har varit värdefulla för att göra frågorna relevanta och anpassade efter barns och ungas behov och förutsättningar. Enkäten gav oss möjlighet att lyssna in fler frihetsberövade barn och unga eftersom vi inte haft möjlighet att träffa alla som bad om att få träffa oss. En enkätundersökning efterfrågades även av referensgruppen, som framförde att det finns ett stort behov bland dessa barn och unga att få göra sin röst hörd, och att det var viktigt att så många som möjligt fick möjlighet att berätta om sin uppväxt och hur de behandlas på låsta institutioner. Enkäten möjliggjorde även för barn med olika förutsättningar att göra sin röst hörd/dela sina tankar, exempelvis de som hellre skriver än pratar.

För att säkerställa en bred datainsamling skickade Barnombudsmannen ut totalt 1 610 pappersenkäter. Antalet enkäter var högre än antalet frihetsberövade barn på institutionerna eftersom barn och unga kan flyttas mellan olika låsta institutioner, och det kan tillkomma fler under en insamlingsperiod. Det fanns alltså en osäkerhet kring det exakta antalet frihetsberövade barn och unga som skulle befinna sig på institutionerna under insamlingsperioden, och Barnombudsmannen ville säkerställa att det aldrig skulle uppstå brist på enkäter. Det är oklart exakt hur många enkäter som faktiskt delades ut till barn och unga. Barnombudsmannen har tagit emot 560 enkätsvar, varav 543 var helt eller delvis besvarade.

Enkäterna skickades tillsammans med missivbrev och frankerade svarskuvert till 17 Sis-hem och 13 häkten. Sis-hemmen tar emot barn och unga av båda kön med psykosocial problematik, kriminalitet eller missbruk. Placering sker antingen enligt LSU (lagen 1998:603 med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare) eller LVU (lagen 1990:52 med särskilda bestämmelser om vård av unga). De 13 häktena, är de största där barn och unga som är misstänkta för brott placeras.

Enkäten bestod av fem bakgrundsfrågor, vilka speglar de frågor som Barnombudsmannen använde i sitt samtalsstöd inför genomförandet av de fysiska djupintervjuerna, samt 23 tematiska frågor, varav vissa innehöll fritextsvar. Enkätsvaren har bearbetats externt och därefter analyserats av Barnombudsmannen.

⁶Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101.

Under arbetet med enkäten har Barnombudsmannen fått kännedom om barn som far illa eller riskerar att fara illa, samt om misstankar kring barn som kan ha utsatts för brott. I enlighet med vår lagstadgade skyldighet och möjlighet har vi i förekommande fall gjort orosanmälningar till socialnämnden och anmälningar till Inspektionen för vård och omsorg (IVO).

Samverkan

Barnombudsmannen har haft ett nära samarbete med Kriminalvården, Polismyndigheten och Statens institutionsstyrelse, Sis, vid genomförandet av uppdraget. Viss samverkan har även skett med Åklagarmyndigheten, främst genom kontakt med enskilda åklagare, via Kriminalvården, för tillstånd att samtala med barn och unga trots att de har restriktioner.

Barnombudsmannen har genomfört ett antal samverkansmöten med aktörer, såsom olika delar av Polismyndigheten, exempelvis det nationella samverkansorganet Bob, Kriminalvården, Brottsförebyggande rådet, BRÅ, Sis, Myndigheten för delaktighet, MFD, Jämställdhetsmyndigheten, Vetenskapsrådet, Childhood foundation, Fryshuset med flera.

Vi har även inhämtat fler erfarenheter från civilsamhället, bland annat genom att genomföra ett rundabords-samtal med civilsamhällesorganisationer som har verksamhet i häkte och anstalt.

Forskning och övrigt material

Barnombudsmannen har använt relevant forskning och underlag rörande kriminella nätverk, gängkriminalitet och uppväxtvillkor vid analys av det material vi samlat in.

3.2 Avgränsning och inriktning

Vi har besökt häkten, anstalter och Sis-institutioner över hela landet och genomfört intervjuer med barn och unga 15–24 år. De var misstänkta och häktade eller dömda, för allvarlig brottslighet, så som grovt rån, vapenbrott, mord, mordförsök och grovt narkotikabrott. Vi har haft en prioriteringsordning där vi i första hand har träffat tjejer 15–17 år och i andra hand, tjejer 18–24 år. Därefter killar 15–17 år och sist killar 18–24 år. Det var flest killar som var frihetsberövade vilket återspeglas i antalet intervjuade ur respektive kategori.

Barnombudsmannens referensgrupper har fått vara med i processen kring vilka institutioner vi bör prioritera att besöka genom att komma med förslag. Barnen hade även önskemål om att Barnombudsmannen skulle åka ut oanmält till institutionerna för att "se verkligheten", något vi i dagsläget inte har möjlighet att göra.⁷

Vid djupintervjuerna har vi ställt frågor om uppväxtvillkor inklusive våldsutsatthet, skolgång, stöd och hjälp från samhället innan frihetsberövandet, tiden under frihetsberövandet, råd till beslutsfattare och andra barn samt framtid och drömmar. Barnombudsmannen har inte ställt frågor om det brott som föranlett frihetsberövandet. En bidragande faktor till det är att vi besökt barn och unga i häkten, där det råder förundersökningssekretess och alla uppgifter som rör aktuella brott ska hanteras av rättsväsendet.

I redovisningen av barns och ungas röster redogör vi inte för på vilken typ av låst miljö vi har träffat barnet eller den unge. Vi redogör inte heller för ålder. Skälet till detta är att gruppen är så pass liten, särskilt när det gäller tjejer, att vi prioriterat att säkerställa anonymiteten.

Barn är experter på sin egen situation. Barnens röster i denna rapport är inte representativa för samtliga barn i Sverige och resultaten kan därför inte generaliseras. De citat från barn som publiceras i rapporten har i vissa fall varsamt redigerats för att underlätta läsningen.

⁷ Barnombudsmannen saknar både resurser och lagstöd för att genomföra sådant arbete.

4. Resultat

Barnombudsmannens djupintervjuer, samtal med referensgrupper av frihetsberövade barn och enkätstudien har skapat ett omfattande kunskapsunderlag om hur uppväxtvillkoren för de barn och unga som idag är frihetsberövade på grund av allvarlig brottslighet i Sverige sett ut. Genomgående har barn och unga berättat om en otrygg uppväxt som präglats av våldsutsatthet, inklusive hedersrelaterat våld och förtryck⁸, kriminalitet⁹, psykisk ohälsa och missbruk. Många har utsatts för våld av sina omsorgspersoner¹⁰, antingen genom att ha bevittnat våld mot närstående av närstående eller genom att själva ha utsatts för olika former av våld och övergrepp. Barnen och de unga beskriver en vardag där de i hög grad har utsatts för fysiskt, psykiskt och sexuellt våld samt försummelse och vanvård.

Det förekommer även att barn och unga beskriver sin uppväxt som god och där problemen istället har rört fel umgänge utanför familjen. Dessa utgör dock bara ett fåtal och kommer därför inte behandlas i denna rapport.

I följande avsnitt redogör vi för olika typer av utsatthet som varit återkommande i barnens berättelser. Det är svårt att dra skarpa gränser mellan dessa, eftersom barn ofta upplever flera typer av utsatthet samtidigt, såsom våld, trauma och missbruk i hemmet.

4.1 Våldsutsatthet i hemmet inklusive hedersrelaterat våld och förtryck samt sexuellt våld

Bland de svåra upplevelser som barn och unga lyft i våra samtal är våldsutsatthet i hemmet särskilt framträdande, inklusive hedersrelaterat våld och förtryck. Det handlar både om fysiskt våld direkt mot barnet själv, mot den andra föräldern (oftast modern), och mot syskon. Andra former av våld och övergrepp, såsom psykiskt våld, sexuella övergrepp eller vanvård och försummelse har också förekommit. För många av de intervjuade barnen och de unga är våldsutsattheten normaliserad och har varit en konstant del av deras barndom och vardag.

"Det var mycket bråk hemma, mina föräldrar separerade. Jag och [mitt syskon] utsattes för mycket våld, mycket smällar. Såg även min mamma och [småsyskon] utsättas för våld. Jag har förstått att pappa var otrogen. Han gifte om sig med en kvinna som inte gillade oss barn." kille

"Men under den tiden, det var det väldigt mycket slagsmål. Det var väldigt mycket hemma också. Jag har själv blivit utsatt. Och jag såg min mamma bli utsatt. [...] Jag valde att ta det, i stället för mina syskon. Det var alla möjliga människor som kom och skulle festa med mamma och höger och vänster. Vi hade ganska många lustiga typer hemma." hon fortsätter: "Och mina yngre [syskon] alltså. De minns ju inte jättemycket. Vilket jag är jättetacksam för. För det var allt jag kämpade för att de bara skulle komma ihåg i fina stunder från barndomen liksom. Men jag hade egentligen hoppats på att någon tog dem redan när de var små. Så att de slapp uppleva allt det. [Min bror] brukar säga till mig ibland: [Namn], jag kommer ihåg och jag är tacksam för dig. Och på ett sätt så gör det jätteont i mitt hjärta att höra det. För att jag vill inte att han ska komma ihåg liksom. Alltså mina syskon fick ju se mig bli sönderslagen av mamma. Av mammas pojkvänner som sprang fram och tillbaka. Mamma var gift men hon hade män som kom och gick lite höger och vänster liksom. De fick ju se mig och

⁸ Prop. 2019/20:131, Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet, s. 24.

⁹ Kriminalitet även utöver det våld barnet utsatts för eller bevittnat mot närstående samt bruk av narkotika.

¹⁰ De människor de varit beroende av och som ska stå för trygghet och skydd.

"mamma bli slagna hela tiden liksom. Och det är inte någonting jag vill att de ska minnas." tjej

"Mamma skyddade oss alltid. Hon tog emot det mesta. När jag blev lite äldre blev jag argare och försökte skydda. Då åkte jag också och fick också stryk. [...] Ja, det blev en vardag. Vi såg det inte som ett stort problem. Och visar det inte utåt heller. Det var inte många som visste om det. Så vi kunde-, ja. [...] För mamma var rädd för att hon skulle bli av med oss igen. [...] Ja, att hon skulle bli av med vårdnaden. Eller att vi skulle hamna i familjehem." kille

"Jag har levt ett normalt liv upp till tio års ålder, gjorde sånt som barn gör, cyklar och är ute och leker. Även förskolan normal, sov och lekte. Hela min uppväxt har jag hört hur mamma blivit utsatt för våld. Pappa är våldsam och farlig [...]." kille

"Jag är som jag är, på grund av mina livserfarenheter. Jag har sett när min pappa slår sönder min mamma och våra [husdjur]." tjej

Mycket av det våld som barnen har berättat om från sin uppväxt är kriminella handlingar¹¹. En observation från intervjuerna är att många av de barn och unga som vi har intervjuat har utsatts för våld i hemmet inklusive hedersrelaterat våld och förtryck i tidig ålder. För vissa barn och unga som har växt upp i en hederskontext präglad av kontroll, begränsningar och normaliserad våldsutsatthet, har våldet ibland beskrivits som en del av familjens kultur eller traditioner. Det är inte ovanligt att dessa barn ger uttryck för att de internaliserar skulden och tror att de förtjänat våldet, exempelvis för att de ansågs ha brutit mot de regler eller normer som familjen satt. För många har detta lett till en känsla av maktlöshet och en acceptans av våldet som en naturlig del av deras uppväxt.

"Men jag... inte för att ta det som att det är fel. Ja, det är fel. Men man kan ha det här lite i beaktande. Det är en annan kultur också. Du vet, och sådär. Men ja." kille

"Pappa "lavettar mig" om jag får E betyg. Jag har förtjänat det några gånger. Älskar pappa. I hemlandet ses detta inte som något problem. Inte upplevt att [yngre syskon] blivit utsatt. [Syskonet] är "guldbarnet". Om jag får barn skulle jag inte använda våld på mina barn. Om man pratar med barnen kanske dem lär sig att prata ut om sina bråk." kille

"Jag fick ingen hjälp av socialtjänsten när jag berättade hur jag har det hemma, jag fick inte göra någonting, inte gå ut, ha kompisar och bara våld våld våld. Och jag kände mig tvungen att gå till kriminella för att få skydd. För skolan eller socialtjänsten hjälpte mig ingenting." tjej

"Det var mest min farsa. Sen min morsa också egentligen, men alltså inte på det sättet. Mest för att man ska förstå typ. Så jag vet att det inte var menat för att skada, såhär i tanken att det här är våld. Men mest för att visa typ att det här är seriöst eller det här är allvarligt. Alltså på det sättet." kille

¹¹ Psykiskt våld är i dagsläget inte alltid brottslig gärning, förslag om straffansvar för psykiskt våld finns i Ds 2022:18, *Straffansvar för psykiskt våld*.

"Det var hedersrelaterade anledningar. [...] De har varit fysiska, och det har även gjorts så att jag och mamma har varit fysiska mot varandra, det har liksom förts vidare. [...] För att min mamma och min pappa såg våldet som en del utav uppfostran. Det är normalt i vårt hemland. De blev chockade när de kom till Sverige och de såg att barn inte blir uppfostrade på det viset med våld." tje

"Våld i [land] är normalt. Man kan liksom inte gå och säga att jag har blivit utsatt för våld. Ibland blev jag utsatt för våld varje dag. Jag började bo på gatan när min [nära anhörig] dog." kille

"Först måste man garantera skyddet för barnet, sen jobba med vårdnadshavare och sen får man se om de är överhuvudtaget är möjligt för barnet att ha kontakt. Mina föräldrar sa alla rätta saker till soc, allt som socialen ville höra när de var på möte. Men hemma var det helt annat, jag hade ett helvete." tje

Barn och unga uttrycker återkommande känslor av rädsla, otrygghet och vanmakt. De beskriver en vardag med extrem utsatthet, som ofta börjat i tidig ålder och pågått under lång tid. De uttrycker också en känsla av ansvar för sina svåra uppväxtförhållanden, ofta känner de ansvar för att skydda mamma eller yngre syskon, trots att de saknat möjlighet att påverka situationen. Sveket från vuxna är också en central aspekt i deras berättelser. Många barn beskriver känslor av ensamhet och en upplevelse av att sakna någon att vända sig till för stöd eller hjälp.

"Min pappa hade ett stort alkoholmissbruk, och under hela förskolan och de första skolåren brukade jag ofta stanna hemma i flera månader för att hålla koll på att de inte blev för fulla. Hans drickande påverkade också mamma, som började dricka för att hon mådde dåligt. Hon slutade dock efter ungefär sex månader när hon insåg att hon hade ett [litet barn] att ta hand om. Under den här tiden fick jag ta ansvar för [mitt yngre syskon]. Jag var ständigt rädd för att det skulle bli bråk hemma – och det hände ibland att de tog fram knivar. Jag sprang ofta över till grannen för att be om hjälp. Rädslan för att något skulle hända när jag inte var där gjorde att jag valde bort fritidsaktiviteter och annat. Jag ville vara hemma för att känna mig trygg och säker på att inget skulle hända, särskilt när [mitt yngre syskon] var där." tje

Flera barn berättar att deras utsatthet varit välkänd för socialtjänsten, men att de trots detta fått stanna i en hemmiljö präglad av missförhållanden. De upplever att deras berättelser inte tagits på allvar eller att deras behov inte prioriterats. Barn och unga berättar om möten med socialtjänsten där samtal inte lett till några konkreta insatser eller resultat trots stor utsatthet. De upplever att fokus legat på deras eget beteende snarare än den utsatthet de lever i, och att det saknats intresse från myndigheter att ta reda på de bakomliggande faktorerna som legat till grund för beteendet. Barn och unga berättar även om familjestödcentrerade insatser i hederkontext, som resulterat i än större utsatthet i hemmet för dem. Barnombudsmannen kan konstatera att barnen ofta varit kända av socialtjänsten och att andra samhällsaktörer känt till deras utsatthet, men att insatserna ofta uteblivit eller varit otillräckliga och saknat träffsäkerhet.

"Det var ju mycket varningstecken kring mig liksom. Men jag tycker inte att någon snappade upp dem tillräckligt. Jag fick aldrig den hjälpen jag faktiskt behövde. Det gick ju så långt att jag faktiskt dog, i princip. Och först då hjälpte jag mig själv. För då när jag vaknar upp där och ser min familj ligga ovanför mig. Eller sitta runt om mig och hålla mina händer. Och jag har varit precis. Då insåg ju jag självmant att nej, jag vill nog inte dö, utan jag vill bli hjälpt. Och då tog jag hjälpen själv." tje

"Lever man med heder och inte får hjälp, då kommer man söka sig till kriminella som kan skydda en och då tvingas man själv att bli kriminell." tje

"Det finns familjebehandling inom socialtjänsten. Min familj gick på sånt i flera år men det hjälpte inte alls. Om det är hederskultur oftast är föräldrarna inte ens samarbetsvilliga. Socialen sitter och berättar allt jag har berättat för de för mina föräldrar utan att skydda mig, vad tror de ska hända då... Soc måste skydda barnet först och sen kan de jobba med föräldrarna hemma." tje

När barn och unga berättar om hemförhållanden, skolgång, placeringar och samhällets insatser, framträder en tydlig brist på förtroende för socialtjänstens arbete. Många upplever att socialtjänsten misslyckats med att skapa kontinuerliga relationer eller erbjuda insatser som faktiskt gjort skillnad för dem. Barn och unga berättar även att insatser inte följts upp. Vidare berättar de att socialsekreterare ofta byts ut, ibland utan förklaring, vilket gör det svårt att skapa en stabil relation, bygga förtroende eller känna sig sedd. De påpekar också att det kan vara svårt att få byta socialsekreterare vid missnöje. Det finns också kritik mot att viktiga beslut fattas av någon man aldrig får träffa, till exempel en socialsekreterare eller dennes chef.

"Om tanken är att bygga relation – varför har vi inte mandat att få byta socialsekreterare?" kille

"Chefen känner inte en men ska ta beslut. Det är orimligt att vi har så lite påverkan på besluten." kille

En frihetsberövad kille berättar att han bytt socialsekreterare fem gånger under en månad utan att få veta varför. Han säger att han känt sig betraktad som "bara ett papper." En annan frihetsberövad ungdom berättar att han mellan tolv och sjutton års ålder har haft tjugofyra olika socialsekreterare.

Särskilt en tjej uttrycker sin frustration över samhällets brist på ansvar.

"Det borde vara enklare att få byta socialsekreterare. Jag var tvungen att ringa IVO för att anmäla kommunen eftersom min socialsekreterare inte svarade på åtta veckor." tje

Ytterst få har tidigare fått frågor om sin egen våldsutsatthet. Detta trots att en majoritet av de barn och unga vi intervjuat har haft kontakter med myndigheter och levt i en familj där de har utsatts för våld, antingen genom att ha bevittnat våld mot annan familjemedlem eller själva utsatts för våld, inklusive hedersrelaterat våld och förtryck, och växt upp under mycket otrygga förhållanden. Skola, socialtjänst eller andra myndigheter har sällan undersökt om barnen bevittnat eller utsatts för våld. Det gäller även när socialtjänsten varit inkopplad i familjen. I den mån barn fått insatser från samhället har dessa istället fokuserat på barnets beteendeproblem utan koppling till barnets, ofta traumatiska, uppväxtmiljö.

"Polisen hade kommit flera gånger, men då fick min pappa prata istället för mig, om varför jag skrek [...] och ropade på hjälp, eller knackade på grannen. [...] Han hade alltid förklaringar. Polisen pratade aldrig med mig ensam. Hade de gjort det hade jag inte klarat av att ljuga, för jag orkade inte leva i den miljön." tje

"Jag tror inte det. Jag kommer inte ihåg om jag ska vara ärlig alltså. Samtidigt hade jag inte berättat det heller om jag ska vara ärlig. Om de hade frågat mig, har

dina föräldrar någonsin råkat ge dig en örfil eller vad man säger, eller dina syskon... jag hade inte berättat det heller. Men jag tror faktiskt inte att jag har fått frågan." kille

Flera tjejer beskriver även utsatthet för sexuella övergrepp under uppväxten. Förövarna har varit till exempel anhöriga och vänner. Vissa har inte kunnat berätta för någon om övergreppen, bland annat på grund av hedersrelaterat våld och förtryck. Andra har berättat men inte blivit trodda. När tjejerna inte blir trodda, förövare inte ställs till svars eller när övergreppen förminskas, skapar det en ytterligare nivå av utsatthet hos de utsatta tjejerna. I våra samtal är det inga killar som har berättat om sexuella övergrepp, men i vår enkät, framkommer det att även frihetsberövade killar har erfarenheter av sexuellt våld, vilket vi återkommer till vid redogörelse av enkätsvaren.

"Och sen när jag var [ung tonåring] någon gång, då började han ju liksom. När han var full så började han närma sig mig. Och då blev det väl lite kaosartat. Eller mamma stannade med honom. Och jag fick vara kvar där. Men då började mitt beteende urartas lite grann." tjej

"Jag har varit utsatt för sexuella övergrepp av [anhörig] när jag var liten. Ingen frågar en om hur man mår." tjej

"Jag blev utsatt för [ett grovt sexualbrott]. [...] Jag hittades medvetslös, naken, blodig [...] Jag hade [...] blåmärken som var dokumenterade av [namn]sjukhuset. Jag hade [...] olika DNA av sperma på mig. Jag vet att jag hade alltså DNA under naglarna och rivismärken och så vidare. Och det polisanmäldes såklart. Och jag minns att jag sa det till polisen att "Jag brukar inte ha tillit för er, men jag ger det här till er. Jag ger lagen i era händer precis som det ska gå till. Och om annat så kommer jag ta lagen i mina egna händer". Och några månader senare så fick jag ett beslut om att förundersökningen hade lagts ner i brist på bevis. Jag vart väldigt chockad för att det här var ju fan all bevis i världen. Det var vittnen, det var ambulans, det var polis, det var DNA, det var blåmärken, det är fotografier, DNA i min vagina, alltså allt." tjej

"I senare tonår blev det mer fester och killar och allt var det var. Och mitt mående förändrades drastiskt. Jag blev jättesjuk. Så jag var självmordsbenägen, suicidal. För att när jag hängde med de här konstiga människorna så hamnade jag också i konstiga situationer, där jag har blivit våldtagen vid två tillfällen. Och det har ju lett till PTSD. Så jag har ganska mycket minnesluckor, till och med innan de här incidenterna. Det traumatiska i mitt liv har min hjärna valt att radera lite." tjej

Resultat av enkätundersökningen kopplat till utsatthet för våld

Deskriptiv statistik

De svarande bestod av killar, tjejer och personer som identifierar sig på annat sätt, med svensk och utländsk bakgrund och placerade i häkte eller på Sis ungdomshem. Majoriteten av de som besvarat enkäten är killar, vilket speglar den faktiska könsfördelningen på de institutioner som fått enkäten.

Tabell 1. Deskriptiv statistik.¹²

	Antal	Andelar
Kön		
- Kille	438	81%
- Tjej	87	16%
- Annat	7	1%
Ålder		
- 15-17 år	228	42%
- 18 år-24 år	294	54%
Bakgrund		
- Inrikesfödd med minst en svenskfödd förälder	198	36%
- Inrikesfödd med båda föräldrarna utrikesfödda	142	26%
- Utrikesfödd	184	34%
Placering		
- Häkte	331	61%
- Sis ungdomshem	206	38%

Barnombudsmannen har i rapporten tagit fram statistik baserad på kön, kille och tjej, eftersom gruppen som svarat annat, en procent, är för liten att redovisa.

Att bevittna och/eller bli utsatt för våld

I förhållande till alla som besvarat enkäten har hela 65 procent uppgett utsatthet för våld, uppdelat på egen utsatthet eller att ha bevittnat våld¹³ mot andra. I Barnombudsmannens enkät har barn och unga kunnat kryssa i om de har utsatts för våld eller bevittnat våld utifrån ett antal våldsformer och arenor. När det gäller andra platser än hemmet kan man separera på egen utsatthet för våld och att bevittna våld mot andra. När det gäller barn som bevittnar våld i hemmet är det ofta våld mot närstående av närstående och är det en våldsutsatthet i sig.

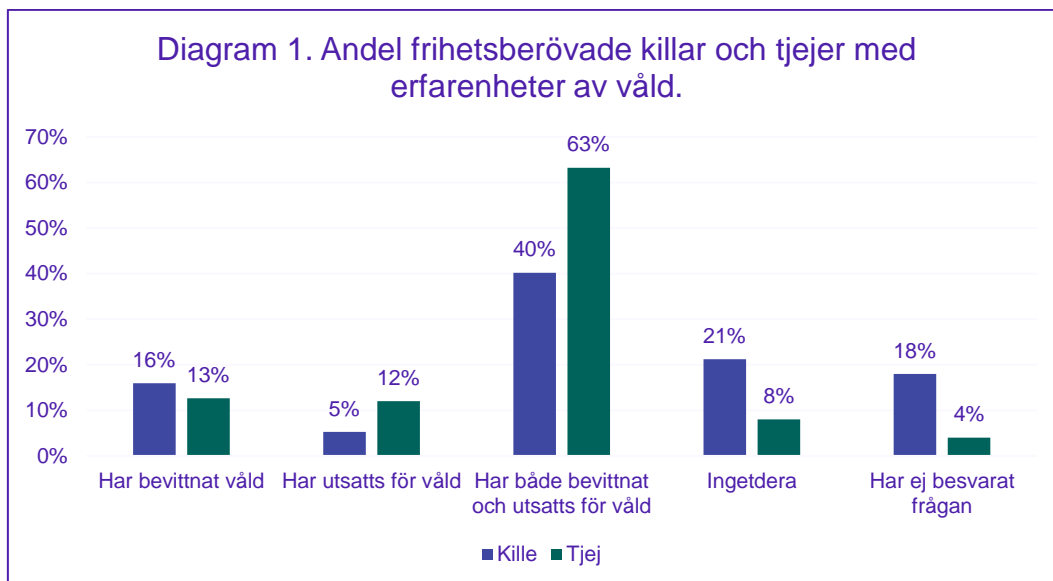
Hälften (50 procent) har uppgett att de själva blivit utsatta för våld. Andelen tjejer som har blivit utsatta för våld är betydligt högre än killar, 75 procent i jämförelse med 45 procent.¹⁴

En relativt stor grupp killar har helt hoppat över att svara på frågor som rör våld i enkäten, ett bortfall på 18 procent, jämfört med tjejer fyra procent.

¹² Antal svarande 543. Eftersom alla inte har angivit bakgrundsuppgifter blir andelarna per kategori lägre än 100 procent.

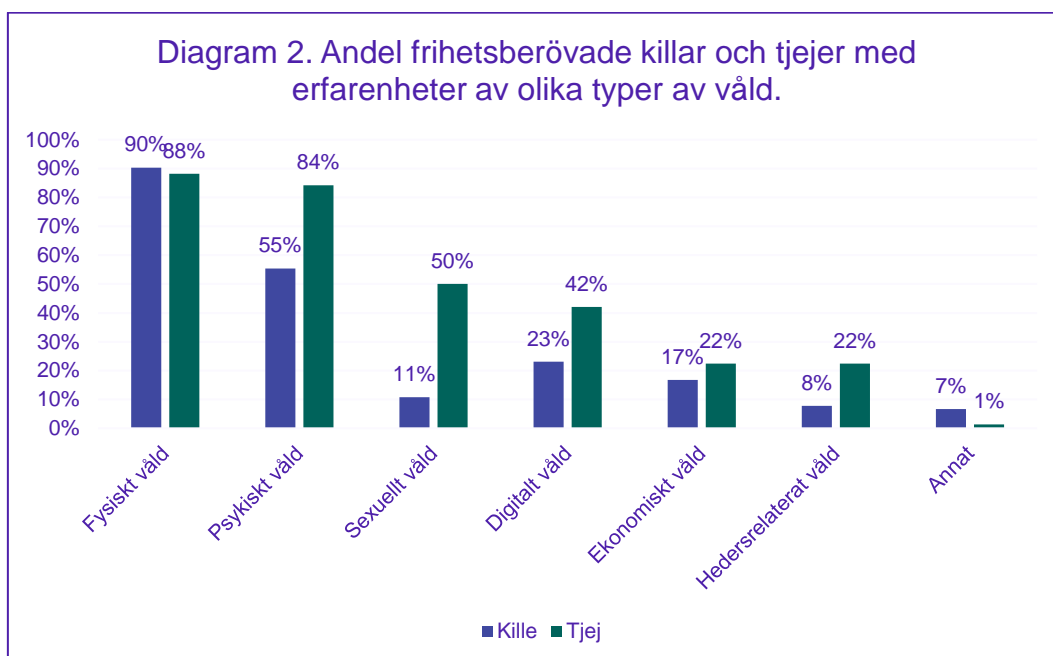
¹³ När det gäller barn som bevittnat våld mot närstående av närstående räknas det barnet som brottsoffer i enlighet med barnfridsbrottet.

¹⁴ Se diagram 1. Andelar redovisas i förhållande till 438 killar och 87 tjejer som medverkat i enkätstudien.

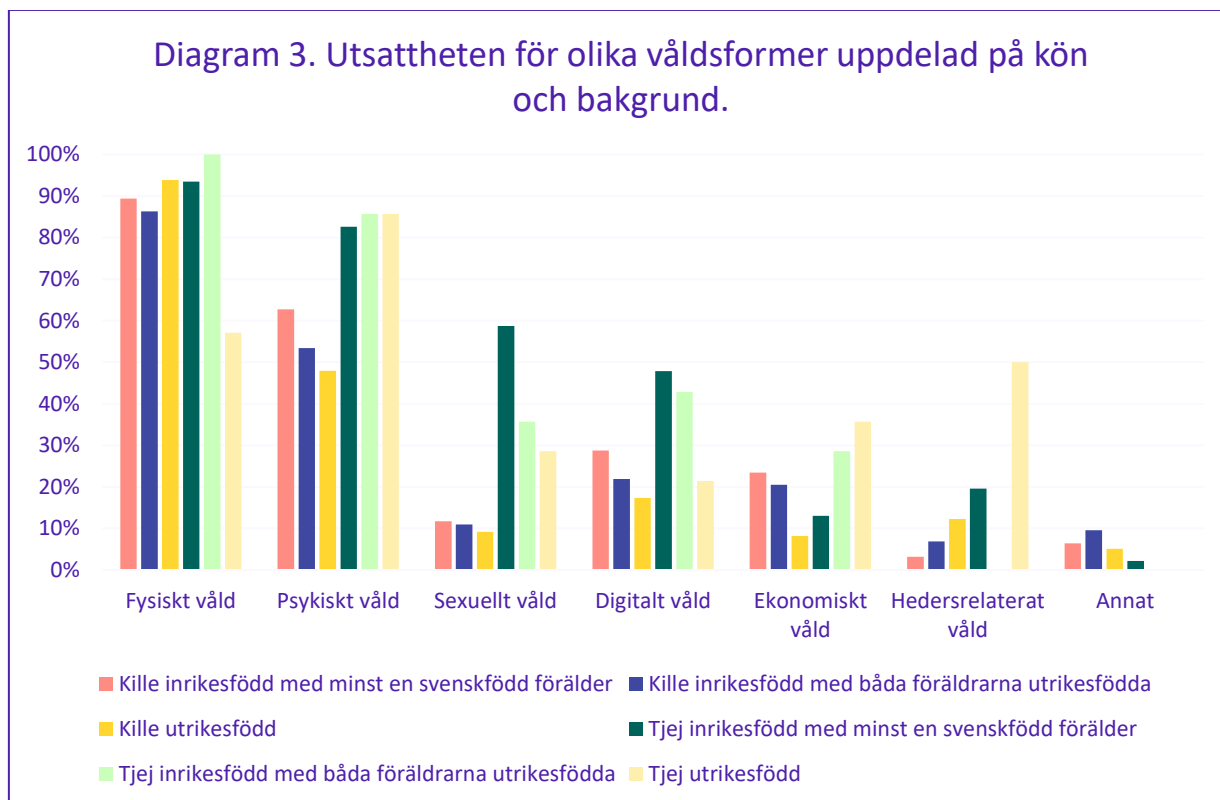
Av de totalt 354 barn och unga som har svarat att de själva blivit utsatta för våld eller har bevitnat våld, framgår att våldet förekommit i olika former. Det rör sig om fysiskt, psykiskt, sexuellt, digitalt, ekonomiskt och annat våld, samt i form av hedersrelaterat våld och förtryck. Totalt sett är erfarenheter av fysiskt och psykiskt våld vanligast.

Av de som svarat ja på utsatthet för våld eller bevitnat våld, har både killar och tjejer uppgett hög grad av utsatthet för fysiskt våld. När det gäller könsskillnader kopplat till utsatthet för våld har tjejer i högre utsträckning uppgett utsatthet även för psykiskt, sexuellt, digitalt, ekonomiskt och hedersrelaterat våld jämfört med killar. Killar har i högre grad än tjejer uppgett "annat våld"¹⁵.

¹⁵ Se diagram 2. Andelar redovisas i förhållande till 269 killar och 76 tjejer som har svarat att de har bevitnat våld och/eller själva blivit utsatta för våld. Exempel på "annat våld" är enligt beskrivningar i fritextsvaren inkluderar kidnappning och maktmissbruk.

När det gäller skillnader i bakgrund och kön ser vi bland annat att inrikesfödda tjejer med minst en svenskfödd förälder har förhållandevis högre grad av erfarenheter av sexuellt våld jämfört med andra tjejer, medan tjejer som är utrikesfödda har förhållandevis högre grad av erfarenheter av hedersrelaterat våld.¹⁶

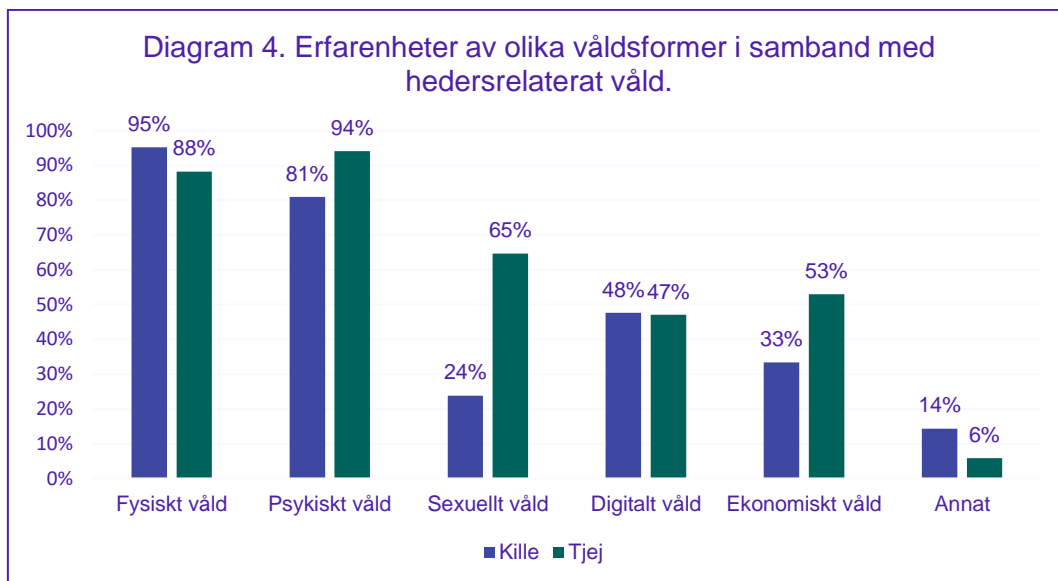
Hedersrelaterat våld och förtryck

Av de totalt 354 barn och unga som har svarat att de har bevittnat våld eller själva blivit utsatta för våld angav 38 barn och unga (11 procent) att de har erfarenheter av hedersrelaterat våld och förtryck. När vi bryter ned det på fler bakgrundsfaktorer ser vi att hälften av alla utrikesfödda tjejer uppgett att deras våldsutsatthet är hedersrelaterad.

När vi tittar närmare på de barn som uppgett utsatthet för hedersrelaterat våld, ser vi att det våldet oftast sker genom fysiskt och psykiskt våld. Samtidigt är utsattheten för andra våldsformer som sexuellt, digitalt och ekonomiskt våld relativt hög, vilket indikerar att de som är utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck utsätts på många plan samtidigt.¹⁷

¹⁶ Se diagram 3. Andelar redovisas i förhållande till killar som är inrikesfödd med båda föräldrarna utrikesfödda (n = 73), inrikesfödd med minst en svenskfödd förälder (n = 94) respektive utrikesfödd (n = 98) samt tjejer som är inrikesfödd med båda föräldrarna utrikesfödda (n = 14), inrikesfödd med minst en svenskfödd förälder (n = 46) respektive utrikesfödd (n = 14).

¹⁷ Se diagram 4. Andelar redovisas i förhållande till 21 killar och 17 tjejer.

Sexuellt våld

Totalt 70 barn och unga svarade att de har erfarenheter av sexuellt våld, 29 killar och 38 tjejer vilket motsvarar 11 procent av alla killar respektive 50 procent av alla tjejer som svarat att de bevittnat och/eller själva utsatts för våld (se diagram 2).

I förhållande till alla som deltagit i enkätstudien (dvs. 438 killar respektive 87 tjejer) motsvarar detta en andel på sju procent av de frihetsberövade killarna och 44 procent av de frihetsberövade tjejerna.

När vi tittar närmare på dessa barns och ungas svar i förhållande till kön och ålder ser vi att det i en majoritet av fallen handlar om en kombination av sexuellt våld tillsammans med fysiskt och psykiskt våld, men även digitalt, ekonomiskt, hedersrelaterat och annat våld förekommer i vissa fall. I två av fallen har inga andra våldsformer än sexuellt våld angivits.

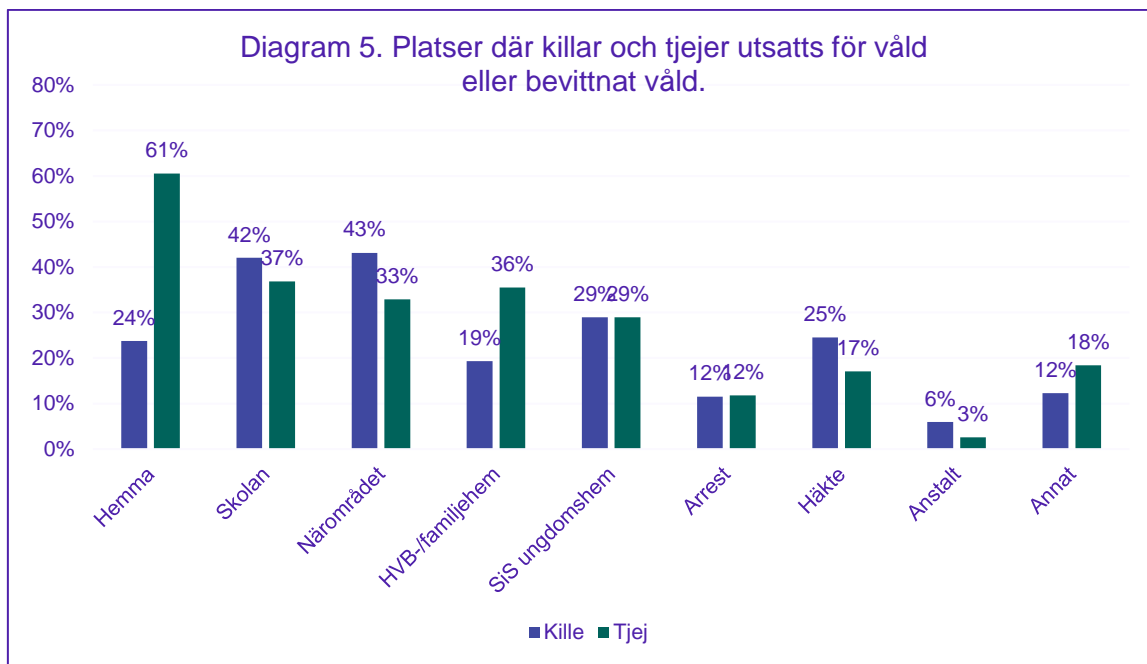
Av de tjejer som uppgett att de är utsatta för hedersrelaterat våld, har hela 65 procent även uppgett utsatthet för sexuellt våld.

Platser där våldet sker

Av de totalt 354 barn och unga som har svarat att de själva har blivit utsatta för eller har bevittnat våld framgår att våldet utövats på olika platser, bland annat i hemmet, närområdet, skolan, och olika platser där barn och unga varit placerade. För tjejer är hemmet den plats där de oftast utsätts för våld eller bevittnar våld¹⁸, medan det för killar är skolan och närområdet.¹⁹

¹⁸ När barn bevittnar våld i hemmet är det ofta våld mot närstående av närstående och är då en utsatthet för våld.

¹⁹ Se diagram 5. Andelar redovisas i förhållande till 269 killar och 76 tjejer.

Fakta och underlag om våldsutsatthet i hemmet, hedersrelaterat våld och förtryck och sexuellt våld

Våld mot barn inklusive hedersrelaterat våld och förtryck

Artikel 19.1 i barnkonventionen definieras begreppet våld som "alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försummelse, misshandel eller utnyttjande, däribland sexuella övergrepp". FN:s kommitté för barnets rättigheter (barnrättskommittén) understryker att alla former av våld, hur lindriga de än är, är oacceptabla. Det finns inget krav på att våldet ska vara uppsåtligt, varaktigt eller av en särskild svårighetsgrad för att det ska omfattas av barnkonventionen.

Sverige har varit ett föregångsland i arbetet mot våld mot barn. Redan 1979 fastställde Sveriges riksdag att barn ska skyddas från våld i uppfostringssyfte genom den så kallade antiagalagstiftningen. Ratificeringen och inkorporeringen av FN:s konvention om barnets rättigheter har ytterligare stärkt principen att barn ska skyddas från våld. Sverige har också en unik kunskapsbas om förekomst av våld mot barn. Sedan införandet av antiagalagen har återkommande studier undersökt både barns och föräldrars rapporter om förekomst av våld i uppfostran.

Stiftelsen Allmänna Barnhuset presenterade 2022²⁰ en kartläggning som följde upp tidigare undersökningar av våld mot barn. Kartläggningen fokuserade på förekomst, attityder till så kallat uppfostringsvåld och riskfaktorer för våld. Drygt 5 800 elever från årskurs 9 i grundskolan deltog och svarade på frågor om våldsutsatthet under hela uppväxten. Resultaten visar att över 57 procent av eleverna hade utsatts för någon form av våld av en vuxen eller jämnårig under sin uppväxt. Av dessa hade 40 procent utsatts för våld där en vuxen var förövare. Drygt åtta procent av eleverna hade utsatts för mellan tre och fem olika former av våld där en vuxen var förövare. Av de barn som var placerade i familjehem eller HVB-hem hade 86,4 procent varit utsatta för någon form av våld under uppväxten.

²⁰ Jernbro, C., Landberg, Å., & Thulin, J. (2023). *Våld mot barn 2022. En nationell kartläggning*. Stiftelsen Allmänna Barnhuset.

Barn till föräldrar i vårdnadstvister tycks vara särskilt utsatta för våld. Enligt rapporten *Våld mot barn* 2016 hade 71 procent av de elever som uppgav att föräldrarna varit oeniga om boende eller umgänge vid enstaka tillfällen, utsatts för någon form av misshandel. Bland de elever som rapporterade att föräldrarna ofta varit oeniga var siffran 84 procent.²¹

Stiftelsen Allmänna Barnhusets rapport *Det är mitt liv!*²² visar på en stark koppling mellan begränsningar i ungas rätt att bestämma över sina egna liv och framtida partner och en ökad risk för våldsutsatthet. Ungdomar som inte får välja sin partner är betydligt oftare utsatta för olika former av barnmisshandel, inklusive fysisk och psykisk misshandel, att bevittna våld mot en förälder, sexuella övergrepp och försummelse. I undersökningen framkom att 88 procent av gruppen uppgav att de utsatts för någon form av våld.

Barn som utsätts för våld vänjer sig gradvis och våldet blir en naturlig del av vardagen. Normaliseringsprocessen påverkas av om barnet upplever att det får hjälp, ges möjlighet att bearbeta sina upplevelser och om våldet är återkommande under uppväxten.

Barn och unga som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck, lär sig ofta att acceptera och rättfärdiga begränsningar och kontrollerande beteenden som en del av familjens och släktens normer och värderingar. Normaliseringsprocessen börjar i tidig ålder, när barnet socialiseras in i ett kollektivistiskt tankesätt som sätter familjens anseende före individens rättigheter och friheter.

I den senaste nationella kartläggningen av våld mot barn uppgav 14 procent av eleverna utsatthet genom att bevittna våld, psykiskt eller fysiskt, mot en förälder av en annan förälder²³. Enligt flera studier är det mycket vanligt att våld mellan vuxna som lever med barn utövas i barnens närvaro och i en av dessa studier framgår att barn varit närvarande vid 69 procent av våldstillfällena. Det finns också studier som pekar på att barn under 6 år i större utsträckning än äldre barn tenderar att befinna sig i våldets direkta närhet. Det räknas dock finnas ett stort mörkertal när det gäller barn som upplever våld mellan närstående. Det finns även samband mellan att bevittna våld i hemmet och att själv direkt utsättas för våld, i en analys av flera forskningsrapporter fann man att mellan 30 och 60 procent av de barn som upplevt våld i hemmet även blir utsatta för fysisk misshandel av en förälder eller annan omsorgsperson.²⁴

Våldet som barnen bevittnar kan variera från vaga hot till livshotande eller dödligt våld. Våldet kan pågå under en kort period, men också sträcka sig över stora delar av barnets liv. Kombinationen av våld, kränkningar, utsatthet och kontrollerande beteende har en särskilt negativ påverkan på barnens utveckling.²⁵ Barn som utsätts för våld eller bevittnar våld löper ökad risk för PTSD. Sverige införde år 2021 ett särskilt brott, barnfridsbrott²⁶, där gärningsmannen även döms till straffansvar när barn bevittnar vissa övergrepp. Det rör ett antal uppräknade brottsliga gärningar eller försök till dessa om gärningen har bevittnats av ett barn som är närstående till både gärningsmannen och den som gärningen begås mot. Barnet blir då målsägande (brottsoffer), har rätt till målsägandebiträde och skadestånd.

²¹ Jernbro, C., Landberg, Å., & Thulin, J. (2023). *Våld mot barn 2022. En nationell kartläggning*. Stiftelsen Allmänna Barnhuset.

²² Jernbro, C., & Landberg, Å., (2018). *Det är mitt liv! Om sambandet mellan barnmisshandel och att inte få välja sin framtida partner*. Stiftelsen Allmänna Barnhuset.

²³ Jernbro, C., Landberg, Å., & Thulin, J. (2023). *Våld mot barn 2022. En nationell kartläggning*. Stiftelsen Allmänna Barnhuset.

²⁴ Prop. 2020/21:170, *Barn som bevittnar brott*, s. 10

²⁵ Prop. 2020/21:170, *Barn som bevittnar brott*, s. 9 f.

²⁶ Jfr. 4 kap. 3 § brottsbalken (1962:700).

Sexuellt våld

I den Nationella trygghetsundersökningen 2024²⁷ redovisas resultaten för 2023 som visar att kvinnor i betydligt högre grad än män utsätts för sexualbrott (6,3 procent jämfört med en procent 2023). Risken är särskilt hög bland kvinnor i åldersgruppen 20–24 år, följt av 16–19 år, och andelen utsatta minskar i medåldern. Ett liknande mönster syns även för män, men skillnaderna mellan åldersgrupperna är mindre.

Sexuella övergrepp har ofta stor inverkan på den utsattes fysiska och psykiska hälsa. Forskning visar att det inte bara är de omedelbara effekterna av sexuella övergrepp som påverkar individen. Övergreppen kan även leda till sjukdomar senare i livet.²⁸ Av de som utsätts för sexuella övergrepp upplever en stor andel allvarliga psykiska stressreaktioner efteråt. En relativt vanlig följd är posttraumatiskt stressyndrom, PTSD, som är ett allvarligt och långvarigt tillstånd av ångest som kan uppstå efter svåra upplevelser. PTSD yttrar sig på olika sätt, men omfattar tre huvudsakliga psykiska symtom: återupplevande, undvikande av det som påminner om händelsen och överspändhet. Symtomen på PTSD liknar de vid en akut stressreaktion. Skillnaden är att en akut stressreaktion som längst pågår i fyra veckor. Människor som lider av PTSD efter sexuella övergrepp upplever påtagligt sämre livskvalitet än resten av befolkningen.

4.2 Andra riskfaktorer i hemmet under uppväxten

Förutom våldsutsatthet i hemmet beskriver de frihetsberövade barnen och de unga även andra riskfaktorer i sin uppväxtmiljö. Vanligt förekommande är berättelserna om föräldrarnas psykiska ohälsa, missbruksproblem och annan kriminalitet²⁹ i hemmet. Barn och unga beskriver destruktiva hemmiljöer där trygghet saknas och där ingen vuxen tar ansvar för barnet. Dessa berättelser belyser tydligt hur kriminalitet, missbruk och psykisk ohälsa i familjen skapar en osäker och instabil uppväxtmiljö.

"Jag ville ha lugn och ro hemma, jag blev utslängd hela tiden. Pappa led av något, varje gång han drack försökte han uttrycka sina känslor. Jag vågade aldrig berätta något om pappa, jag skyddade honom alltid. Grannarna anmälde honom till polisen. Jag nekade till allt." kille

"Jag är uppvuxen med mamma som var alkoholist och narkoman. Hon gick bort [...]. Så under den tiden när jag bodde med mamma så, jag har [yngre syskon]. Sen har jag några äldre också. [...] Så det blev att jag fick ta väldigt mycket ansvar för dem. Väldigt, väldigt mycket ansvar för dem. Sen dess har det varit vi [...]. Genom allt. Oavsett vad som än händer. Det har varit vi [...]. Genom allt." tjej

"Ja, för efter ett år, tror jag, kanske åtta–tio månader så träffade mamma en ny kille och han var alkoholist och han drack mycket och så slog han mamma mycket. Han skrek mycket, han slog mig mycket och min bror." kille

"Han [pappa] har druckit mycket och sådant. Men aldrig liksom så. Han har gjort det han har kunnat, kan man säga. Men så brukar det vara med pappor." tjej

²⁷ Brottsförebyggande rådet (2024). *Nationella trygghetsundersökningen. Om utsatthet, otrygghet och förtroende.*

²⁸ Nationellt centrum för kvinnofrid, Uppsala universitet. *Fysiska och psykiska konsekvenser av sexuellt våld*, <https://www.uu.se/centrum/nck/for-yrkesverksamma/webbstodforvarden/omhandertagande-och-sparsakring/fysiska-och-psykiska-konsekvenser-av-sexuellt-vald>.

²⁹ Annan kriminalitet än exempelvis våld mot barn eller bruk av narkotikaklassade substanser

"Min bror var missbrukare, och han sålde droger. Det var även våld i hemmet." tjej

"Min mamma var missbruk och kriminalitet, och min pappa utsattes för [grovt våld]."

kille

"...så fick jag en minnesbild av när mamma hade haft fest hemma. Och en av de här tjejerna hade med sig ett barn som var till och med yngre än mig. Och vi försökte väcka våra mammor som låg och sov. Vaknade inte. Vi var hungriga. Så jag ställde mig på en stol och går in i kylskåpet och tar ut en gröt tub. En sådan blå tub. Och håller upp i två skålar till mig och den här pojken då som inte jag kände. Sen så skulle jag hämta mjölken. Men jag var ju så liten att jag kan ju inte läsa. Så jag tog ju fil, jag tog gammal fil. Så det slutar med att jag och han sitter där i total tystnad i köket bland fimpas och flaskor. Och äter gröt med fil." tjej

"Jag började komma in på fel banor och sådant. Min pappa var med i [gängnamn], om ni vet vad det är? [...] Så han känner ju allt och alla. Så när folk såg, de ringde min pappa och bara: din son håller på. Så direkt tog han mig. Och alla har respekt för min pappa, så de sa alltid till min pappa." kille

"Och med min impulsivitet och min mamma som var väldigt ung, medan alla andra skulle vara hemma klockan åtta på kvällen, så hade jag inte någon tid riktigt. Mamma festade mycket, det gjorde hon. Hon festade mycket. Och hon glömde av mig lätt. Min syster var [äldre], hon var lite friare. Jag hade ingen tid riktigt när jag skulle vara hemma. Då hängde jag med dem som inte heller hade någon tid, som antagligen var i lite samma sits som mig." tjej

Många av de barn och unga som Barnombudsmannen intervjuat beskriver en uppväxt tillsammans med sin mamma och flera syskon. I vissa fall rörde det sig om stora familjer med mellan fem och tolv barn. I dessa familjer har papporna ofta utsatt både barnen, mammorna och de övriga syskonen för omfattande våld, samtidigt som de varit helt eller delvis frånvarande under barnens uppväxt. Vissa pappor har avtjänat fängelsestraff, medan andra har flyttat till ett annat land och bildat nya familjer. Barnen berättar om fäder som har varit våldsamma och inte tagit sitt föräldraansvar, vilket ofta lett till att ett stort ansvar har fallit på mammorna och/eller på barnen själva.

En del av papporna har velat ta sitt ansvar men inte förmått att göra det på grund av exempelvis missbruk, psykisk ohälsa eller andra livsomständigheter, berättar barnen. Andra har helt valt att avsäga sig sitt föräldraansvar och ignorerat barnens behov. En tredje grupp har saknat både viljan och förmågan att axla rollen som förälder. Denna frånvaro, både fysisk och emotionell, har bidragit till att barnen ofta har känt sig övergivna och ensamma i sin uppväxt.

"Min pappa har alltid varit in och ut i bilden. Han begår kriminella handlingar. Han har åkt in och ut på anstalt och in och ut på psykiatrin, [...] och så vidare. Så att jag vill säga att jag är glad att jag inte minns så mycket. För att jag vet inte hur jag hade hanterat det. Men jag vet att min mamma tog hand om mig och mina syskon. Min pappa kom lite då och då." tjej

"Min pappa har varit kriminell och suttit i fängelse [...]. Men det är aldrig något jag har sett så. Men jag hade en bra uppväxt, så det var bra. Alltså vi hade pengar. Vi var inte fattiga så, men vi var inte rika. Och pappa skilde sig med mamma när vi var [små]. Och då gick han ut från bilden liksom. Han skaffade fru och sådant. Så det har

varit tufft ändå. Gått igenom ganska mycket, för morsan har varit ensamstående med [flera] barn. Så hon har fått kämpa på, speciellt med mig, jag är värsta CP-barnet. Dampig och hade ADHD och var jobbig i skolan och sådant. Så hon har fått stå ut ganska mycket." **kille**

"Nej, jag bodde med min mamma, men hon hade inte jobb då. För det var bara min pappa som jobbade. Sen blev han lite extra alkoholist än vad han redan var. Tills han valde att gå till vården för att sluta vara alkoholist, som han har lyckats med. Men det var min mamma och [mitt syskon]." **kille**

"Ja, min pappa åkte in när jag var [liten]. Och han kom ut när jag var [äldre]. Så att jag har varit uppväxt med mamma. Men så fort han kom ut så har jag varit med pappa också." **tjej**

"Jag ringer pappa. Det väckte ju frågor hos mig, varför vill inte min pappa ha mig? Alla andra har pappor. Är inte jag tillräckligt bra? Vad har jag gjort för fel? Det blev mycket frågor hos mig. I början märkte jag inte att det var ett problem, så sett. Men det började visa sig sen i senare ålder att det påverkade mig väldigt starkt." **tjej**

Fakta och underlag om riskfaktorer i hemmet under uppväxten

Många barn växer upp i familjer där det förekommer våld eller där en förälder missbrukar, är kriminell, lider av psykisk ohälsa eller allvarlig sjukdom, eller plötsligt avlider. Ofta förekommer flera av svårigheterna samtidigt. För barn som anhöriga kan det innebära oro, orimligt ansvarstagande, förändringar i vardagen och svåra upplevelser.³⁰ Barn och unga som växer upp i familjer med missbruk, psykisk ohälsa och våld löper högre risk att själva utveckla såväl psykisk som fysisk ohälsa jämfört med andra barn. Det är också vanligt att skolarbetet och skolresultaten påverkas negativt för dessa barn.³¹ När en förälder vårdats för missbruk är det fyra till sju gånger vanligare att barn själva utvecklar ett missbruk.³²

Det barn och unga berättat under intervjuerna med Barnombudsmannen speglas bland annat i en rapport från Brå³³. Där framgår att en majoritet av barn och unga i kriminalitet kommer från vad som kan karaktäriseras som svåra familjeförhållanden. De har föräldrar med missbruksproblem, psykisk ohälsa och krigstrauman. Barnen har erfarenheter både av att bevittna och själva utsättas för våld. Många har växt upp utan en närvarande pappa, och med bristande social kontroll. Barnen uppger att närheten till kriminella nätverk gav dem "bekräftelse av fel personer".

En rapport från IFAU³⁴ redogör för att barn vars föräldrar dömts till fängelse själva löper en ökad risk att lagföras för brott under tonåren. Dessutom påverkas deras studieresultat negativt och de har svårare att komma in på arbetsmarknaden, jämfört med barn vars föräldrar inte dömts till fängelse.³⁵

³⁰ Kunskapsguiden. *Barn som anhöriga. Forskning om konsekvenser*, <https://kunskapsguiden.se/omraden-och-teman/barn-och-unga/barn-som-anhoriga/forskning-om-konsekvenser/>.

³¹ Folkhälsomyndigheten (2016). *Barn i familjer med missbruk, psykisk ohälsa eller våld. Resultat och erfarenheter från ett utvecklingsarbete*.

³² Socialstyrelsen och Nationellt kompetenscentrum (2024). *Mamma mår dåligt. Ser du mig?* Faktablad hämtad från: <https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/dokument-webb/ovrigt/barn-som-anhoriga-faktablad-statistik.pdf>

³³ Brottsförebyggande rådet (2023). *Barn och unga i kriminella nätverk. En studie av inträde, brott, villkor och utträde*.

³⁴ Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering (IFAU) är ett statligt forskningsinstitut.

³⁵ Dobbie, W., et al. (2019). *När en förälder döms till fängelse. Vilka är effekterna på barnens livschanser?* Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering (IFAU).

Forskning och erfarenhet visar att våld och försummelse får allvarliga konsekvenser för barn både på kort- och lång sikt. När utsattheten är allvarlig, sker tidigt i livet, upprepas ofta och när barnet saknar ett starkt skydds nät, kan det leda till toxisk stress. Stressen skadar nervsystemet och hämmar dess normala utveckling.³⁶

Barn lär sig från sin omgivning. Om de möts av kärlek, värme och empati, utvecklar de dessa förmågor. Men om deras verklighet präglas av rädsla, överlevnadsfokus och brist på empati, utvecklas hjärnan för att hantera hot snarare än inläring och socialt samspel. Detta kan leda till svårigheter att kontrollera sitt beteende och öka risken för utanförskap, kriminalitet, missbruk och våld. Denna negativa utveckling gör att barnet inte får de förutsättningar det behöver för att möta livets utmaningar.

För barn och unga som växer upp under svåra förhållanden är avsaknaden av skydd och stöd från familjen och samhället en avgörande orsak till att de riskerar att utveckla destruktiva beteenden. Att tidigt identifiera riskfaktorer och stärka skyddsfaktorerna är avgörande för att kunna bryta den negativa utvecklingen och ge barnen möjlighet till en tryggare framtid. Rätt stöd kan förebygga att problem förs vidare.³⁷ En av de mest kritiska faktorerna för barn och unga som hamnar i kriminalitet och destruktiva miljöer³⁸ är bristen på tidiga insatser och skyddsfaktorer i deras liv. Trots att många redan i tidig ålder visar tydliga tecken på att vara i riskzonen, saknas ofta förebyggande åtgärder som skulle kunna bryta den negativa spiralen.

4.3 Traumatiska händelser och död

Flertalet av de barn och unga som ingår i materialet delar med sig av erfarenheter som är potentiellt traumatiserande upplevelser. Det handlar om barnets uppväxtmiljö och olika former av våld som barnet eller den unga är, eller har varit, utsatt för, men kan också omfatta andra händelser såsom föräldrars död, syskons allvarliga sjukdom, syskons död samt vänner som skjutits ihjäl i gängrelaterade konflikter. Några av de barn och unga som vi samtalat med har erfarenheter av andra trauman, såsom krig eller att ha bevittnat dödligt våld. Förlusten av en familjemedlem, särskilt i våldsamma och traumatiska sammanhang, skapar ofta en ond cirkel av sorg och ilska, vilket kan leda till ett behov av hämnd eller ett intensivt behov av att skydda sig själv.

Dessa allvarliga händelser har påverkat barnen mycket negativt och i vissa fall har barnen beskrivit händelserna som en utlösande faktor för det egna beslutet att söka sig till kriminalitet.

En kille beskriver hur en i hans familj blir mördad. En annan kille beskriver en skjutning där offret var en väns familjemedlem:

"Ja, jag minns exakt. [...] Vi var unga allihopa. [...] Alltså att han förlorade familjen, det tog på mig. Jag kände han som dog också. [...] Alla känner alla. Min familj kände hans familj. Så redan där började man."

En tjej beskriver hur hon såg en närstående mördad någon. Hon fortsätter:

"Och ja, ni hörde rätt. Så att jag har än idag inte fått någon traumabehandling. [...] Och det är sedan den här händelsen som allting har gått åt helvete. För att innan det så [beskriver fritidsintresse]. Jag älskade att vara i skolan. Jag var ett helt vanligt"

³⁶Barnombudsmannen (2020). Årsrapport 2020: Dom tror att dom vet bättre. Barnet som rättighetsbärare, sid. 42.

³⁷Socialstyrelsen och Nationellt kompetenscentrum (2024). *Mamma mår dåligt. Ser du mig?* Faktablad hämtad från: <https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/dokument-webb/ovrigt/barn-som-anhoriga-faktablad-statistik.pdf>

³⁸Annan destruktiv miljö än hemmet i åsyftas här.

barn. Jag var ute och lekte och allt det där. Men efter händelsen så isolerade jag mig själv. Jag hade... eller jag har fortfarande mardrömmar, flashbacks."

Andra beskriver liknande händelser.

"Som sagt, gymnasiet jag började med hasch och sådant. [...] Jag började smått, det var såhär att sno moppar typ. Sen det eskalerade, en av mina bästa vänner blev mördad. Han blev skjuten i [kroppsdelen]. Han dog och sen..." kille

"Och så hamnade jag på familjehem. [...] Så var jag borta, jag och [mitt syskon]. [...] Jag var på sex olika familjehem och han var på sju under tiden. Så sen fick vi komma tillbaka till familjen. [...] Ja, flyttade mycket. Och det gjorde så att jag blev arg. Jag blev arg på allt i omgivningen. Jag var en helt annan kille. Jag var alltid arg. Jag slogs alltid i skolan och sådant. Så ja, det var svårt. Sen att... när vi kom tillbaka. [...] Så går det ett halvår och sen dör min [förälder]. Och då blev jag ännu mer arg, och då slogs jag ännu mer. Och sen då [...] blev jag avstängd ifrån skolan och var borta i en månad. Sen när jag kom tillbaka så slogs jag mer och mer och mer. Och sen blev jag bara argare och argare. Sen [...] så började jag skolka på heltid, nästintill. Då gav jag upp på skolan." kille

Fakta och underlag om traumatiska händelser

Psykologiskt trauma är när en obehaglig och skrämmande händelse som leder till psykisk ohälsa och andra negativa konsekvenser för den drabbade individen.³⁹ När barn och unga varit med om traumatiska händelser, särskilt när dessa är långvariga, upprepade och orsakade av andra människor, kan de utveckla en mer omfattande problematik, så kallad komplex traumatisering.

Komplex traumatisering innebär störningar som påverkar stora delar av barn och ungas utveckling. Detta visar sig ofta som en nedsatt funktionsförmåga inom flera viktiga livsområden, såsom skola, familj, kamratrelationer, identitetsutveckling och ibland även genom brottsligt beteende. Förutom de typiska symptomen vid posttraumatiskt stressyndrom, PTSD, såsom flashbacks och ångest, är det vanligt att ungdomar med komplex PTSD också uppvisar andra svårigheter. Dessa kan inkludera dissociation, självskadebeteende, suicidalitet, ätstörningar, sömnstörningar, impulsivitet och hyperaktivitet. Dessutom kan de ha svårt att reglera och tolerera sina känslomässiga reaktioner.

Barn som har upplevt trauma behöver trygghet och goda relationer för att kunna återhämta sig. Vuxna kring barnet behöver se barnets reaktioner som en följd av tidigare erfarenheter och försöka förstå vad som ligger bakom beteendet.⁴⁰ Det kan vara svårt för barnet att känna tillit, särskilt vid komplex traumatisering. Har barnet inte stöd från vuxna i sin närhet ökar risken för PTSD.⁴¹

Det finns ett tydligt samband mellan traumatisering och antisocialt beteende, vilket kan innebära ett normbrytande, impulsivt och ibland aggressivt agerande. En stor andel av barn och unga som vårdas inom Sis har antisocial problematik, vilket ofta är en direkt följd av tidigare traumatisering. Kopplingen mellan trauma och beteendeproblem understryker vikten

³⁹ 1177. Posttraumatiskt stressyndrom hos barn och tonåringar – PTSD, <https://www.1177.se/Stockholm/sjukdomar--besvar/psykiska-sjukdomar-och-besvar/angest/posttraumatiskt-stressyndrom-hos-barn-och-tonaringar/>.

⁴⁰ Kunskapsguiden. Om traumamedvetet bemötande av placerade barn och unga, <https://kunskapsguiden.se/omraden-och-teman/barn-och-unga/traumamedvetet-bemotande/om-traumamedvetet-bemotande-av-placerade-barn-och-unga/>.

⁴¹ 1177. Posttraumatiskt stressyndrom hos barn och tonåringar – PTSD, <https://www.1177.se/Stockholm/sjukdomar--besvar/psykiska-sjukdomar-och-besvar/angest/posttraumatiskt-stressyndrom-hos-barn-och-tonaringar/>.

av att förstå och bemöta barn unga med komplex traumatisering på rätt sätt och erbjuda rätt stöd. Utan kunskap om deras erfarenheter finns det risk för att institutionsvård av komplext traumatiserade ungdomar återtraumatiserar barnet eller den unge. Detta genom att tvångsvården i sig fråntar barnet eller den unge kontroll över sitt liv och inslag i vården, såsom fasthållning, nedbrottning och avskiljning, kan påminna om tidigare traumatiserande händelser.⁴²

Inom den internationella forskningen har konsekvenserna av barndomstrauman vuxit fram som ett eget forskningsfält. En viktig milstolpe var den så kallade CDC Kaiser ACE-studien i mitten av 1990-talet som var den första omfattande utredningen av kopplingarna mellan negativa upplevelser under barndomen (upplevelserna kallas för ACE, adverse childhood experiences) och utmaningar senare i livet. Över 17 000 individer deltog i studien som undersökte fysiska, emotionella och sexuella övergrepp, fysisk och emotionell försummelse, föräldrars psykiska sjukdom, beroendeproblematik, fängelse, svåra skilsmässor och våld i hemmet. CDC Kaiser-studien visade på tydliga kopplingar mellan barndomstrauman och försämrad hälsa och livsmöjligheter senare i livet. En lång rad studier har fördjupat förståelsen av barndomstrauman och hur det påverkar riskerna för att utveckla kriminellt beteende⁴³ samt ökar risken att återfalla i brott.⁴⁴ Kartläggningar av amerikanska barn och unga dömda för brott har visat påfallande överrepresentation av barndomstrauman, ofta flerfaldiga trauman som upprepas genom uppväxten.⁴⁵

4.4 Närvaro av våld i närområdet, i skolan och under tidigare placeringar i samhällets vård

I våra intervjuer framkommer att många barn och unga har växt upp med våld och kriminalitet även i närmiljön. De berättar att våld varit en ständig och genomgripande del av deras barndom och uppväxt. För vissa har utsattheten för våld, samt närvaro av våld, kriminalitet och missbruk fortsatt även i samhällets vård. Barn och unga som under uppväxten varit utsatta för våld i hemmet tycks löpa en högre risk att utsättas för våld på andra arenor, i exempelvis närområdet, jämfört med andra frihetsberövade barn och unga i enkätundersökningen. När det varit för dåligt hemma har de tillbringat mycket tid utanför hemmet, och hamnat i andra former av utsatthet och våld.

”Det har alltid funnits våld, alltså när det har funnits problem.” tjeje

Våld i närområdet och kriminalitet i närområdet

Den ständiga närvaron av våld har påverkar synen på trygghet och relationer. Kriminalitet och droger i närområdet är ett återkommande tema i barn och ungas berättelser. Denna exponering har inte bara haft negativ påverkan på deras beteenden utan också på deras känsloliv, där rädsla, utsatthet och maktlöshet är närvarande som ständiga följeslagare.

”Idag är det ett av de mest utsatta områdena i [namn på stad]. När jag var liten så var det också redan utsatt liksom. Det var mycket våld. Man såg mycket när man var ung. Man fick aldrig den hjälpen av soc. Det var bara att jag bodde hemma fortfarande. Jag gick bara på möten en gång i veckan med dem. Nätverksmöten hette det då. Det var bara det.” han fortsätter ”Ja, jag velat få hjälp att flytta därifrån. Kanske med

⁴² Jansson, L., & Björck, C. (2012). *Traumatisering bland ungdomar med antisocial problematik. Resultat från en litteraturoversikt*. Statens institutionsstyrelse, Sis.

⁴³ Reavis, J. A., et al. (2013). Adverse childhood experiences and adult criminality: How long must we live before we possess our own lives? *Permanente Journal*, 17(2), 44–48.

⁴⁴ Yohros, A. (2023). Examining the relationship between adverse childhood experiences and juvenile recidivism: A systematic review and meta-analysis. *Trauma, Violence, & Abuse*, 24(3), 1640-1655.

⁴⁵ Baglivio, M. T. et al. (2014). The prevalence of adverse childhood experiences (ACE) in the lives of juvenile offenders. *Journal of Juvenile Justice*, 3(2).

familjen eller ut från familjen också kanske. De är mycket hemma också som både soc och jag visste om liksom. Men jag fick bo kvar där." **kille**

"Vi bodde i ett område. Det var stökigt, mamma ville flytta för att bo större tror jag. Började hitta vänner i det nya området, men drogs tillbaka till vänner från tidigare och gjorde småbrott. Jag ville ha adrenalinet." **Samma kille berättar** "Sett våld under uppväxten. [...] Om du umgås med grovt kriminella och någon annan frågar vad som hände? Chansen är stor att du begår brott." **kille**

"Folk ser ju ner på en därifrån. Förstår du, det är inte, alltså... När någon får veta att du är därifrån... Alltså, att jag har försökt byta miljön flera gånger. **Jag har [ett stort antal] vänner som har gått bort.**" **han fortsätter:** "Så det är självklart, det är mänskligt. Man vill ändra livsstilen. Man vill ändra, man vill göra något annorlunda, man vill göra sin mamma stolt. Man orkar inte se sin mamma gråta hela tiden. Man, man... jag tror inte det är någon mamma som vill se sina gröna kläder på häktet, förhandlingen och sådana saker. Så man ville byta. När man försökte träffa nya vänner och det så... direkt du säger jag bor i [område] då... Då träffar dem dig... när jag har sagt det så har det varit en stund du träffar dem." **kille**

"Vi kanske går till centrum, alltså inte centrum, men det fanns en skolgård vi hade där. Där brukar man ha aktiviteter. Men går du bara några meter bort från den, alltså går in i bostadsområdet, så kanske det står någon som becknar. Det är där man fångar in de här unga. Kanske de ger dig 100 kronor, det var exakt sådär. De ger 100–200 kronor, såhär "gå och käka". **kille**

"Inte ens vanliga människor brydde sig längre. Inte att jag personligen har gjort det, men folk satt utanför mataffären med en holk i handen och rökte. Och säljer narkotika öppet. Men folk bara förbiser det. Visst, det kanske är någon som ringer polisen emellanåt. Men då vet ju redan de här personerna det långt innan polisen hinner fram. Och på så sätt kan de ju fortsätta." **tjej**

Enkätundersökningens resultat kopplat till platser

Samband mellan våldsutsatthet i hemmet och utsatthet på andra arenor

I diagram 5 redovisas på vilka arenor killar och tjejer har bevittnat eller utsatts för våld⁴⁶. Barnombudsmannen har även undersökt hur risken att utsättas för våld på andra arenor påverkas av om barnet har utsatts för våld i hemmet.

Sammanlagt 111 barn och unga i undersökningen uppgav att de antingen bevittnat eller själva utsatts för våld i hemmet. När vi analyserar deras svar ser vi ett tydligt mönster, de som har utsatts för våld i hemmet löper en betydligt högre risk att utsättas för våld även på andra arenor, såsom i skolan, närområdet eller i HVB- och familjehem.

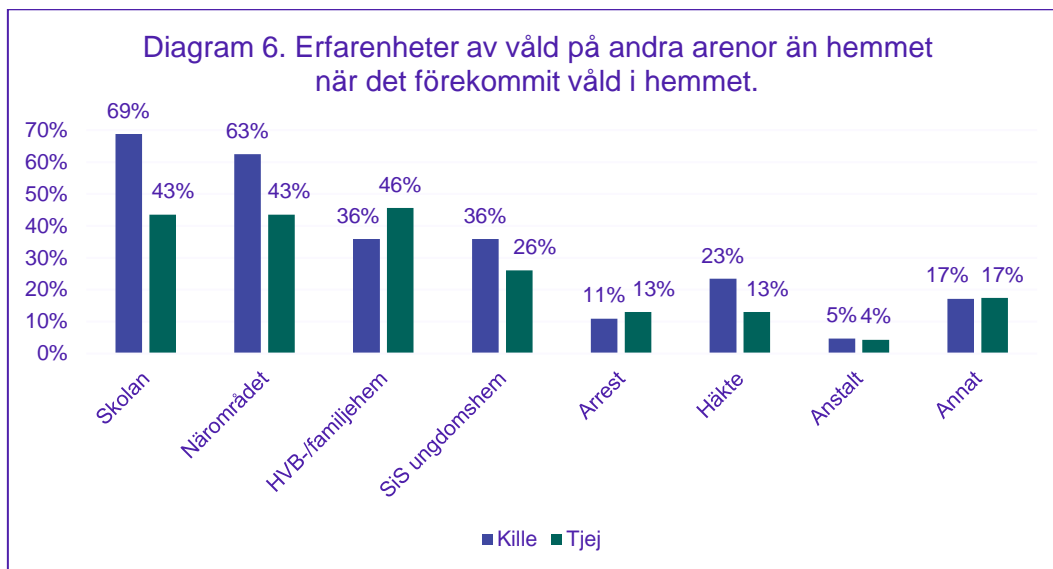
Denna ökade risk gäller både killar och tjejer. Exempelvis visar resultaten att:

- För killar som utsatts för våld i hemmet ökar risken att utsättas för våld på skolans arena markant – från 34 procent till 69 procent.

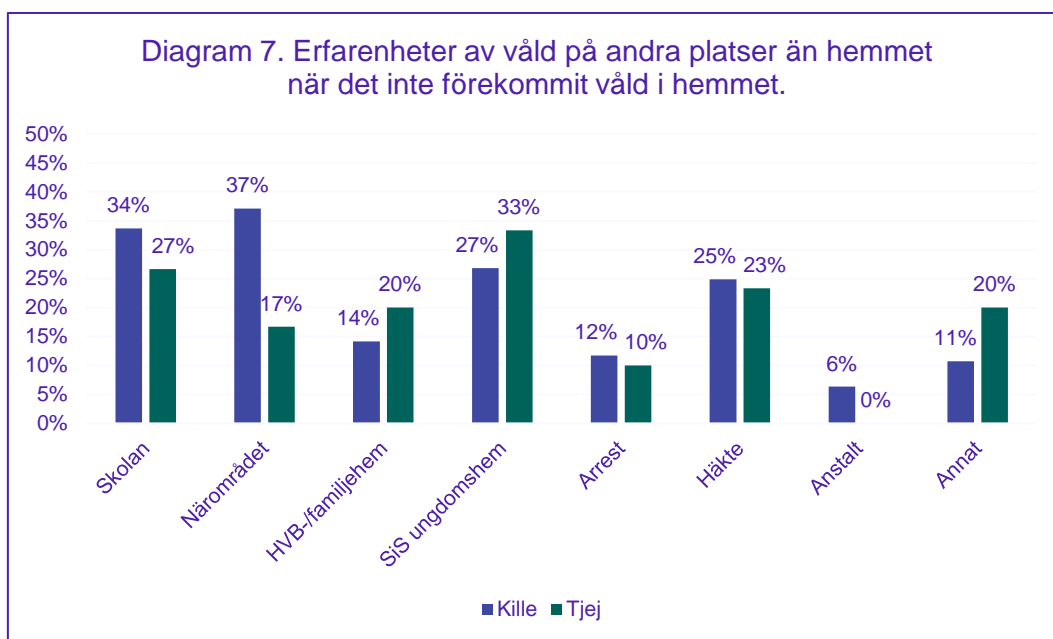
⁴⁶ När det gäller barn som bevittnar våld i hemmet mellan närstående räknas det som att barnet utsatts för brott i enlighet med barnfridsbrottet.

- För tjejer som har utsatts för våld i hemmet mer än dubblas risken att utsättas för våld i närområdet, från 17 procent till 43 procent.⁴⁷

Dessa siffror visar att våldsutsatthet i hemmet ökar risken för att de ska utsättas för våld på andra arenor i samhället.

I jämförelse har 243 barn och unga inte angivit hemmet som en plats där våldet förekommit. Hos dessa barn och unga ser vi en lägre grad av utsatthet för våld även på andra platser.⁴⁸

Mobbning och våld i skolan

Flera barn och unga, särskilt tjejer, berättar om utsatthet för mobbning i skolan. I flera fall har mobbningen innefattat grovt fysiskt och psykiskt våld. De beskriver hur mobbningen lämnat djupa spår och haft en stark negativ påverkan på deras psykiska hälsa, självkänsla och känsla

⁴⁷ Se diagram 6. Andelar redovisas i förhållande till 64 killar och 46 tjejer.

⁴⁸ Se diagram 7. Andelar redovisas i förhållande till 205 killar och 30 tjejer.

av samhörighet. Färre killar har i samtalen berättat om utsatthet för mobbning i skolan, samtidigt som de i något högre grad än tjejer uppgett utsatthet för våld i skolan i Barnombudsmannens enkät. Killar har i högre grad berättat om mobbning de utsatt andra för, vilket redogörs för senare i rapporten.

"Jag blev ganska mobbad i skolan också. Det var inte bara så här psykisk mobbning. Det var väldigt mycket fysisk mobbning också. Mina första skolor kommer jag inte ens ihåg. Det är för jobbigt." tjej

"Och då möttes jag av detta gänget från skolan då, flera stycken. De skrek på mig. De hotade mig att jag skulle ta livet av mig. [...] Och jag bara stod där liksom. Och sen när jag skulle gå hem, jag vågade ju inte gå hem." **hon fortsätter att beskriva sitt mående på grund av mobbingen** "Så de skickade mig till psykiatrien då, för de skickade in en remiss. Och det skulle vara prio ett liksom. Så då efter den här händelsen så försökte jag, jag började med självskadebeteende. Jag försökte ta mitt liv. Men det var liksom ingen som brydde sig, så." tjej

"Jag blev ju också mobbad men samtidigt mobbade jag också alla andra. Så det blev typ... Jag vet inte, det gick dit och hit. Men... Mobbare och mobbare." tjej

"Jag har alltid älskat skolan. Jag har varit nörd. Men jag har tyckt ändå att det har gått bra i skolan. Men när jag var yngre så minns jag att jag alltid har varit utanför. Jag har varit mobbad av andra tjejer för att jag inte har passat in." tjej

"Det var mycket mobbning, för att föräldrarna tyckte inte att jag var en bra person. De ville inte att deras barn skulle hänga med mig, för att jag var ju som jag var. Och jag hade inte mamma som gav mig bra kritik när jag klarade vissa prov. Hon såg inte mig och jag kände mig osynlig." **hon fortsätter** "Hemsk barndom. Mobbad. Alltså alla de här punkterna som är hemska. Jag menar, det kan ju inte bli värre nu. Det kan inte bli värre än det som jag har varit med om. Det kan bara bli bättre härifrån. Jag kommer inte bli mobbad mer i några skolor." tjej

"Ja, alltså det var ju folk jag gick i skolan med. Så det var ju liksom, ja. Jag blev misshandlad, jag blev skadad liksom. Jag blev slagen med [...], pinnar, sten. Så hela här var alltså blålila. Skolan gjorde en polisanmälan men de killarna blev avstängda i cirka en vecka ifrån skolan. Och jag behövde gå till skolan dagen efter. Så ska det inte behöva vara. Jag hade hellre varit hemma och vilat upp mig. Jag var rädd för att gå till skolan." tjej

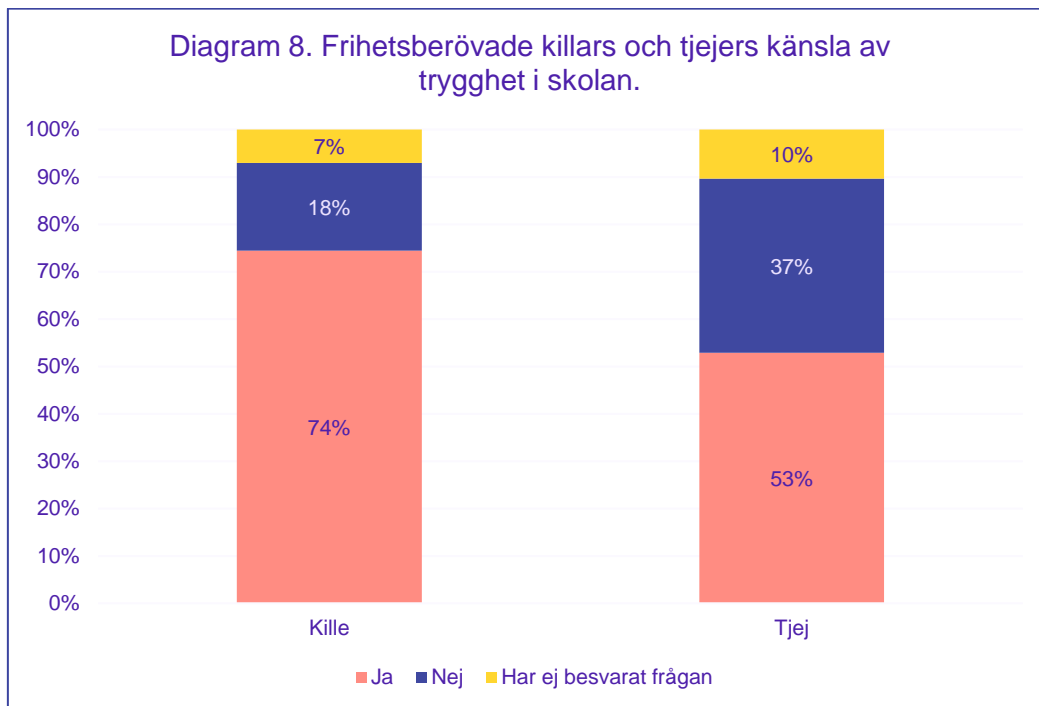
Enkätundersökningens resultat

Samband mellan våld i skolan och upplevelse av trygghet i skolan

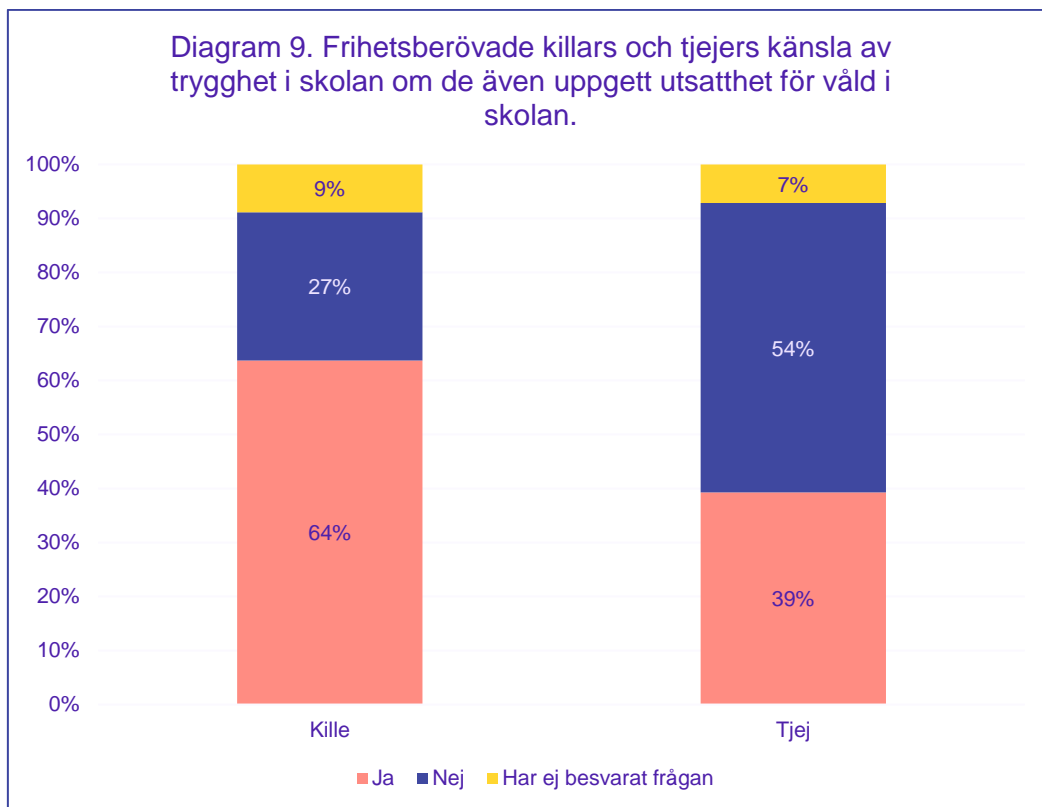
Killar har i lägre utsträckning än tjejer berättat om mobbing och våld i skolan i djupintervjuerna. Samtidigt visar enkätundersökningen att killar är utsatta för våld i skolan. Barnombudsmannen har därför undersökt i vilken utsträckning känslan av trygghet i skolan påverkas av att vara utsatt för eller bevittna våld i skolan. Inledningsvis kan vi konstatera att alltför många barn och unga som svarat på enkäten upplever otrygghet i skolan. Otrygghet (nej) för killar ökar från 18 procent till 27 procent om de även utsatts för eller bevittnat våld i skolan. För tjejers ökar

otryggheten (nej) från redan höga nivån om 37 procent till 54 procent om de även utsatts för eller bevittnat våld i skolan.⁴⁹

Resultatet visar att närvaro av våld i skolan påverkar både killars och tjejer känsla av trygghet i skolan, men att tjejer i större utsträckning än killar påverkas negativt när våld förekommer i skolan. En möjlig förklaring till det är att killar förväntas tåla och acceptera mer våld än vad tjejer förväntas, vilket påverkar hur individen upplever närvaro av våld.

⁴⁹Jfr. diagram 8 (andelar redovisas i förhållande till 438 killar och 87 tjejer) och diagram 9 (andelar redovisas i förhållande till 113 killar och 28 tjejer).

Våld och kriminalitet under placeringar i samhällets vård

Flera, framför allt unga killar, berättar hur de hamnat i en miljö präglad av våld och kriminalitet efter att de placerats av socialtjänsten. I vissa fall har de placerats på grund av problem i hemmiljön, men vanligast är att de placerats på grund av sitt eget beteende. Det går i linje med vad de har berättat om gällande att socialtjänsten avvaktat med insatser tills det att de utvecklat ett eget beteende.

De beskriver hur den nya miljön är värre än den de ursprungligen har blivit placerade för att komma bort ifrån. De berättar också hur de påverkats av andra placerade ungdomar med liknande beteenden och gradvis dragits djupare in i en kriminell livsstil under tiden i samhällets vård. Det är särskilt allvarligt att våldet och utsattheten fortsätter även efter att barnet blivit omhändertaget. Det visar att samhället inte förmår skydda barnet på det sätt som var avsett.

"Sis första gången - Det var som, du kommer till samma miljö som man tog dig från, kanske värre. [...] Jag har sett mycket bråk, blod på nån och du kan inte gå in och stoppa." kille

"...och sen när de la mig på ett HVB-hem så träffade jag andra kriminella. [...] Kanske lite mer kriminella människor än vad jag umgås med. Då blir det så att man fick erfarenheter av kriminalitet. [...] Det började med smågrejer och blev värre och värre." kille

"Det är inte som behandling. Folk sålde knark, sålde vapen." kille

"På vissa HVB-hem fanns ingen personal, och andra ungdomar tog ledarrollen. De kunde beordra andra att göra kriminella saker, och ingen reagerade." kille

I redovisade resultat från Barnombudsmannens enkätundersökning, diagram 5, framkommer att våldsutsattheten fortsätter inne på olika arenor, även inom samhällsvården/institutioner. Det bekräftas av vad barn och unga har uppgett i djupintervjuerna.

Fakta och underlag om våld i närområdet, mobbning och våld under placering i samhällets vård

Våld i närområdet och hur det påverkar barn och unga har tidigare uppmärksammats i Barnombudsmannens rapport *Kärleken till orten*. Forskning visar att det inte bara är direkt utsatthet för våld som kan leda till psykisk ohälsa utan även att bevittna våld. Detta kan ge upphov till allvarlig psykisk ohälsa som PTSD och depression. Våld i närområdet ökar också risken för att barnen själva ska använda våld i framtiden. När våldet normaliseras och ökar över tid kan det uppfattas som en fungerande strategi.⁵⁰

Enligt Brottsförebyggande rådet är risken att utveckla depression och framför allt att begå brott senare i livet signifikant högre för barn och unga som mobbar andra, medan den som blir mobbad löper ökad risk att bli deprimerad.⁵¹

Mobbning kan ge långtgående konsekvenser för den som utsätts, både på kort och lång sikt. I en pågående studie på Göteborgs universitet beskriver deltagarna att mobbningen orsakat depressivitet, ångest och i vissa fall självmordstankar hos de utsatta. Förutom osäkerhet, depressioner och olika former av ångest har erfarenheterna av mobbning bidragit till att forma deras identitet och syn på sig själva som "värdelösa". Dessutom hade mobbningen lett till problem i relation till den egna kroppen, kroppsuppfattningen och utseendet. I försök att skydda sig själva mot ytterligare mobbning beskriver många deltagare hur de aktivt undvikit sociala situationer. Det skapade begränsningar som i några fall medförde svårigheter att ta del av högre utbildning.⁵²

När samhället tar över ansvaret för barn som är utsatta för våld vilar det ett stort ansvar på dess institutioner och socialnämnden. Barnombudsmannen har i flera rapporter lyft situationen för barn i samhällets vård och de rättighetskränkningar som barn vittnat om.

Barnombudsmannens årsrapport 2019⁵³ hade särskilt fokus på barn som är placerade i samhällets vård. I rapporten framgår att de barn som Barnombudsmannen mött ofta har placerats i samhällets vård för att det förekommit våld eller kränkningar i hemmiljön. Syftet med placeringen var att skydda barnet, men i flera av samtalen berättade barnen och de unga att de i stället hamnat på familjehem eller institutioner där kränkningar ibland varit värre än i hemmet. Barn på institution berättade hur konflikter med personalen eller andra barn urartar, men också om förövare som utnyttjar den maktobalans som råder mellan barnen och personalen på institutionen. Detta går i linje med vad som framkommit i Barnombudsmannens intervjuer med frihetsberövade barn och unga.

4.5 Konsekvenser av våld, trauma och svåra uppväxtvillkor

Barnombudsmannens intervjuer med barn och unga visar på allvarliga konsekvenser när barn utsätts för våld och andra svåra uppväxtförhållanden. Dessa konsekvenser handlar bland annat om skolmisslyckanden relaterat till psykisk ohälsa, koncentrationssvårigheter, eget våldsutövande, samt missbruk av narkotika och alkohol. I många fall har barnen utvecklat destruktiva beteenden kopplade till våld, missbruk eller kriminalitet. När det saknats intresse

⁵⁰ Barnombudsmannen (2018). *Utänförskap, våld och kärlek till orten. Barns röster om att växa upp i utsatta kommuner och förorter*.

⁵¹ Farrington, D. P. et al. (2012). *School bullying, depression and offending behaviour later in life. An updated systematic review of longitudinal studies*. Brottsförebyggande rådet.

⁵² Göteborgs universitet. *MoS - Mobbning och Skola*, <https://www.gu.se/forskning/mos-mobbning-och-skola>.

⁵³ Barnombudsmannen (2019). *Vem bryr sig – när samhället blir förälder. Barns röster om att växa upp i den sociala barnvården*.

för att ta reda på barnets utsatthet har barnet lämnats ensam. Utan stöd, behandling och möjlighet att bearbeta sin utsatthet och sina upplevelser kan flykten in i en miljö som erbjuder en kortsiktig lösning ändå uppfattas som en lösning för barnet.

Koncentrationssvårigheter i skolan

En överväldigande majoritet av barnen i materialet har en ofullständig skolgång med hög skolfrånvaro. Många av de barn och unga som Barnombudsmannen talat med beskriver en skolgång präglad av en ständig känsla av misslyckande. De beskriver att svårigheter att förstå undervisningen gjorde att de kände sig utanför och otillräckliga. Flera berättar att de inte klarade av att vara i skolan hela dagar, men att de samtidigt hade svårt att förstå varför de kände och agerade som de gjorde. Barn och unga beskriver att när förväntningar och stöd från vuxna saknades har känslor av utanförskap och misslyckande fördjupats. Detta fick vissa att söka sig till andra miljöer, ofta med negativa konsekvenser. Några började skolka och umgås med äldre som drog in dem i kriminalitet. Medan andra inte kunde hantera sina känslor och istället tog ut sin frustration på skolpersonal och klasskamrater.

"Tidigare tyckte jag att skolan var svår, kände mig dum. Kunde inte koncentrera mig och blev trött." kille

"Skolan gick ju inte så bra egentligen. Jag kunde inte koncentrera mig på lektionerna. Skolan har aldrig gått bra, det har den inte gjort. Jag kunde inte gå klart gymnasiet på grund av min psykiska ohälsa som kom i vägen. Så jag har inte gått färdigt gymnasiet. Det blev aldrig något av det." tjej

"Det är såhär, jag vågar inte prata med lärare för jag har blivit dumförklarad mycket och det är såhär, jag vågar inte fråga om hjälp. Så då sitter man där i skolan igen."

tjej

"Fast helt ärligt, jag kunde inte...Mobbningen störde inte mig. Det som störde mig var att jag var ifrån mina syskon och min mamma. Det var det som störde mig. Jag kände sån stress från skolan. Så jag sprang hem varje dag. Varenda dag sprang jag hem för att se till så att ingenting hände mina syskon eller min mamma." tjej

"Jag hade mycket ångest och tyckte inte om att vara i stora klasser. Det blev för mycket för mig." tjej

"Jag slutade helt gå till skolan i [högstadiet]. Jag pallade inte mer, var utmattad av att försöka få bra betyg utan att lyckas. Jag var stökig och blev ofta utkastad från lektionerna. Jag hade önskat att skolan skulle se att jag inte mår bra. [...] Alla behöver samhörighet. Om skolan är knas kommer man söka sig ut och vilka andra är ute? Det är kriminella unga som är ute. Det är inte bra, men det är inte konstigt" tjej

"Om en elev är jobbig blir den utslängd för läraren hinner inte. Om du hela tiden blir utslängd från klassen och ingen tar reda på hur du egentligen mår, kommer du inte fortsätta gå till skolan, du hamnar bland kriminella." tjej

Eget våldsutövande

Av intervjuerna framgår att den egna våldsutsattheten ofta har lett till att våld blivit normaliserat, både vad gäller närvaro av och eget användande av våld. Barnen berättar att de har exponerats för våld och utsatts för våld som en konfliktlösningsmetod. Det har gjort att de

saknat möjlighet att utveckla andra mer konstruktiva färdigheter och sätt att hantera och lösa situationer.

Nästan alla barn och unga vi intervjuat berättar att de inte har fått möjlighet att bearbeta sina upplevelser av våld under uppväxten. De beskriver att de sällan eller aldrig fått frågor om sin egen våldsutsatthet, trots att socialtjänsten många gånger har varit inkopplade i familjen under lång tid. Både killar och tjejer har berättat att samhällets insatser har fokuserat på deras eget beteende, och inte sett det som en konsekvens av uppväxtvillkoren. Särskilt framträdande är det bland unga killar, vilket även bekräffas av Nuso 2024.⁵⁴

"Jag bråkade mycket i dagis, i skolan med mina klasskamrater. Det blev mycket anmälan hos soc." han fortsätter "Det var mycket psykiskt våld hemma. Det gick ut på att jag gick till skolan och tog ut aggressionen på mina klasskamrater och människor." kille

"Jag visade inte hur jag egentligen mår. Jag var bara aggressiv mot andra ungdomar och personal. [...] Jag flyttade mycket mellan olika familjehem. Det gjorde mig arg på allt och alla. Jag slogs i skolan, blev avstängd och slutade till slut gå dit." kille

"Jag tror man påverkas av våld och blir arg då." kille

"Och min pappa har inte varit såhär, han älskar ju mig och sådant, men han har inte varit nära för mig om jag har behövt hjälp. Man märker att han inte har fått den kärleken själv. Det har varit normaliserat att slåss." kille

"Alltså på olika Sis-hem och sådär. Men det har hänt alltså att man blir... Men det är också, du vet, man är impulsiv. Man tänker inte för. Och sådär. För man tänker att det här är den bästa lösningen. Du har inte talförmågan. Du tänker okej, det här är den bästa lösningen." kille

"Sen några gånger när jag bråkade i skolan var det skolan som anmälde. Men när jag bråkade var det oftast efter skoltid. Alltså hamnade du i slagsmål med någon var det inte i skolan, förutom en gång. Annars var det efter skoltid. Så skolan hade inte riktigt med det att göra." han fortsätter "Alltså de gånger jag slogs typ, var det för en anledning. Det var inte så att jag bara gick och började slå på någon för att få ut min ilska på någon oskyldig typ. Och oftast, om någon hade slagit [mitt småsyskon] eller sagt något till [mitt syskon], alltså det var fortfarande saker av en anledning. Så det var inte så att jag hade såhär aggressionsproblem som jag behövde hjälp med. Eller att jag inte kunde kontrollera mig själv eller så. Så därför ansåg inte jag att jag behövde någon hjälp." kille

⁵⁴ Persdotter, B. (2024). NUSO, Nationell uppföljning av socialtjänstens omställning. PM 1: Inledande nationella resultat från delstudie 1 om avslutade barnavårdsutredningar, s. 17.

Enkätundersökningen avseende eget våldsutövande

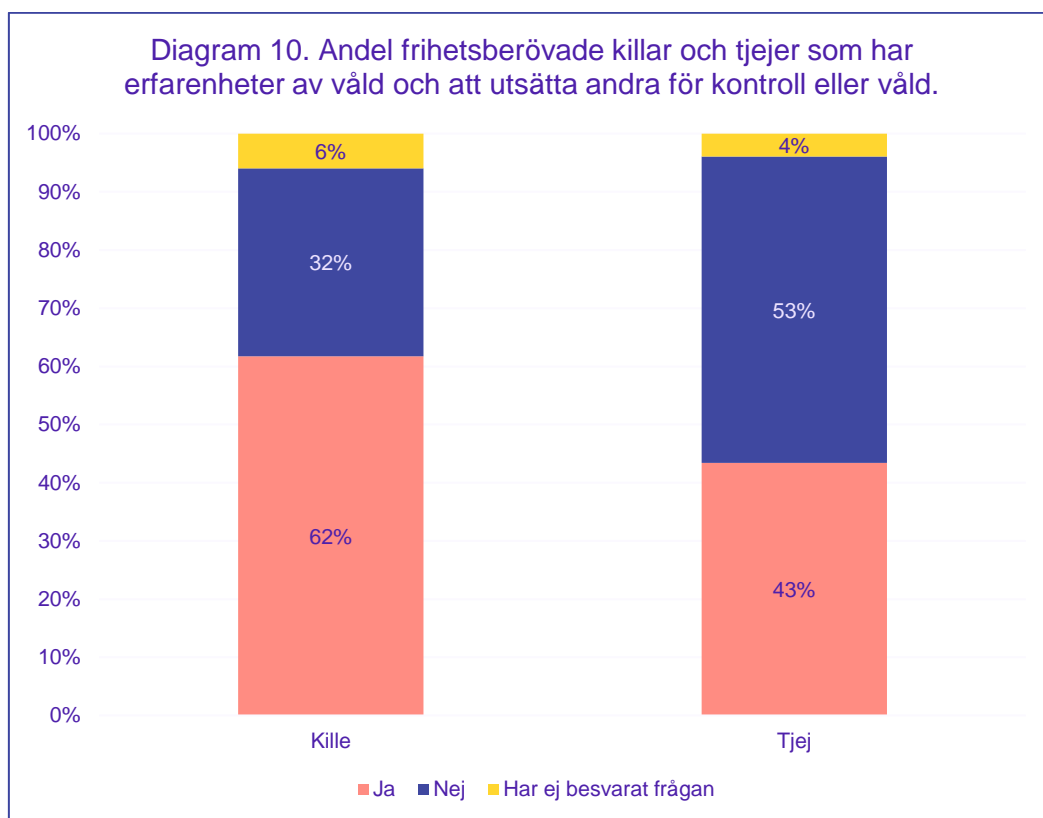
I enkätundersökningen har vi ställt frågor om barns och ungas eget våldsutövande. Syftet har varit att undersöka om det finns en koppling mellan att själv ha vuxit upp med närvaro av våld och att senare utöva våld mot andra.

Resultaten visar en tydlig och statistiskt signifikant skillnad i hur frihetsberövade barn och unga har svarat. Det framgår att det finns ett starkt samband mellan att ha varit utsatt för våld och att själv utöva våld eller kontroll över andra.

Av de totalt 354 barn och unga som uppgett att de har blivit utsatta för eller bevittnat våld, svarade mer än hälften 56 procent att de också har utövat våld eller kontroll över andra. När vi ser till könsfördelningen visar resultaten att:

- **62 procent av killarna** har utsatt andra för våld eller kontroll.
- **43 procent av tjejerna** har gjort detsamma.⁵⁵

Dessa siffror belyser vikten av att förstå hur egna erfarenheter av våldsutsatthet under uppväxten kan påverka beteenden och relationer längre fram i livet.

För att få en jämförelse har vi även undersökt svaren från de barn och unga som uppgett att de inte har någon erfarenhet av våld, varken genom att ha bevittnat våld eller blivit utsatta själva. Totalt rör det sig om 101 barn och unga som angett att de inte har upplevt våld i hemmet.

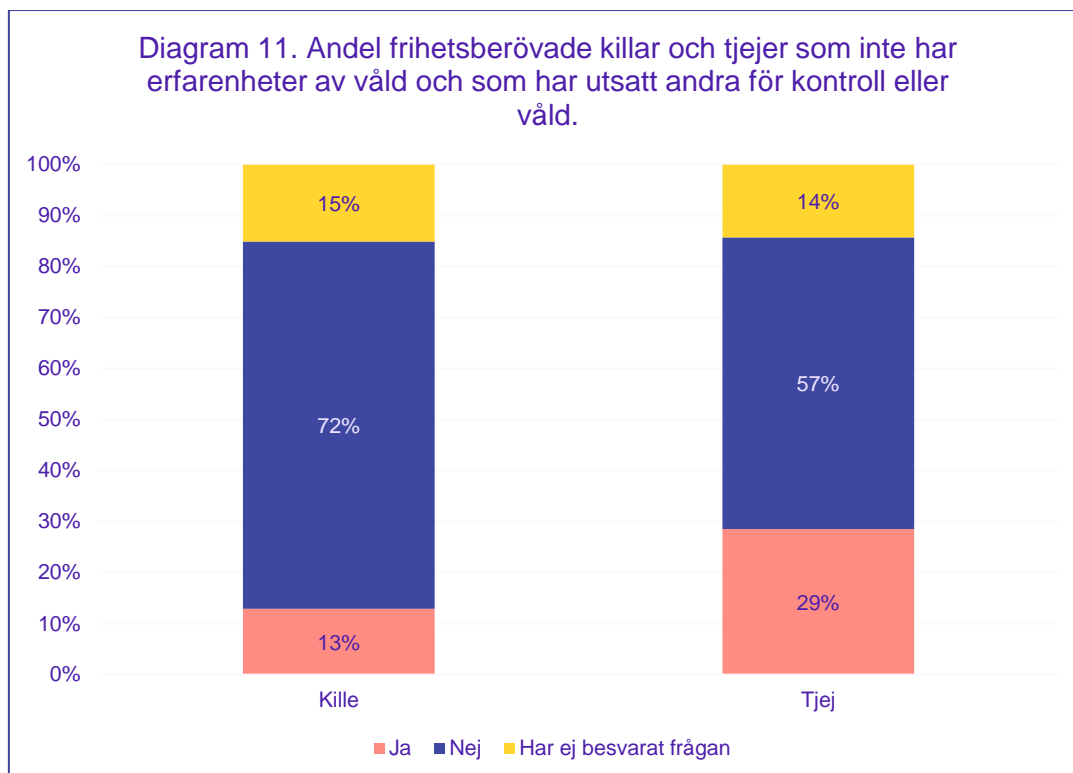
⁵⁵ Se diagram 10. Andelar redovisas i förhållande till 269 killar och 76 tjejer.

Resultaten visar en tydlig skillnad, betydligt färre av dessa barn har uppgett att de har utsatt andra för kontroll eller våld. Endast 15 procent av dem svarade att de har gjort det.

När vi bryter ner siffrorna efter kön blir skillnaderna ännu mer framträdande:

- 13 procent av killarna har uppgett att de utsatt andra för kontroll eller våld.
- 29 procent av tjejerna har svarat att de gjort detsamma.⁵⁶

Det är dock viktigt att tolka siffrorna för tjejer med viss försiktighet eftersom antalet svarande tjejer i denna grupp är relativt få.

Utsätts för våld i nya relationer, inklusive parrelationer

Många av de tjejer vi har intervjuat beskriver hur de medvetet eller omedvetet söker sig till relationer som präglas av beteenden de känner igen från sin uppväxt. De vittnar om en återkommande dragning till destruktiva och våldsamma killar ofta med kopplingar till kriminalitet. En förklaring de själva lyfter fram är att dessa relationer erbjuder en form av bekräftelse som de saknat under sin barndom vilket i vissa fall leder till att de söker närhet och bekräftelse genom sexuella relationer. Tjejer uppväxta i hederskontext kan även söka skydd mot familjens kontroll och våld genom nya relationer där det finns våldskapital.

Även killar beskriver hur tjejer med en svår uppväxt ofta hamnar i destruktiva mönster och dras in i den kriminella miljön genom sina relationer. En återkommande bild är att tjejer som redan varit utsatta för våld och otrygghet i barndomen riskerar att fortsätta utsättas för våld i sina kärleksrelationer, där deras partner ofta en kriminell pojkvän utövar kontroll och våld.

⁵⁶ Se diagram 11. Andelar redovisas i förhållande till 93 killar och 7 tjejer.

Dessa berättelser visar hur upplevelser av våld och otrygghet under barndomen kan forma ungas val av relationer senare i livet.

*"Det var som en fritidsgård. Du gjorde som du själv ville. Man fick ju inga strategier över huvudet eller någonting. Så jag skrev ut mig själv härifrån. Jag flyttade ihop med en kille. Det var väl inte det smartaste jag varit med om i mitt liv. Jag har haft en tendens att dra mig till väldigt destruktiva relationer. Men det har väldigt mycket med uppväxten att göra. **För det är på något sätt där jag är bekväm.**" tjejj*

"Jag hade ingen att vända mig till. Jag hade ingen pappa heller. Jag drogs till konstiga killar [...]. Senare tonår, jag var runt 18 där, då kunde jag till och med ha sex med killar bara för att ta någon att sova bredvid. Bara någon som höll om mig och sa att man älskade mig, även ifall jag visste att det inte var sant. Bara för att ligga och sova med någon, bli omkramad liksom. För det fick jag inte hemma. Så det var tufft." tjejj

"Jag blev ihop med en person som hade dåligt inflytande – sedan hamnade jag här." hon fortsätter "Tjejer tenderar att söka sig till dumma grabbar. Barn ser inte konsekvenserna av sina handlingar." tjejj

*"Det finns oftast tjejer som blir tillsammans med någon kriminell. Och den här kriminella utnyttjar den här flickan till att begå olika saker, till exempel gömma saker. Det händer ofta. Sen finns det flickor som har varit med om mycket tror jag. Det finns flickor som till exempel blivit våldtagna när de har varit unga. Eller har blivit trakasserade på annat sätt. **Eller haft en dålig familj, kanske en jättedålig familj. Så de dras själva till den här miljön.** Missbrukare också, tjejer som missbrukar." kille*

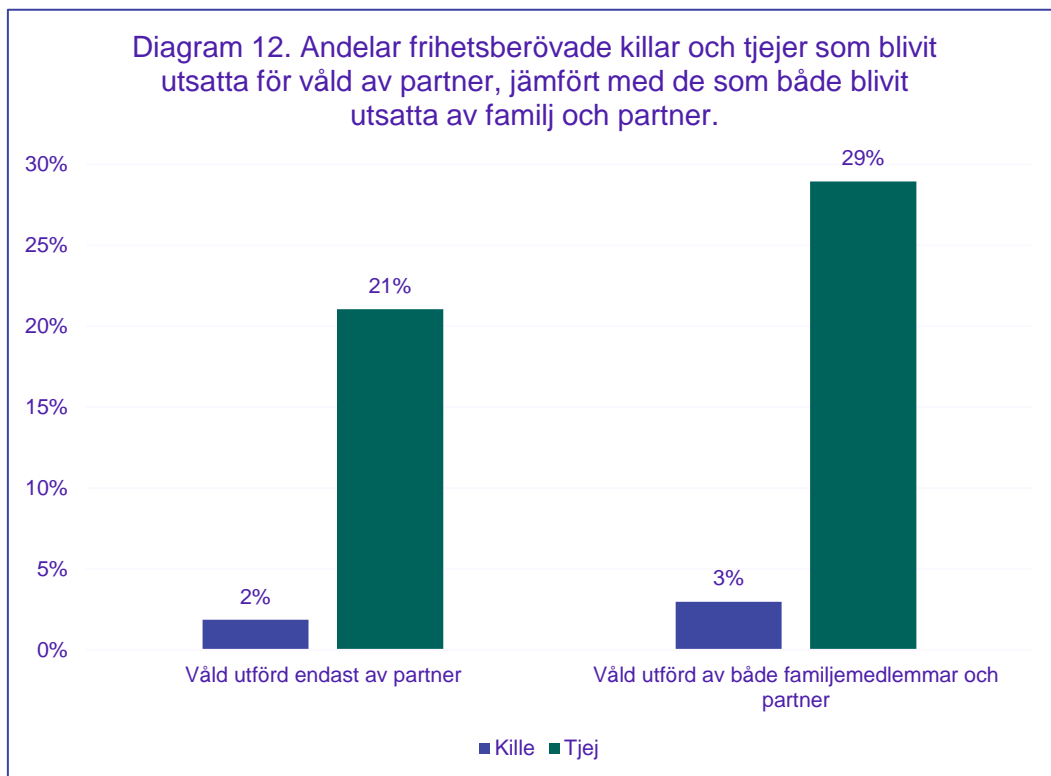
Enkätundersökningen och utsatthet för våld i parrelation

Våld i parrelation är betydligt vanligare bland tjejer än killar⁵⁷. Även i Barnombudsmannens enkät framkommer att våld i parrelationer är betydligt vanligare bland tjejer. Av de 269 killar och 76 tjejer som har svarat att de har själva utsatts för våld eller bevittnat våld, eller båda, har 21 procent av tjejerna och 2 procent av killarna svarat att de har blivit utsatta för våld av partner. De tjejer som dessutom har blivit utsatta för våld i familjen är i ännu högre grad utsatta för våld av partner, 29 procent jämfört med killar 3 procent.⁵⁸

Barnombudsmannens enkät visar att även om utsatthet för våld i familjen är en gemensamt för både killar och tjejer, är tjejer i betydligt högre grad utsatta för våld i sina nära parrelationer. Och de tjejer som är eller har varit utsatta av våld i familjen är extra sårbara för våld i en nära parrelation.

⁵⁷ Jernbro, C., & Landberg, Å. (2024). *Våld i ungas nära relationer och hedersrelaterat våld och förtryck. Förekomst, riskfaktorer och hälsokonsekvenser*. Stiftelsen Allmänna Barnhuset och Jämställdhetsmyndigheten, s. 8.

⁵⁸ Se diagram 12. Andelar redovisas i förhållande till 269 killar och 76 tjejer.

Eget missbruk

Många barn och unga berättar att de har hamnat i missbruk ofta som en följd av en barndom präglad av våldsutsatthet och vårdnadshavares missbruk. De har vuxit upp i en miljö där osäkerhet, vanvård och försummelse varit en del av vardagen.

En återkommande beskrivning är att ingen vuxen har funnits där för att ge stöd eller hålla koll på dem. I brist på trygghet och vägledning har de försökt hantera sina svåra känslor genom att självmedicinera med droger och alkohol.

För många har missbruket inte bara varit ett sätt att fly från sin verklighet, det har också blivit en väg in i den kriminella världen. I avsaknad av stabila relationer och skyddsnet har de dragits in i en destruktiv livsstil där missbruk och kriminalitet ofta går hand i hand.

"Var på behandlingshem, när jag kom tillbaka drack vi [kille och förälder] tillsammans." kille

"Jag har varit medberoende sen jag var fyra år gammal. Jag är uppvuxen med mamma som var alkoholist och narkoman. [...] Men just med tanke på att jag var medberoende sen jag var så liten. Jag var väl typ elva när jag började knarka. Tolv så satt jag fast i ett riktigt missbruk. Knarkade ungefär varje dag, fram och tillbaka." tjej

"Jag kunde inte hantera det. Jag var [tonåring] och jag fick ingen hjälp. Och det är sedan den dagen jag har börjat använda droger, cannabis. Jag har behövt ta min pappas skit. För när han [pappa] åkte in i fängelset så lämnade han massa skit. [...] Och då fick jag hjälpa honom med det." tjej

"Och sen så började jag dricka ganska tidigt också. [...] Jag började missbruka när jag var 13. [...] Ja, har man sprit i kylan hela tiden i flera år. Då tycker inte jag att det är så konstigt om ens barn börjar dricka i tidig ålder, heller. När jag får barn kommer jag aldrig ha alkohol hemma när de är där." tje

"Och från 8:an har jag rökt cannabis. Så att jag har varit lite frånvarande. Och jag mådde väldigt psykiskt dåligt när jag var liten också. Men det var nog inte så många som visste det. Det är därför det också varit lite jobbigt att plugga och så för att jag har andra tankar i huvudet. Så att kanske fråga liksom hur jag mår egentligen i stället för att få mig att försöka plugga." tje

"Jag hade ingen tid att passa. Då drogs jag till de människorna som inte heller hade det. Det var ju fel folk att umgås med. Med min ADHD, med impulsiviteten, jag var aldrig den som tackade nej. Vare sig det var till en drink eller att testa röka gräs för första gången. Eller till att snatta. Eller att gå så långt att till och med gå in på [butik] och sno kläder. Jag hade inga gränser. Gränslöst beteende. Inget konsekvenstänk. Så jag hade en jättetuff barndom." hon fortsätter: Ja, men det är också det här med min ADHD-diagnos. Jag ville ju medicinera men jag fick ju inte. **För jag hade ju alltid någonting positivt på mina drogtester, för att jag självmedicerade med tanke på att väntetiden var så himla lång. Och det dröjde innan mina möten. Och jag mådde ju så jävla dåligt.** Och det som fick mig att må bra i stunden var ju faktiskt att ta någonting. Och sen när jag väl går till mötet och har tagit någonting en dag innan, då går det ytterligare en månad att jag ska behöva göra ett test igen. Och jag kunde aldrig nå mina mediciner. Här inne har jag inte haft varken chansen eller möjligheten att ta droger eller dricka alkohol. Och nu kunde jag också börja medicinera, och det var det bästa jag har gjort." tje

"Jag började nog knarka som tioåring. De märkte ju ändå tidigt, när jag var i elva års åldern, tolv års ålder, att jag var påverkad i skolan också. När jag väl var i skolan. Och jag hade även psykiska problem. Alltså att jag mådde så pass psykiskt dåligt." tje

Ekonomiska svårigheter vid våld och missbruk i hemmet

Våldsutsatthet, ofta i kombination med föräldrar som missbrukar, får ekonomiska konsekvenser för barn. Ofta har det varit fråga om ekonomiska svårigheter i familjen som har förstärkts av våldsutsatthet och missbruk. Flera av barnen vi samtalat med beskriver en uppväxt präglad av ekonomiska svårigheter som påverkat deras vardag på djupet och lett till långtgående konsekvenser. Många berättar om situationer där det inte alltid funnits tillräckligt med mat i hemmet, och att det gått hungriga under längre perioder. De saknade också ofta nödvändiga kläder och skor. Den ekonomiska utsattheten gav en konstant oro för de grundläggande behoven, vilket inte bara påverkade deras fysiska välbefinnande utan också bidrog till en känsla av utanförskap gentemot jämnåriga. I vissa fall har det lett till att barnet försökt hantera situationen genom att begå brottsliga handlingar i syfte att tjäna pengar.

När uppväxten har präglats av våldsamma, frånvarande och/eller dysfunktionella föräldrar samt svåra ekonomiska förhållanden, beskriver många barn och unga hur betydelsefullt det har varit för dem att hitta andra sammanhang där de känt sig sedda, accepterade och inkluderade. Det har gjort dem sårbara för kriminella gäng eller nätverk. Gängen har erbjudit en känsla av tillhörighet och gett barn och unga den bekräftelse de saknat i andra delar av sina liv.

"Jag har aldrig fått vara barn, jag har alltid varit som en 25-årig människa. Jag har inte haft rättigheter som ett barn." **kille**

"Jag, mamma och syskon har flyttat till olika skyddade boenden i Sverige. "Deras "hjälp" var antagligen att flytta oss". Ett skyddat boende i [ort]. Corona-tider, Mamma utan jobb, bodde i källare och fick inte gå ut, maten räckte inte till. Jag kände ansvar för mina yngre syskon, bland annat se till att de fick mat." **kille**

"Vi växte upp. Jag och [mitt yngre syskon]. [...] sedan min pappa var en grov alkoholmissbrukare. Och ja, han sålde även knark. Och ja, jag och mitt [småsyskon] och min mamma, vi var... vi överlevde på socialbidrag. Vi tog kanske tre år och han brukade ta alla pengar typ. Och vi hade kanske 500 kronor för en hel månad för en hel mamma. Hon ska mata två barn. Och det har hållit på så i flera år och ja, det är ju kanske också en av anledningarna till varför jag valde att agera till exempel när jag blev tio, elva att kunna tjäna egna pengar. För att kunna försörja i stället. Om inte pappa gör det då gör jag det, fattar du. Jag tar den rollen i hemmet. Och det har bara följt med." **tjej**

"[Mitt syskon] är [flera] år äldre än mig. Så när det var ont om pengar så gick jag i hens kläder. Men man ska vara glad om man har kläder. Man kan vara positiv. [...] Jag var mobbad ett tag för jag hade inte kläder, alltså jag hade inte de nyaste kläderna. Jag hade inget sådant. Jag hade hål i kläder. Sen kom min pappa tillbaka. Han började jobba. Han slutade med alkoholen." **kille**

"Om man inte har en vuxen som har koll på en, vem ska ha koll? Det går inte, det blir knas." **kille**

Hög förekomst av diagnoser

Bland de barn och unga som Barnombudsmannen har samtalat med är förekomsten av neuropsykiatriska diagnoser (NPF) hög. Många berättar att de har diagnoser såsom ADHD och beskriver svårigheter med impuls kontroll och konsekvenstänk.

Både intervjumaterialet och tidigare forskning visar att ADHD och PTSD är vanligt förekommande diagnoser hos barn som har upplevt traumatiska händelser, exempelvis våld under uppväxten. Symtom för ADHD och PTSD är delvis överlappande, exempelvis i form av koncentrationssvårigheter och uppmärksamhetsproblem. Det finns risk för att fel diagnos ställs om utredningen enbart fokuserar på symptomen och inte undersöker om traumatiska erfarenheter kan vara en bakomliggande orsak. Det är nödvändigt att undersöka bakomliggande orsaker till beteenden⁵⁹. Att ställa fel diagnos kan få allvarliga konsekvenser, då barnet riskerar att få behandling som inte är anpassad efter dess faktiska behov. I Barnombudsmannens material finns flera exempel där utredning för ADHD har genomförts utan att eventuella trauman har utretts trots att barnet har varit utsatt för våld under en längre tid.

Flera barn vittnar om att de har både en NPF-diagnos och en PTSD-diagnos. I vissa fall handlar det om komplex PTSD som är direkt kopplad till deras uppväxt och den våldsutsatthet de har erfårit. Ofta har dock ADHD-diagnosen ställts flera år innan PTSD-diagnosen vilket tyder på att traumarelaterade problem kan ha förbisetts i den initiala utredningen.

⁵⁹ Reigstad, B., Kvernmo, S. (2015). ADHD – eller något annat? *Tidskrift för Norsk Psykologisk Förening*, 52(4), 302–311. <https://doi.org/10.52734/>.

"Jag var bara ett barn. Jag fick aldrig vara ett barn. Jag fick växa upp väldigt snabbt. Det har faktiskt varit svårare för mig idag. Jag känner alltid någon nivå av stress. Jag har jättesvårt för att ta det lugnt. Jag har liten PTSD. Alltså komplex PTSD dessutom. ADHD på det och borderline på det. Så det har ju satt sina spår liksom." tje

"Och sen efter den, då fanns det inte mycket kvar att göra sa de. Så då gick jag dit någon gång då och då. Och sen förra året började de prata om ADHD. Så jag fick den diagnosen. För de tänkte "nu har hon en diagnos". Det ställer ju problem, det, min diagnos. Det är alla mina bakomliggande problem. [...] Så här "ADHD, det är därför du har mått så". Och jag bara: det handlar ju om koncentrationssvårigheter och så vidare. Inte självmordstankar. Och de bara "nej, men det ligger i den". Och sen nu så vill de göra en utredning för borderline. Så det känns som de vill ha diagnoser för att sätta det på mina problem. Det här är anledningen till att du har mått dåligt, punkt slut." tje

Fakta och underlag om konsekvenser vid våldsutsatthet hos barn

Konsekvenser av våldsutsatthet för barn är ett förhållandevis väl utforskat område. Att utsättas för våld av sina föräldrar eller andra omsorgspersoner som barn kan få djupgående och långvariga konsekvenser. Barn som utsätts för eller bevittnar våld i hemmet har tydligt ökad risk att utveckla PTSD.⁶⁰ Det finns omfattande kunskap om hur utsatthet för våld i hemmet påverkar barn och vilka allvarliga konsekvenser det kan få. Socialstyrelsen redovisar att barn som utsätts för eller bevittnar våld löper stor risk att drabbas av psykisk ohälsa, som depression, ångest och att utveckla självdestruktiva beteenden⁶¹. De kan också utveckla aggressivitet, svårigheter i sociala relationer och hyperaktivitet, ofta på grund av att de lever i ständig stress.

Spädbarn som utsätts för försummelse eller våld kan, förutom fysiska skador, visa tecken som tillväxthämning, passivitet och svårigheter att knyta an.⁶² De yngsta barnen, från födseln och upp till förskoleåldern har en särskild sårbarhet i förhållande till vuxna. De har en stark beroendeställning till sina omsorgspersoner och det finns begränsade möjligheter till insyn i barnets liv. De yngsta barnen befinner sig även generellt fysiskt närmare sina omsorgspersoner och har mindre möjligheter än större barn att fjärma sig från upplevelserna av våldet. Riskerna för att barnets psykiska hälsa och utveckling påverkas negativt ökar också ju svårare och mer omfattande upplevelser som barnet har utsatts för.⁶³ Förutom synliga fysiska skador kan tillväxtavvikelse, kontaktsvårighet och passivitet vara tecken på att spädbarn far illa. Det går att ända ner i ettårsåldern se tydliga negativa reaktioner hos barn vars mamma utsätts för våld av en närstående, exempelvis oro och stress.⁶⁴

Som tecken på våldsutsatthet kan förskolebarn uppvisa synliga fysiska skador eller beteendeförändringar, såsom utåtagerande beteende eller reaktioner i form av nedstämdhet, sömnsvårigheter och psykosomatiska symtom. Andra tecken kan yttra sig i form av bristande hygien, försenad språkutveckling eller försämrad tillväxt eller hälsa.⁶⁵

⁶⁰ Nationellt centrum för kvinnofrid, Uppsala universitet. *Långsiktiga konsekvenser hos barn som upplevt våld*, <https://www.uu.se/centrum/nck/kunskapsbank-om-vald/fakta-och-forskning-om-vald/langsiktiga-konsekvenser-for-barn>.

⁶¹ Socialstyrelsen (2023). *Våld i nära relationer. Handbok för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården*, s. 38.

⁶² Intervju med Steven Lucas i Barnombudsmannen (2020). *Dom tror att dom vet bättre. Barnet som rättighetsbärare*, s. 42.

⁶³ SOU 2022:70, *En uppväxt fri från våld, En nationell strategi för att förebygga och bekämpa våld mot barn* s. 231

⁶⁴ Prop. S. 10

⁶⁵ SOU 2022:70, *En uppväxt fri från våld, En nationell strategi för att förebygga och bekämpa våld mot barn* s. 422.

Barn som upplever våld från sina omsorgspersoner löper en större risk än andra barn att utveckla symtom som ångest, nedstämdhet, posttraumatisk stress samt beteendeproblem som trots och uppförandestörning än barn som inte har sådana erfarenheter.⁶⁶

Psykisk ohälsa, till följd av våldet, innebär en ökad risk för annan utsatthet, såsom svårigheter i skolan och med sociala relationer. Skolmisslyckande och skolavhopp riskerar i sin tur att medföra försämrade framtidsutsikter och försämrade möjligheter på arbetsmarknaden. Skolan är en viktig kompensatorisk skyddsfaktor för barn. Våld kan även få andra beteendemässiga konsekvenser som kan drabba såväl den egna individen som omgivningen, exempelvis genom aggressivt, våldsamt eller självdestruktivt beteende. Det kan även leda till brottsligt beteende och lagöverträdelser och försämrade relationer till andra människor.⁶⁷ Det finns även samband mellan barns utsatthet för våld och suicidtankar och suicidförsök. Bland de elever som uppgett multiutsatthet för våld var det mer än 20 gånger vanligare att ha skadat sig själv vid minst fem tillfällen i jämförelse med icke-utsatta.⁶⁸

När det gäller hedersrelaterat våld och förtryck kan normaliseringen av våldet på kort sikt leda till en känsla av isolering, rädsla och en oförmåga att uttrycka egna behov och önsknigar. Våldet kan också innebära att barnet anpassar sig till förväntningarna för att undvika sanktioner som psykiskt eller fysiskt våld, hot om social utfrysning eller hot om barnäktenskap eller tvångsäktenskap. På lång sikt kan normaliseringen av hedersrelaterat våld och förtryck få allvarliga konsekvenser, såsom långvarig psykisk ohälsa, depression och ångest.⁶⁹

Att bevittna våld mot en närstående kan få lika allvarliga konsekvenser som om barnet själv utsätts för våld. När en förälder, ofta mamma, eller andra nära anhöriga utsätts för våld ökar risken för att barnet själv är utsatt för fysiskt eller sexuellt våld.⁷⁰ Oavsett om barn och unga utsätts för våld själva eller bevittnar våld mot närstående utvecklar de ofta olika strategier för att överleva sin utsatthet. Några försöker anpassa sig genom att undvika konflikter, medan andra isolerar sig eller söker trygghet i skolan och aktiviteter. Samtidigt finns det de som hanterar sin utsatthet genom destruktiva beteenden, såsom kriminalitet eller missbruk.⁷¹

Barn påverkas av våldsutsatthet i hemmet, och det går inte att säga att en viss typ av våld är den svåraste för ett barn att uppleva. Ofta är det kombinationen av olika våldsformer, kränkningar och kontrollerande beteende som är av betydelse. Det kan även vara mer psykiskt skadligt för barnet att bevittna våld i familjen än att själv utsättas för våld. Barn som har växt upp med våldsutsatthet i hemmet löper ökad risk att antingen utsätta andra för våld i relationer som vuxen, eller utsättas för våld i en vuxenrelation.⁷²

En konsekvens av våld kan vara långvariga ekonomiska problem och skulder hos Kronofogden.⁷³ Detta påverkar även barn till personer utsatta för ekonomiskt våld.

Missbruk av alkohol och droger ger konsekvenser för barn, både om det är omsorgspersoner som missbrukar och om det är barnet själv. Sambanden med psykisk ohälsa och sociala problem är starka. När en förälder vårdats för missbruk är det fyra till sju gånger fler barn som själva utvecklar ett missbruk jämfört med andra. Dödligheten under tiden som ung vuxen är

⁶⁶ Prop. 2020/21:170, *Barn som bevittnar brott*, s. 10.

⁶⁷ SOU 2022:70, *En uppväxt fri från våld. En nationell strategi för att förebygga och bekämpa våld mot barn* s.123.

⁶⁸ Jernbro, C., Landberg, Å., & Thulin, J. (2023). *Våld mot barn 2022. En nationell kartläggning*. Stiftelsen Allmänna Barnhuset, s. 69.

⁶⁹ Schlytter, A. (2004). *Rätten att själv få välja. Arrangerade äktenskap, kön och socialt arbete*.

⁷⁰ Broberg A., et al. (2011). *Stöd till barn som bevittnat våld mot mamma. Resultat från en nationell utvärdering*, s. 11 f. Psykologiska institutionen, Göteborgs universitet.

⁷¹ SOU 2022:70, *En uppväxt fri från våld. En nationell strategi för att förebygga och bekämpa våld mot barn*. S. 123.

⁷² Prop. 2020/21:170, *Barn som bevittnar brott*, s.10.

⁷³ Kronofogden, *Se det ekonomiska våldet*, <https://kronofogden.se/rad-och-stod/for-dig-som-stodjer-andra/se-det-ekonomiska-valdet>

nästan tre gånger högre.⁷⁴ Barn och unga som själva använder alkohol eller narkotika har en ökad risk att inte klara av skolan, att hamna i antisociala sammanhang och kriminalitet, att få psykiska besvär och att utsättas för våld och övergrepp.⁷⁵

5. Barnombudsmannens analys

5.1 Barn som utsätts för våld upptäcks inte i tid och barn får inte adekvata insatser

Våldsutsattheten och andra missförhållanden upptäcks inte i tid

Sveriges syn på barns rättigheter har förändrats över tid och Sveriges hållning har varit unik i jämförelse med många andra länder. Sverige var första land i världen som införde en antiagalag, som förbjöd våld mot barn både i hemmet och skolan och Sverige införde år 2021 ett särskilt barnfridsbrott som gör att barn som bevittnar våld mot närstående av närstående är ett brottsoffer. Lagstiftning som tar sikte på hedersrelaterad brottslighet har även stärkts, i form av exempelvis brottet hedersförtryck⁷⁶ och barnäktenskapsbrott⁷⁷. Däremot förekommer alltjämt våld mot barn inklusive hedersrelaterat våld och förtryck, vilket olika nationella kartläggningar och Barnombudsmannens granskning visar, som redovisats tidigare i rapporten. Det är även så att våldet inte upptäcks i tillräcklig utsträckning. Många barn växer upp med hemförhållanden som riskerar deras hälsa och utveckling och får en rad konsekvenser både för barnet själv och samhället i stort. Det tycks finnas en avgrund mellan den verklighet som barn lever i, och synen på barnets rätt till en trygg uppväxt fri från våld.

De första tusen dagarna i ett barns liv är avgörande för deras hälsa, utveckling och framtida välmående⁷⁸. Under denna period är barnet särskilt sårbart och beroende av de få aktörer som finns i dess närhet såsom vårdnadshavare, barnhälsovård och förskola för att få skydd och omsorg. Att dessa aktörer är medvetna om riskfaktorer och agerar vid misstanke om våld eller omsorgsbrist även tidigt i livet är avgörande för att säkerställa barnets rätt till en trygg uppväxt. Trots att detta är känt, saknas det ändå tillräckliga skyddsmekanismer för att upptäcka våld, inklusive hedersrelaterat våld och förtryck, försummelse och vanvård avseende de yngsta barnen. Ett återkommande problem avseende de yngsta barnen är att få orosanmälningar inkommer. Av de drygt 200 000 aktualiseringar hos socialtjänsten som omfattas av Nuso-uppföljningen rör endast ca 8 procent barn 0–2 år, och 13 procent i åldern 3–5 år.⁷⁹ Ett annat problem avseende de yngsta barnen är att hälso- och sjukvårdens journalsystem inte är sammankopplade vilket gör att en aktör inte har kännedom om vad som händer andra aktörer inom hälso- och sjukvården där barn aktualiseras. Redan innan barnet föds kan mödrhälsovården, som är i kontakt med föräldrarna, identifiera eventuella riskfaktorer kopplade till barnets familj. Det kan till exempel handla om missbruk av alkohol och droger, mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck och våld i nära relationer eller psykisk ohälsa hos de blivande föräldrarna. Informationsöverföringen redan från mödravårdscentraler (MVC) och förlösning till BVC är viktig för att identifiera och följa upp

⁷⁴ Kunskapsguiden. *Barn som anhöriga. Forskning om konsekvenser*, <https://kunskapsguiden.se/omraden-och-teman/barn-och-unga/barn-som-anhoriga/forskning-om-konsekvenser/>.

⁷⁵ Socialstyrelsen, *Barn, unga och ANDTS*, <https://www.socialstyrelsen.se/kunskapsstod-och-regler/omraden/missbruk-och-beroende/barn-unga-och-andts/>.

⁷⁶ Jfr. 4 kap. 4 e § brottsbalken (1962:700)

⁷⁷ Jfr. 4 kap. 4 c § brottsbalken (1962:700)

⁷⁸ Folkhälsomyndigheten. *Stöd för en god start i livet*, <https://www.folkhalsomyndigheten.se/livsvillkor-levnadsvanor/halsa-i-olika-grupper/barn-och-unga/stod-for-en-god-start/>.

⁷⁹ Persdotter, B. (2025). *NUSO, Nationell uppföljning av socialtjänstens omställning. PM 2: Aktualiseringar, ansökningar, anledning till utredning och delaktighet*, s. 16.

barn som riskerar att fara illa. Det krävs en sammanhållen barnjournal inom hälso- och sjukvården för att yrkesverksamma, när det finns behov av det, ska kunna få en bättre bild av barnets situation.

Socialstyrelsen redovisar i en kartläggning angående orosanmälningar, rörande barn som far illa eller misstänks fara illa, att dessa förvisso ökar i samhället, där en tendens är att orosanmälningar ökar rörande barn i riskzon för kriminalitet och barns utsatthet på sociala medier. Samtidigt redovisas även en underrapportering rörande föräldrars brister i omsorgsförmåga när det gäller de yngsta barnen. Socialtjänsten saknar anmälningar från de anmälningspliktiga aktörer som har kontakt med de yngsta barnen, exempelvis BVC, förskola och tandvården.⁸⁰ Föräldrars försummelse lyfts fram som en utmaning eftersom det ofta är något som uteblir, snarare än något som aktivt görs, samtidigt som försummelse kan få lika allvarliga konsekvenser som utsatthet för andra typer av våld.⁸¹ Det är även en underrapportering av orosanmälningar från mottagningar som möter föräldrar med psykisk ohälsa, så som vårdcentraler, vuxenpsykiatri och privata psykoterapimottagningar. Hälso- och sjukvården uppmärksammar inte tillräckligt patienternas barn, trots att personens tillstånd påverkade föräldraförmågan och barnens situation.⁸²

En viktig del i arbetet med att förebygga att barn far illa är att identifiera riskfaktorer och ge barnet insatser tidigt. Under de första levnadsåren har barnet få kontakter utanför familjen och är ofta beroende av att aktörer som BVC. BVC bör bli obligatorisk för alla barn i Sverige. Det finns redan idag hembesöksprogram där BVC tillsammans med socialtjänsten besöker barnet i dess hemmiljö. Dessa program behöver utvecklas och gå högre upp i åldern. Utöver vinsterna kopplat till barnets situation skulle det även fylla en viktig funktion vad gäller socialtjänstens möjlighet att bygga relationer till både barnet och vårdnadshavare och berätta vad de kan ge för stöd och insatser, för att motverka den desinformation som finns i samhället kopplat till socialtjänstens arbete och insatser. Även förskolan är en viktig del av skyddsnetet för yngre barn och rätten till förskola ska inte vara beroende av föräldrars livssituation eller sysselsättning. För barn i utsatthet är förskolan en viktig kompensatorisk insats.

Det saknas nationell screening för att upptäcka trauman hos barn, exempelvis på grund av våld under uppväxten. Eftersom samhället inte förmår upptäcka våld mot barn, trots befintliga skyddsmekanismer såsom krav på att anmäla oro för barn som misstänks fara illa, krävs krafttag i form av obligatorisk screening för trauma vid flera tillfällen under barnets uppväxt. Det pågår idag arbete och tester av metoder, såsom *BarnSäkert*⁸³ som bör beaktas vid implementering av en nationell screening och insatser kopplat till vårdnadshavares förmågor. *BarnSäkert* är en metod syftar till att tidigt identifiera barn som lever i en hemmiljö där det exempelvis risker⁸⁴ för att kunna samtala med föräldrarna om hur de själva och barnet påverkas och erbjuda hjälp och stöd för att förbättra familjens och barnets förutsättningar.

Skyddslagstiftningar används inte i tillräcklig utsträckning

Trots att lagstiftningar finns för att skydda barn från våldsutsatthet, exempelvis LVU och nya bestämmelser kopplat till vårdnad, boende och umgänge, VBU, i föräldrabalken⁸⁵ ser verkligheten annorlunda ut. Barn beskriver i materialet hur de lämnas kvar i en hemmiljö med

⁸⁰ Socialstyrelsen (2022), *Anmälningar om barn som far illa eller misstänks fara illa 2021. Uppföljning och analys av utvecklingen*, s. 47.

⁸¹ Socialstyrelsen (2022), *Anmälningar om barn som far illa eller misstänks fara illa 2021. Uppföljning och analys av utvecklingen*, s. 48

⁸² Socialstyrelsen, *Socialstyrelsens utredningar av vissa skador och dödsfall 2022–2023*, s. 7

⁸³ Engström, M. & Lucas, S. (2022). *BarnSäkert – slutrapport från forskningsstudien och blickar framåt*. Stiftelsen Allmänna Barnhuset.

⁸⁴ Risker gällande sex områden: säkerhet, ekonomisk utsatthet, nedstämdhet, extrem föräldrastress, riskbruk/missbruk av alkohol och våld i nära relationer.

⁸⁵ Föräldrabalken (1949:381).

våldsutsatthet, trots att det är känt av socialtjänsten att våld förekommer. Barn får inte sina röster hörda och får inte vara delaktiga i de beslut och åtgärder som rör dem. Barn som lever i familjer där det förekommer våld riskerar att hamna i utdragna vårdnads, umgänges och boendekonflikter vid en separation. Barn och unga i Barnombudsmannens material berättar även om hur våldet kan fortsätta efter exempelvis en skilsmässa mellan föräldrarna, och att våldet från närstående upphört först när de blivit placerade på skyddat boende. Erfarenheter visar även att barn som är våldsutsatta ofta fortsätter att vara i fara även efter att föräldrarna har separerat särskilt om de tvingas till umgänge med en förövare. Det svenska rättssystemet har under lång tid haft en stark betoning på att barnet ska ha en nära relation med båda föräldrarna, även i fall där det finns uppgifter om våld eller omsorgsvikt. Barn har tvingats till umgänge med föräldrar de är rädda för, trots att det har funnits tydliga risker för fortsatt utsatthet. Barnombudsmannen känner oro för att det nya skydd som ska finnas i processer rörande VBU sedan 1 januari 2025, inte får fullt genomslag i praktiken. I Barnombudsmannens intervjuer har det framkommit att det saknats intresse och rutiner för att följa upp situationen för våldsutsatta barn, och insatserna som ges möter inte barnets behov. Barn ska inte tvingas till umgänge med föräldrar de är rädda för, men för att det ska bli verklighet måste de kunskapsbrister som finns kopplat till våld mot barn och våldets konsekvenser åtgärdas, och det förhållningssätt till barns rättigheter kontra vårdnadshavares rättigheter som råder måste viktas om. Det gäller även när det varit fråga om psykiskt våld. Det gäller såväl inom rättsväsendet som socialtjänst, så att det exempelvis inte finns utrymme att förminska berättelser om våld till samarbetsvårigheter.

Denna brist på skydd riskerar att få långtgående konsekvenser. Barn som tvingas till umgänge med en våldsutövande förälder kan utveckla stressrelaterade problem, traumatiska reaktioner och bristande tillit till vuxenvärlden. I värsta fall leder detta till att barnet söker andra sammanhang där de känner sig sedda och förstådda, något som kriminella grupper kan utnyttja.

Barnombudsmannens granskning visar att våldsutsatthet och annan utsatthet fortsätter även i samhällets vård. Detta får inte resultera i att våldsutsatta barn och unga lämnas kvar i en destruktiv hemmiljö istället för att placeras i samhällets vård. Det innebär dock att uppföljning av socialnämnden måste bli bättre och att kvaliteten på samhällets vård måste stärkas.

Bristande insatser ger bristande tillit till samhället

För de barn vars våldsutsatthet upptäcks ser tillgången till vård olika ut beroende på var i landet barnet bor. Situationen skiljer sig åt inom hälso- och sjukvården, vilket gör att det finns bristande kunskap om likvärdigheten i landet. När det gäller de yngsta barnen utsatta för våld och trauma ser tillgången till primärvårds- och specialistbehandling för psykiska problem för barn 0 – 5 år olika ut. Detta beror på att barn 0 – 5 år inte ses som patienter i hela landet. En kartläggning av spädbarns- och småbarnsverksamheter/team som visar att dessa är mycket ojämnt fördelade över landet och det saknas en aktör som tar ett övergripande ansvar för att erbjuda kvalificerad behandling till målgruppen.⁸⁶ De evidensbaserade metoder⁸⁷ som finns behöver fler yngre barn få tillgång till.

Många barn och unga som Barnombudsmannen intervjuat har berättat om ytterst allvarliga händelser. Vissa har bevittnat dödligt våld, har familjemedlemmar och nära vänner som fallit offer i gängskjutningar samt varit extremt våldsutsatta under uppväxten. När traumatiska upplevelser inte följts upp med rätt stöd har det fått långvariga negativa konsekvenser för deras psykiska hälsa. Många av de barn och unga vi samtalat med beskriver en djup misstro

⁸⁶ Furmark, C., & Neander, K. (2018). *Spädbarns- och småbarnsverksamheter/team i Sverige – en kartläggning*. Nationellt kompetenscentrum anhöriga, s. 9.

⁸⁷ Exempelvis Child Parent Psychotherapy (CPP) utvecklad av Alicia Lieberman och Chandra Gosh Ippen och Attachment and Biobehavioral Cath-Up utvecklad av Mary Dozier.

mot myndigheter och institutioner vilket gör det svårt för dem att söka hjälp även när de behöver det. De beskriver att de har svårt att känna tillit till vuxna och samhällsinstitutioner och beskriver en djupgående brist på tillit till omvärlden. Denna brist på tillit kan leda till att de söker trygghet i andra sammanhang, ofta i destruktiva miljöer där de känner sig sedda och skyddade. Detta förstärker den redan utsatta situationen och gör dem ännu mer sårbara för att dras in i kriminalitet och andra destruktiva beteenden.

I avsaknad av fungerande stödstrukturer har exempelvis kriminella gäng blivit en ersättning för det stöd som samhället borde ha erbjudit. Där får barn och unga en känsla av tillhörighet och lojalitet, men till priset av en fortsatt utsatthet och en väg in i kriminalitet. Att bryta denna utveckling kräver inte bara tidiga insatser utan också att samhället återupprättar förtroendet hos dessa barn och unga genom att visa att deras behov tas på allvar och att deras trygghet är en prioritet.

Vårdnadshavares ansvar och synen på barn

Enligt föräldrabalken har vårdnadshavare det yttersta ansvaret för att säkerställa att deras barn får en trygg och omsorgsfull uppväxt. Det innefattar inte enbart grundläggande behov såsom bostad, mat och kläder, utan även emotionellt stöd, vägledning och omsorg. Vårdnadshavare ska aktivt främja barnets utveckling, skapa en stabil uppväxtmiljö och vidta åtgärder för att skydda barnet från skadliga miljöer och beteenden. Det finns dock en stor grupp av vårdnadshavare som inte uppfyller sitt föräldraansvar. I många fall handlar det om allvarlig försummelse, bristande engagemang och direkt skadligt beteende. Vissa barn utsätts för våld inklusive hedersrelaterat våld och förtryck, övergrepp och andra former av allvarlig kränkning av vårdnadshavare eller omsorgspersoner. I vissa fall är det två vårdnadshavare som utsätter barnet, i andra fall är det den ena, men sammantaget har ingen vårdnadshavare klarat av att skydda barnet. Andra växer upp i en miljö där föräldrarna saknar intresse för deras välmående, skolgång och fritid. Avsaknaden av omsorg och engagemang ökar risken för att barn dras in i destruktiva beteenden, inklusive kriminalitet och missbruk. När vårdnadshavare inte tar sitt ansvar är samhället skyldigt att ingripa. Offentliga aktörer såsom socialtjänst, skola och rättsväsende får inte förbli passiva åskådare när barn far illa. Det krävs bättre och mer effektiva insatser för att stödja och skydda barn i utsatta situationer.

Vårdnadshavare har en central roll i att förhindra att deras barn hamnar i destruktiva miljöer. De måste vara närvarande i sina barns liv, vara engagerade i, och vid behov söka stöd för att hantera svårigheter. Det är av yttersta vikt att föräldrar ges såväl stöd som tydliga förväntningar på sitt ansvar, då brister i föräldraansvar kan få långtgående negativa konsekvenser för både det enskilda barnet och samhället i stort. Den ökande ungdomskriminaliteten är en samhällsutmaning som kräver ett tydligt ansvarstagande från alla berörda parter. Samhället måste öka förväntningarna och våga ställa krav på vårdnadshavare samtidigt som de måste ges rätt förutsättningar utifrån barnets behov. Parallellt med det måste samhället säkerställa att inget barn lämnas utan skydd och stöd. En trygg och stabil uppväxt är en förutsättning för att barn och unga ska kunna utvecklas till självständiga och ansvarstagande medborgare.

Synen på våld mot barn och uppfostringsmetoder skiljer sig dock även mellan olika grupper i Sverige. Den internationella kartläggningen *World Values Survey*, där 8 000 migranter i Sverige har deltagit, belyser att migranternas syn på barnuppfostran och även jämställdhet skiljer sig från majoritetssamhällets. Enligt undersökningen är medvetenhet om att det är förbjudet att använda våld mot barn i Sverige nästan total. Samtidigt framgår det att 21 procent av de tillfrågade anser att "ingen annan ska lägga sig i när det förekommer våld inom

familjen".⁸⁸ Att synen på barn och barnuppfostran kan skilja sig i olika grupper i samhället uppmärksammades redan i propositionen till antiagalagstiftningen.⁸⁹ I remissynpunkter lyftes behovet av omfattande utbildningsinsatser för invandrare som har barn för att informera dem om förbudet mot att utöva alla former av våld mot sina barn i uppfostringssyfte.⁹⁰ För att bekämpa hedersrelaterat våld och förtryck bör även riktade informationsinsatser användas.

Könsmonster i våldsutsatthet

I Barnombudsmannens material är det tydligt att både killar och tjejer utsätts för våld i hemmet under uppväxten. Vi ser inte några signifikanta skillnader baserat på kön i intervjuaterialet kopplat till att våldsutsatthet förekommit i hemmet, där har en majoritet av både killar och tjejer delat med sig av erfarenheter av olika former av utsatthet. I enkätundersökningen har fler tjejer än killar uppgett hemmet som arena för våld, dock har en relativt stor grupp killar hoppat över att svara på frågan om våld under uppväxten. Barnombudsmannen tror att det kan bero på flera faktorer. En möjlig förklaring är att normer kring maskulinitet kan påverka hur killar uttrycker sig om sin egen utsatthet, vilket kan leda till en ovilja att rapportera erfarenheter av våldsutsatthet i hemmet. Det kan även finnas en osäkerhet kring vad som räknas som våld, särskilt om det inte har upplevts som allvarligt fysiskt våld. Något som även framkommit i djupintervjuerna. En annan förklaring kan vara att även om svaren är anonyma kan vissa killar ändå känna sig osäkra på hur deras svar kan komma att användas. De kan också vara rädda för att deras berättelse inte tas på allvar eller att den kan få konsekvenser i deras omgivning. I intervjuerna är det tjejer som har berättat om sexuella övergrepp, samtidigt har det i enkätundersökningen framkommit att även frihetsberövade killar har erfarenheter av sexuell våld, även om tjejer är mer utsatta. Det är i högre utsträckning tjejer än killar som svarat ja på utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck, och framför allt de tjejer som är utlandsfödda. Vi ser oavsett kön en tydligt ökad risk för att utsättas för annat våld, exempelvis i närområdet, om man parallellt är eller har varit utsatt för våld i hemmet, där risken är dubbelt så stor på vissa arenor. Våld i hemmet skapar en sårbarhetsfaktor hos barnet som kan utnyttjas av kriminella nätverk.

Det finns tydliga könsmonster i hur utsatta barn och unga uppfattas och behandlas, samt hur de pratar om sin egen utsatthet. Tjejer riskerar att reduceras till enbart offer i diskussioner om kriminalitet.⁹¹ Det döljer deras mer aktiva roll i brottslig verksamhet och gör det möjligt för kriminella nätverk att fortsätta utnyttja det faktum att tjejer både lättare går under radarn och tenderar att få lägre straff när de åker fast, vilket tjejer har berättat om i intervjuerna. Många tjejer begår brott under stark press, men det finns även tjejer som själva är drivande i de kriminella gängen.⁹² Tjejer i gängmiljö riskerar dessutom att utsättas för sexuell våld och exploatering. Det gör deras situation särskilt komplex – de är både förövare och utsatta offer för de patriarkala strukturer som ofta präglar de kriminella nätverken.

Killar å andra sidan ses ofta enbart som förövare. Deras våldsutsatthet och trauma riskerar att osynliggöras helt. Samhället tenderar att se deras våldsamma beteende som en del av en kriminell identitet. De bakomliggande faktorerna, såsom utsatthet för våld inklusive hedersrelaterat våld och förtryck våld, missbruk i hemmet eller andra traumatiska händelser uppmärksammas sällan. Många barn och unga, särskilt killar, i Barnombudsmannens material vittnar om att de aldrig tidigare fått frågor om sin egen våldsutsatthet, och att fokus har legat

⁸⁸ Kvartal, 2022-02-17. *Så ser migranter på våld inom familjen*, <https://kvartal.se/artiklar/vem-har-ansvar-for-vald-inom-familjen/>.

⁸⁹ Jfr. 6 kap. 1 § föräldrabalken (1949:381).

⁹⁰ Prop. 1978/79:67, *Om förbud mot aga*, s. 21.

⁹¹ Göteborgs stad, Socialförvaltningen Nordost (2022) *En blind fläck Tjejer och gängkriminalitet – en ESF-finansierad förstudierapport*, s. 14

⁹² Lär mer i Barnombudsmannen (2025). *För varje minut som går och ingen gör något för att hjälpa barn, så blir det bara värre. Återrapportering av uppdraget om Brottsförebyggande arbete – hur barn kan skyddas från att utnyttjas i kriminella aktiviteter*.

på deras eget beteende. Att även killar som är involverade i gängkriminella miljöer i hög utsträckning har varit utsatta för våld i hemmet under uppväxten, som Barnombudsmannen redovisar, stämmer väl överens med en brittisk forskning.⁹³ Den svenska studien Nationell uppföljning av socialtjänstens omställning, Nuso, redovisar att killars utsatthet i stor omfattning ses som eget beteende jämfört med tjejers;

Flickors utsatthet kopplas till hemmiljön i betydligt högre utsträckning än pojkars. Skillnaderna mellan flickor och pojkar synliggörs redan från 3-års ålder. I gruppen barn med eget kriminellt beteende blir det slående i hur stor omfattning som pojkars utsatthet enbart ses som eget beteende jämfört med flickors.⁹⁴

5.2 Varför blir barn kriminella?

Under många år har debatten om varför barn blir kriminella fokuserat på socioekonomiska förklaringsmodeller. Men fattigdom och segregation kan i låg utsträckning förklara varför vissa barn blir kriminella, eftersom de allra flesta barn i dessa miljöer inte blir kriminella, även om de är överrepresenterade i statistiken. Samtidigt måste socioekonomiska skillnader tas på allvar, då dessa kan få förödande konsekvenser för barns välmående och utveckling. Det är dock en förenkling att enbart använda socioekonomisk utsatthet som en förklaring till att barn begår allvarliga våldsbrott. Den absoluta majoriteten av barn i socioekonomisk utsatthet begår inte våldsbrott.

Kriminologen Per-Olof Wikström menar att orsaken till att vissa barn blir kriminella främst beror på en kombination av individens moraliska värderingar och den sociala miljö barnet befinner sig i.⁹⁵ Han betonar att brottsligt beteende uppstår när en person uppfattar brott som ett acceptabelt handlingsalternativ i en given situation. Detta påverkas av individens personliga moral och självkontroll samt av de normer och värderingar som råder i omgivningen.

Att unga söker sig till kriminalitet beror enligt psykiatrichefen Johannes Nordholm till stor del på att den egna familjen på olika sätt är försvagad. Barnet söker en alternativ familj.

"Ungdomar som inte har kontakt med närvarande föräldrar eller står i förbindelse med vuxna auktoriteter som ingår i samhället kan då ha behov att söka sig till någon ersättningsstruktur. Kriminella gäng eller radikaliserade miljöer kan bli en hemvist och ha föräldraliknande funktioner, men på ett destruktivt sätt, de är ju utanför samhället och går på kontrakurs mot samhället."⁹⁶

Kriminella nätverk riktar in sig på och rekryterar barn som är sårbara, där en kombination av riskfaktorer ökar möjligheten att involvera dem i kriminalitet. Barn som har utsatts för övergrepp, försummelse och trauma i hemmet eller har föräldrar med missbruksproblem, löper större risk att bli involverade i grov kriminalitet. Gäng erbjuder många lockelser för sårbara barn, såsom vänskap, mening, syfte, tillhörighet, skydd och trygghet, pengar och gåvor, nöje och spänning, och till och med sexuella möjligheter.⁹⁷

⁹³ Levell, J. (2022). *Boys, childhood domestic abuse, and gang involvement: Violence at home, violence on-road.*

⁹⁴ Persdotter, B. (2024). *NUSO, Nationell uppföljning av socialtjänstens omställning. PM 1: Inledande nationella resultat från delstudie 1 om avslutade barnavårdsutredningar*, s. 17.

⁹⁵ Wikström, P. O. H. (2023). *När brott blir ett acceptabelt handlingsalternativ: En analys av brottslighetens orsaker och dess implikationer för inriktningen av det brottsförebyggande arbetet.* Stockholms Handelskammare, s. 51 och 57.

⁹⁶ SVT Nyheter, 2020-01-04. *Psykiatrichefen: Allt fler osäkra i sin föräldraroll,*

<https://www.svt.se/nyheter/lokalt/vast/insatser-for-foraldrar-motverkar-kriminalitet-och-psykisk-ohalsa-bland-unga>.

⁹⁷ HM Inspectorate of Probation. *Children involved in urban street gangs,*

<https://www.justiceinspectorates.gov.uk/hmprobation/research/the-evidence-base-youth-offending-services/specific-sub-groups/children-involved-in-urban-street-gangs/>.

Barnombudsmannen har redogjort för att symtomen för ADHD och PTSD är överlappande, och flera barn och unga vi intervjuat har båda diagnoserna.⁹⁸ Uppväxtvillkor kopplat till våldsutsatthet är en nödvändig utgångspunkt för att förstå varför vissa barn hamnar i kriminella miljöer. Överrepresentationen av barn med NPF-diagnoser i Barnombudsmannens material stämmer väl överens med tidigare studier. Brå har förklarat det med att barn och unga med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar ofta har än mer begränsade möjligheter till framförhållning och känsloreglering, vilket kan medföra att de blir efterfrågade i kriminella miljöer.⁹⁹

5.3 Samband mellan uppväxtmiljö, våldsutsatthet och inträde i kriminella gängmiljöer

Det faktum att många av de barn och unga som Barnombudsmannen har intervjuat har påverkats av våldsutsatthet innebär inte att alla barn som utsätts för våld senare begår kriminella handlingar, långt därifrån. Däremot är det tydligt att våldsutsatthet i hemmet är en återkommande och allvarlig riskfaktor bland de barn och unga som senare hamnar i kriminella miljöer. Sambandet är så starkt att det understryker behovet av kraftfulla åtgärder för att bryta denna destruktiva utveckling.

Att skydda barn från våld är i grunden en fråga om mänskliga rättigheter. Det får allvarliga konsekvenser för det enskilda barnet som utsätts för våld, men det är också en avgörande insats för att förebygga rekrytering av barn till grov kriminalitet. Om samhället ska lyckas stoppa inflödet av barn och unga som utnyttjas i kriminella nätverk krävs en tidig och samordnad insats där våldsutsatta barn identifieras och får rätt stöd i tid. Att inte agera riskerar att få långsiktiga konsekvenser både för de enskilda barnen och för samhället i stort.

Att växa upp i miljöer präglade av våld, missbruk och kriminalitet har stor inverkan på barn. Det får sociala och emotionella följder, och ökar risken för att barn ska utnyttjas och involveras i kriminalitet. Kopplingen mellan uppväxtvillkor och kriminalitet är komplex och grundar sig i en rad olika faktorer såsom normalisering av våld, tillhörighetssökande och tidig utsatthet.

I hem där våldsutsatthet är en del av vardagen riskera dessa beteenden att bli normaliserade redan tidigt i barndomen. Istället för att lära sig konstruktiva konfliktlösningsmetoder eller kunna söka stöd från trygga vuxna, formas en världsbild där våld uppfattas som ett legitimt verktyg för att hävda sig själv eller lösa problem. Många barn beskriver en verklighet där våld betraktas som ett sätt att lösa konflikter och vinna respekt. Denna normalisering gör det svårt för barnen att bryta destruktiva beteendemönster och förstärker en identitet kopplad till våld och kriminalitet.

Normalisering förstärks ytterligare av den sociala miljön. I områden där kriminalitet är en del av vardagen blir de omgivande strukturerna en drivkraft som rättfärdigar destruktiva handlingar. För barn och unga kan våld framstå som något självklart och till och med nödvändigt för att skydda sig själva eller vinna respekt i sin omgivning. Det formar deras grundläggande värderingar, där begrepp som lojalitet och styrka ofta associeras med våldsamma och kriminella beteenden.

Särskilt om hederskontext och inträde i kriminella gängmiljöer

För barn och unga som växer upp i en hederskontext tillkommer ytterligare lager av utsatthet. I dessa miljöer är familjens rykte och heder överordnade individens mål och drömmar, vilket ofta leder till att barn och unga utsätts för omfattande kontroll och begränsningar i sina liv.

⁹⁸ Se rubrik 4.5 Konsekvenser av våld, trauma och svåra uppväxtvillkor och underrubrik Hög förekomst av diagnoser.

⁹⁹ Brottsförebyggande rådet (2023). *Barn och unga i kriminella nätverk. En studie av inträde, brott, villkor och utträde*, s. 34.

Tjejer är särskilt utsatta och förvägras de mest grundläggande rättigheterna, såsom friheten att umgås med vänner eller rätten att bestämma över sin egen kropp och framtid samt val av framtida partner. De lever under ständig övervakning av familjen och omgivningen, där minsta övertramp kan leda till mycket allvarliga konsekvenser.

I brist på trygghet och frihet kan vissa av dessa tjejer istället söka bekräftelse och skydd i farliga miljöer, exempelvis hos gängledare eller kriminella nätverk. De erbjuds en illusion av makt och frihet. De kan leda till att de blir utsatta för våld, sexuella övergrepp eller tvingas delta i kriminella aktiviteter, vilket ytterligare förvärrar deras utsatthet.

Även pojkar som växer upp i en hederskontext utsätts för specifika former av förtryck och våld. De förväntas ofta axla ett stort ansvar för att upprätthålla familjens heder, vilket kan innebära att de tvingas agera som övervakare av sina systrar eller andra kvinnliga familjemedlemmar. Det skapar en stark psykisk press och kan begränsa deras egna livsval och frihet. Ofta får killar tidigt i åldern i uppdrag att utöva våld och kontrollera sina systrar och närstående flickor och kvinnor, vilket påverkar deras förhållningssätt till våld och gör att de får ett våldskapital med sig hemifrån.

Killar som ifrågasätter eller försöker bryta sig loss riskerar att utsättas för hot, våld eller uteslutning från familjen och släkten. De tvingas ofta leva med en konflikt mellan sina egna drömmar och ambitioner och familjens krav på lojalitet och kontroll. För dessa killar kan kriminaliteten också uppfattas som en möjlighet att frigöra sig från familjens krav och kontroll. I gängmiljöerna erbjuds en alternativ identitet där de kan vinna status, sammanhang, respekt och en känsla av självständighet.

5. Både förövare och egen utsatthet

Många av de barn och unga som är involverade i gängkriminalitet befinner sig i en dubbel roll, de är både förövare och har blivit utsatta. Å ena sidan är de barn och unga som vuxit upp i miljöer präglade av våldsutsatthet, hedersrelaterat våld och förtryck, kriminalitet, missbruk och psykisk ohälsa. Många bär på trauman från tidig barndom och har blivit formade av en verklighet där utsatthet för våld och otrygghet varit en del av vardagen. Å andra sidan är de också förövare som medvetet begått ytterst allvarliga brott, inklusive mord, grov misshandel, utpressning och hot riktade mot andra barn och unga, deras familjer och andra människor utan koppling till kriminalitet.

Samhället har ett ansvar att både se de som individer med rätt till stöd och rehabilitering, och hålla dem ansvariga för sina handlingar. De grova brott de begått orsakar djupa spår hos brottsoffer och andra berörda. De utgör en fara, inte bara för samhället utan också för sig själva.

Flera av de barn och unga som Barnombudsmannen har intervjuat har begått ytterst allvarliga brott, ofta mot andra barn och unga. I en del fall handlar det om grova kriminella handlingar som är utförda på uppdrag av äldre i kriminella nätverk. Barnombudsmannen har dock inte ställt frågor om de brottsliga gärningar som föranlett frihetsberövandet.

I intervjuerna har barn och unga, som är djupt involverade i gängkriminalitet, ofta beskrivit en känsla av att vara fast i en livsstil där det inte finns några alternativ. Det kriminella nätverket ger dem en känsla av status, tillhörighet och identitet som de annars saknar i sina liv. I denna struktur blir våldet inte bara en del av deras verklighet, utan även en förutsättning för att överleva och vinna respekt. Detta skapar en destruktiv cykel där barn och unga inte bara accepterar våldet som en norm, utan också använder det som ett verktyg för att bygga sin egen position.

För många av dessa barn och unga kan livet i ett kriminellt nätverk innebära en tillfällig lösning på en djupare känsla av rotlöshet och otrygghet, som de inte vet hur de ska hantera. Många barn och unga som har blivit svikna tidigt i livet utvecklar en djup brist på tillit till vuxna, särskilt de vuxna som borde ha varit där för att hjälpa dem. Den förlorade tilliten kan göra att de inte söker hjälp, eftersom de inte tror att hjälp finns att få.

Barnen och de unga vi intervjuat har regelmässigt beskrivit att de vet att de gjort fel, och har i princip inte ifrågasatt själva frihetsberövandet utan snarare problematiserat att de inte fått rätt hjälp under uppväxten. Vissa av de barn och unga vi träffat har beskrivit frihetsberövandet som det bästa som hänt dem. De uttrycker att de inte sett någon annan väg ut, att deras situation varit ohållbar och att det inte funnits någon vuxen som de kunnat vända sig till för stöd eller skydd. Samtidigt har många barn och unga berättat om dåliga förhållanden under frihetsberövandet, vilket redovisas i Barnombudsmannens årsrapport 2025.

Genomgående i Barnombudsmannens samtal framkommer en underliggande längtan efter att bli förstådd och få hjälp, även när de har svårt att kommunicera sina känslor och behov.

Barnombudsmannens slutsatser och rekommendationer

Barnombudsmannen har utifrån det insamlade materialet¹⁰⁰ identifierat några centrala slutsatser. Mycket är känt sedan tidigare, men utifrån barns och ungas berättelser kan vi konstatera att problemen kvarstår:

- **Barn som utsätts för våld under uppväxten upptäcks inte** i tillräcklig grad av samhället. Det gäller även i de fall socialtjänsten har insatser i familjen. De yngsta barnen upptäcks i lägst utsträckning, de har få samhällskontakter och misstanke om att barn far illa anmäls i låg utsträckning. Utsatthet för psykiskt våld är högst närvarande i Barnombudsmannens material, samtidigt finns det inte en särskild bestämmelse om straffansvar för psykiskt våld, vilket också kan påverka hur yrkesverksamma ser på det psykiska våldet och huruvida det upptäcks eller inte.
- **Det finns en diskrepans mellan barns rättigheter och det faktiska stödet – våldsutsatta barn får inte det skydd och de insatser de har rätt till.** Många barn får inte det skydd och de insatser de enligt lag har rätt till. Barn ska skyddas mot alla former av våld och det finns lagstiftning som syftar till att säkerställa det såsom SoL, skollagen, LVU och de nya reglerna i föräldrabalken (FB) gällande vårdnad, boende och umgänge. Trots lagstiftning tvingas många barn att leva kvar i miljöer där de utsätts för våld och även när insatser vidtas är de ofta otillräckliga. För att säkerställa barns trygghet och rättigheter måste våldsutsatta barn identifieras i ett tidigt skede och ges adekvata hjälp, stöd- och skyddsinsatser. När det gäller de yngsta barnen utsatta för våld och trauma saknar de i princip helt tillgång till vård då barn 0- 6 år inte ses som patienter.

Att våldsutsatta barn upptäcks och får rätt insatser är inte bara en nödvändighet för deras egna välbefinnande utan också en avgörande åtgärd för att förhindra att barn exploateras och rekryteras till grov kriminalitet.

- **Våldsutsatthet ger allvarliga konsekvenser för barn, men symtom feltolkas.** De insatser som ges av socialnämnden fokuserar i högre grad på symtom ofta kopplade till barnets eget beteende än på den bakomliggande problematiken, våldsutsattheten. Detta gäller särskilt unga killar som är involverade i kriminalitet.
- **Barn blir inte hörda och är inte delaktiga i beslut, åtgärder och insatser som direkt påverkar deras liv.** Brist på inflytande och medbestämmande riskerar att leda till en känsla av maktlöshet och frustration vilket i sin tur kan bidra till en låg tillit till samhällets institutioner. När barn inte blir lyssnade till minskar deras förtroende för de aktörer som är ansvariga för att skydda och stödja dem. Det gäller såväl insatser och beslut inom socialtjänst, skola, hälso- och sjukvård och rättsväsende.
- **Svåra uppväxtvillkor ökar risken för att barn ska utnyttjas och involveras i kriminalitet.** Många barn och unga som senare återfinns i kriminella miljöer har varit

¹⁰⁰ Djupintervjuer med frihetsberövade barn och unga, enkätundersökning med barn och unga samt referensgrupper av frihetsberövade barn och unga.

utsatta för olika former av våld i hemmet under uppväxten. De har därutöver ofta flera andra riskfaktorer i sin uppväxtmiljö, såsom föräldrars psykiska ohälsa, missbruk och kriminalitet. Våld i hemmet ökar även risken för utsatthet för våld på andra arenor.

- **Det finns bristande kunskap om hur hedersrelaterade strukturer kan leda till kriminalitet.** Hedersnormer och familjestrukturer påverkar inte enbart individens frihet och handlingsutrymme utan kan även påverka ungas väg in i i i i kriminella sammanhang. För att effektivt förebygga kriminalitet och skydda unga i hederskontexter krävs en djupare förståelse för hur dessa normer, komplexa samband och familjestrukturer samverkar med kriminalitet.

Barnombudsmannens rekommendationer

Utifrån den analys Barnombudsmannen gör av materialet, och för att åtgärda de fel och brister som har identifierats som gjort att Barnombudsmannen landat i våra centrala slutsatser lägger Barnombudsmannen ett antal förslag på åtgärder.

För de yngsta barnen:

- **Nationellt screeningsprogram - upptäck varje barns trauma i tid**
Barnombudsmannens samtal visar att barns trauman – våld, övergrepp och försummelse – ofta inte upptäcks i tid. **Regeringen** bör införa ett nationellt traumascreeningsprogram med regelbundna hållpunkter under barnets uppväxt, t.ex. vid BVC, förskola, skolstart och hälsoundersökning i grundskolan. Standardiserade bedömningar kan tidigt identifiera utsatthet, vilket möjliggör snabba insatser med traumabehandling, socialtjänst och skyddade boenden. Screeningprogrammet kan samordnas med det nationella hälsoprogrammet som är under framtagande. Utöver den nationella screeningen bör personal inom hälso- och sjukvård, skola och socialtjänst utbildas i trauma och traumamedveten omsorg.
- **Utveckla ett nationellt kunskapscenter för yngre barns psykiska hälsa**
Yngre barns psykiska hälsa och ohälsa är förbisedd. **Regeringen** bör införa ett nationellt kunskapscenter för yngre barns psykiska hälsa. Ett sådant center ska stärka och främja insatser för yngre barns psykiska hälsa i åldern (0–6 år). Kunskaperna behöver samlas och spridas systematiskt över en längre tid. Centret ska utveckla, utvärdera och implementera verktyg för tidig upptäckt av risk för psykiska problem och förebyggande insatser samt stärka den nationella kompetensen och politiken avseende hälsa och social utveckling. Centret ska bidra med stöd och kunskap, utbildning och metodstöd till verksamheter som arbetar med barns och ungas psykiska hälsa (socialtjänst, förskola/skola, psykiatri, hälso- och sjukvård inklusive BVC och myndigheter).

Det nationella centret ska även utreda hur det ser ut när det gäller tillgång till de evidensbaserade insatser som finns och psykologisk behandling för de yngsta barnen när det gäller psykisk ohälsa i landets regioner.

Vid uppbyggnad av ett nationellt center för yngre barns (0–6 år) psykiska hälsa bör beaktas det arbete som redan bedrivs i Norge och Danmark.

- **Trygg start i livet med obligatorisk BVC med hembesöksprogram för barn i riskmiljöer upp till skolålder**
Barnvårdscentralen (BVC) är förebyggande vård och **regeringen** bör agera för att

det ska vara obligatorisk för alla barn i Sverige. BVC ska ställa frågor om våld och andra riskfaktorer i hemmet. En nationell modell för hembesöksprogram ska utvecklas, där BVC ansvarar för hembesök för barn i riskmiljöer fram till skolålder. Hembesöken ska ske i samarbete med socialtjänsten och är en viktig åtgärd för att informera om socialtjänstens faktiska uppdrag och motverka desinformationskampanjer. Det fyller även en viktig funktion där socialtjänsten ges möjlighet att bygga relationer med familjer.

Det bör även ske en spridning och implementering av metoden *BarnSäkert*¹⁰¹ till fler platser för att upptäcka familjer där det finns riskfaktorer som påverkar barn negativt, och kunna ge stöd till de familjerna ska det finnas strukturerade metoder för yrkesverksamma. Metoden BarnSäkert finns i delar av landet, och bör spridas till hela landet. Arbetet med metoden bör börja på MVC.

- **Hedersrelaterat våld och förtryck ska skrivas in i förskolans läroplan**
Hedersrelaterade normer riskerar att begränsa barns rättigheter redan i förskolan, särskilt när könsstereotypa föreställningar och osynliga kontrollmekanismer påverkar barnens frihet och utveckling. **Regeringen** bör besluta om att införa en tydlig punkt om hedersrelaterat våld och förtryck i förskolans läroplan kan förskolepersonal få bättre stöd och verktyg för att upptäcka, bemöta och förebygga dessa normer, vilket stärker barnens rätt till en trygg och jämlik utbildning. **Kommuner och andra huvudmän** bör ta ansvar för den kunskapsökning som krävs i förskoleverksamheterna avseende olika former av våld mot barn, och att hedersrelaterat våld och förtryck tydligt blir inkluderat.
- **Obligatorisk förskola från minst 3 års ålder**
Rätten till förskola ska tillkomma barnet och inte villkoras av föräldrars livssituation eller sysselsättning. En fullföljd skolgång är en stark skyddsfaktor för barn och förskolan lägger grunden för det livslånga lärandet. Förskolan har också en viktig roll i skyddet av yngre barn och kan upptäcka och förebygga utsatthet. För barn i utsatthet är förskolan extra viktig. **Regeringen** bör införa obligatorisk förskola från minst tre års ålder för att säkerställa alla barns möjligheter och rättigheter. **Kommuner och andra huvudmän** ansvarar för att säkerställa kvaliteten i förskolans verksamhet samt att det finns en tydlig uppföljning kring barnets närvaro i förskolan.

För både yngre och äldre barn:

- **Straffansvar för psykiskt våld**
För att stärka det straffrättsliga skyddet mot psykiskt våld bör det införas en ny brottstyp. Psykiskt våld kan drabba barn särskilt hårt och kan leda till allvarliga och potentiellt livslånga konsekvenser för barnet. **Regeringen** bör föreslå införande av en särskild bestämmelse som föreskriver straffansvar för psykisk misshandel.
- **Sammanhållen barnjournal**
Regeringen bör besluta om att skapa ett system med sammanhållen barnjournal inom hälso- och sjukvård, inklusive BVC. I de fall det är möjligt ska även elevhälsan kunna ingå. Barnjournalen ska innehålla information om barns kontakter med hälso- och sjukvård i ett sammanhållet register. Syftet är att skapa en helhetsbild av barnets behov och tidigare insatser för att säkerställa kontinuitet i stödet. Med tydligare dokumentation kan ansvariga aktörer identifiera risker i tid, agera snabbare och ge barnen rätt insatser och hjälp. På sikt är det önskvärt att sekretessregler kan ändras

¹⁰¹ Engström, M. & Lucas, S. (2022). BarnSäkert – slutrapport från forskningsstudien och blickar framåt. Stiftelsen Allmänna Barnhuset.

så det blir lättare att dela information med även socialtjänst, förskola och skola kan ingå i ett sådan system.

- **Examensmål om våld mot barn och hedersrelaterat våld och förtryck**
Alla yrkesverksamma som möter barn i sin tjänst ska ha tillräcklig kunskap om våld mot barn och hedersrelaterat våld och förtryck, samt våldets konsekvenser för den som är utsatt. **Regeringen** bör ändra examensmålet om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer våld så att även för lärare omfattas i Högskoleförordning (1993:100), samt bredda dagens examensmål till att omfatta våld mot barn och hedersrelaterat våld och förtryck uttryckligen. **Kommuner, regioner, rättsväsende och andra huvudmän** måste därutöver säkerställas att personal inom förskola, skola, socialtjänst, hälso- och sjukvård, tandvård och rättsväsende ges rätt kunskap för att upptäcka och agera vid våldsutsatthet inklusive hedersrelaterat våld och förtryck.
- **Systematisk uppföljning av insatser till barn**
Socialnämndernas systematiska kvalitetsarbete måste utvecklas. **Kommuner** måste säkerställa att insatser till barn som är våldsutsatta följs upp systematiskt, liksom insatser till barn som misstänks ha hamnat i kriminalitet. De genusskillnader som finns idag vad gäller insatser och grunden för insatserna måste åtgärdas. De föreställningar som finns kopplat till genus måste granskas och åtgärdas, exempelvis för att utsatthet för våld som killar utsätts för inte förbises. Det måste utvecklas mer träffsäkra insatser och verktyg för att säkerställa att de brister som finns inte uppstår igen. Barns delaktighet i utformningen av insatserna ska ingå.
- **Anta en nationell strategi för att skydda barn från våldsutsatthet i hemmet**
Regeringen bör anta och implementera en nationell strategi med barnets perspektiv och behov i centrum för att bekämpa våld mot barn, särskilt barns våldsutsatthet i hemmet inklusive hedersrelaterat våld och förtryck. Genom samverkan mellan myndigheter, civilsamhälle och skolor ska strategin inkludera utbildning, stödinsatser och förebyggande arbete. Särskilt utsatta grupper, som lever med våldsutsatthet och förtryck, ska prioriteras för att säkerställa att inget barn lämnas utan skydd.
- **Barndomstolar eller särskilt utpekade domstolar med specialiserade domare**
Regeringen bör utreda inrättandet av barndomstolar eller särskilt utpekade domstolar med specialiserade domare. Genom sådana kan Sverige stärka skyddet för utsatta barn och förbättra hanteringen av unga som hamnat i kriminalitet. Sverige saknar en rättsinstans med särskild kompetens inom barns rättigheter, psykologi och social problematik. Införandet av barndomstolar skulle innebära en mer effektiv, rättssäker och barnanpassad hantering av mål som rör barn. Dagens rättsprocesser är främst anpassade efter vuxna vilket kan leda till att barns rättigheter och behov inte beaktas tillräckligt. Att införa barndomstolar skulle bidra till att säkerställa att alla beslut som rör barn fattas av domare med särskild kunskap om barns utveckling, behov och utsatthet. Med en specialiserad instans ökar sannolikheten att barns behov och rättigheter får högsta prioritet i rättsprocessen. Barn ska även ha rätt till egna ombud.
Regeringen bör omgående införa ett krav på att den domare som dömer i mål som rör barn ska vara ålagd att berätta för barnet varför domstolen dömt som de gjort, oavsett om den dömt i enlighet med barnets åsikt eller inte. Detta ska gälla oavsett införande av särskild barndomstol eller inte.
- **Regeringen bör ge Barnombudsmannen i uppdrag att utreda diskrepansen**
mellan barns faktiska verklighet av att växa upp med våld och de skyddslagstiftningar

som finns. Det är av särskild vikt att undersöka varför yrkesverksamma inom relevanta samhällsinstanser inte alltid agerar i enlighet med lagstiftning vilket resulterar i att barn inte får det skydd de har rätt till. Uppdraget bör innefatta en granskning av hur lagstiftning mot våld mot barn, inklusive hedersrelaterat våld och förtryck tillämpas i praktiken samt hur diskrepansen påverkar barns rättigheter. Det bör omfatta en analys av rättsväsende, socialtjänst, hälso- och sjukvård, förskola och skolan med fokus på att identifiera brister i tillämpningen, analysera orsaker till den låga upptäckandegraden och synliggöra skillnader mellan lagens intentioner och dess faktiska genomslag för barn i praktiken. Även frågor som rör VBU och tvångsumgänge bör ingå, samt barnets rätt till eget juridiskt ombud. Genom samtal med barn och unga samt en jämställdhets- och barnrättsanalys ska Barnombudsmannen undersöka om skyddsåtgärder och stödinsatser är rättssäkra, tillgängliga och anpassade efter barns verkliga behov. Resultaten ska spridas till relevanta aktörer i syfte att stärka barns skydd, stöd och tillgång till träffsäkra insatser.

- **Kartlägg kopplingarna mellan hedersrelaterat våld och förtryck, och gängkriminalitet**

Regeringen bör ge Barnombudsmannen i uppdrag att utreda sambandet mellan hedersnormer och gängkriminalitet. Genom djupintervjuer med barn och unga ska Barnombudsmannen analysera hur kontrollmekanismer begränsar självständigheten och ökar risken för rekrytering. Fokus ligger på riskfaktorer, könsskillnader och effektiva stödinsatser. Kunskap om dessa kopplingar kan fördjupa förståelsen för vissa typer av gängrelaterad våldsbrottslighet.

6. Referenser

1177. *Posttraumatiskt stressyndrom hos barn och tonåringar – PTSD*, <https://www.1177.se/Stockholm/sjukdomar--besvar/psykiska-sjukdomar-och-besvar/angest/posttraumatiskt-stressyndrom-hos-barn-och-tonaringar/>.

Baglivio, M. T: et al. (2014). The prevalence of adverse childhood experiences (ACE) in the lives of juvenile offenders. *Journal of Juvenile Justice*, 3(2).

Barnombudsmannen (2025). *För varje minut som går och ingen gör något för att hjälpa barn, så blir det bara värre. Återrapportering av uppdraget om Brottsförebyggande arbete – hur barn kan skyddas från att utnyttjas i kriminella aktiviteter.*

Barnombudsmannen (2020). *Dom tror att dom vet bättre. Barnet som rättighetsbärare.*

Barnombudsmannen (2019). *Vem bryr sig – när samhället blir förälder. Barns röster om att växa upp i den sociala barnavården.*

Barnombudsmannen (2018). *Utanförskap, våld och kärlek till orten. Barns röster om att växa upp i utsatta kommuner och förorter.*

Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101.

Broberg A., et al. (2011). *Stöd till barn som bevittnat våld mot mamma. Resultat från en nationell utvärdering*, Psykologiska institutionen, Göteborgs universitet.

Brottsbalken (1962:700).

Brottsförebyggande rådet (2024). *Nationella trygghetsundersökningen. Om utsatthet, otrygghet och förtroende.*

Brottsförebyggande rådet (2023). *Barn och unga i kriminella nätverk. En studie av inträde, brott, villkor och utträde.*

Dobbie, W., et al. (2019). *När en förälder döms till fängelse. Vilka är effekterna på barnens livschanser?* Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering (IFAU).

Ds 2022:18, *Straffansvar för psykiskt våld.*

Engström, M. & Lucas, S. (2022). *BarnSäkert – slutrapport från forskningsstudien och blickar framåt.* Stiftelsen Allmänna Barnhuset.

Farrington, D. P. et al. (2012). *School bullying, depression and offending behaviour later in life. An updated systematic review of longitudinal studies.* Brottsförebyggande rådet.

Folkhälsomyndigheten (2016). *Barn i familjer med missbruk, psykisk ohälsa eller våld. Resultat och erfarenheter från ett utvecklingsarbete.*

Folkhälsomyndigheten. *Stöd för en god start i livet*, <https://www.folkhalsomyndigheten.se/livsvillkor-levnadsvanor/halsa-i-olika-grupper/barn-och-unga/stod-for-en-god-start/>.

Furmark, C., & Neander, K. (2018). *Späd- och småbarnsverksamheter/team i Sverige – en kartläggning.* Nationellt kompetenscentrum anhöriga.

Föräldrabalken (1949:381).

Göteborgs stad, Socialförvaltningen Nordost (2022). *En blind fläck. Tjejer och gängkriminalitet – en ESF-finansierad förstudierapport.*

Göteborgs universitet. *MoS - Mobbning och Skola*, <https://www.gu.se/forskning/mos-mobbning-och-skola>.

HM Inspectorate of Probation. *Children involved in urban street gangs*, <https://www.justiceinspectors.gov.uk/hmiprobation/research/the-evidence-base-youth-offending-services/specific-sub-groups/children-involved-in-urban-street-gangs/>.

Jansson, L., & Björck, C. (2012). *Traumatisering bland ungdomar med antisocial problematik. Resultat från en litteraturoversikt.* Statens institutionsstyrelse, Sis.

Jernbro, C., & Landberg, Å. (2024). *Våld i ungas nära relationer och hedersrelaterat våld och förtryck. Förekomst, riskfaktorer och hälsokonsekvenser.* Stiftelsen Allmänna Barnhuset och Jämställdhetsmyndigheten.

Jernbro, C., & Landberg, Å., (2018). *Det är mitt liv! Om sambandet mellan barnmisshandel och att inte få välja sin framtida partner.* Stiftelsen Allmänna Barnhuset.

Jernbro, C., Landberg, Å., & Thulin, J. (2023). *Våld mot barn 2022. En nationell kartläggning.* Stiftelsen Allmänna Barnhuset.

Kronofogdemyndigheten, *Se det ekonomiska våldet*, <https://kronofogden.se/rad-och-stod/for-dig-som-stodjer-andra/se-det-ekonomiska-valdet>

Kunskapsguiden. *Barn som anhöriga. Forskning om konsekvenser*, <https://kunskapsguiden.se/omraden-och-teman/barn-och-unga/barn-som-anhoriga/forskning-om-konsekvenser/>.

Kunskapsguiden. *Om traumamedvetet bemötande av placerade barn och unga*, <https://kunskapsguiden.se/omraden-och-teman/barn-och-unga/traumamedvetet-bemotande/om-traumamedvetet-bemotande-av-placerade-barn-och-unga/>.

Kvartal, 2022-02-17. *Så ser migranter på våld inom familjen*, <https://kvartal.se/artiklar/vem-har-ansvar-for-vald-inom-familjen/>.

Lagen om Barnombudsman (1993:335).

Levell, J. (2022). *Boys, childhood domestic abuse, and gang involvement: Violence at home, violence on-road*.

Nationellt centrum för kvinnofrid, Uppsala universitet. *Fysiska och psykiska konsekvenser av sexuellt våld*, <https://www.uu.se/centrum/nck/for-yrkesverksamma/webbstodforvarden/omhandertagande-och-sparsakring/fysiska-och-psykiska-konsekvenser-av-sexuellt-vald>.

Persdotter, B. (2025). *NUSO, Nationell uppföljning av socialtjänstens omställning. PM 2: Aktualiseringar, ansökningar, anledning till utredning och delaktighet*.

Persdotter, B. (2024). *NUSO, Nationell uppföljning av socialtjänstens omställning. PM 1: Inledande nationella resultat från delstudie 1 om avslutade barnavårdsutredningar*.

Prop. 2020/21:170, *Barn som bevittnar brott*.

Prop. 2019/20:131, *Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet*.

Prop. 1978/79:67, *Om förbud mot aga*.

Reavis, J. A., et al. (2013). Adverse childhood experiences and adult criminality: How long must we live before we possess our own lives? *Permanente Journal*, 17(2), 44–48.

Reigstad, B., Kvernmo, S. (2015). ADHD – eller något annat?. *Tidskrift för Norsk Psykologisk Förening*, 52(4), 302–311.

Socialstyrelsen (2023). *Våld i nära relationer. Handbok för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården*.

Socialstyrelsen, *Barn, unga och ANDTS*, <https://www.socialstyrelsen.se/kunskapsstod-och-regler/omraden/missbruk-och-beroende/barn-unga-och-andts/>

Socialstyrelsen och Nationellt kompetenscentrum (2024). *Mamma mår dåligt. Ser du mig?* Faktablad hämtad från: <https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/dokument-webb/ovrigt/barn-som-anhoriga-faktablad-statistik.pdf>

SOU 2022:70, *En uppväxt fri från våld. En nationell strategi för att förebygga och bekämpa våld mot barn*.

Yohros, A. (2023). Examining the relationship between adverse childhood experiences and juvenile recidivism: A systematic review and meta-analysis. *Trauma, Violence, & Abuse*, 24(3), 1640-1655.

Socialstyrelsen (2022). *Anmälningar om barn som far illa eller misstänks fara illa 2021. Uppföljning och analys av utvecklingen*.

Socialstyrelsen (2024). *Socialstyrelsens utredningar av vissa skador och dödsfall 2022–2023*.

SVT Nyheter, 2020-01-04. *Psykiatrichefen: Allt fler osäkra i sin föräldraroll*, <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/vast/insatser-for-foraldrar-motverkar-kriminalitet-och-psykisk-ohalsa-bland-unga>.

Wikström, P. O. H. (2023). *När brott blir ett acceptabelt handlingsalternativ: En analys av brottslighetens orsaker och dess implikationer för inriktningen av det brottsförebyggande arbetet*. Stockholms Handelskammare.

7. Kostnadsberäkning / Ekonomisk redovisning

För genomförandet av projektet har Barnombudsmannen nyttjat 2 000 000 kronor från anslaget 3:1 Särskilda jämställdhetsåtgärder, anslagsposten 12 Jämställdhetsinsatser.

För genomförandet av projektet har Barnombudsmannen nyttjat 1 000 000 kronor från anslaget 5:2 Barnets rättigheter, anslagsposten 6 Barnets rättigheter.

8. Bilagor

1. Barnombudsmannens enkät till frihetsberövade barn och unga

Beslut i detta ärende har fattats av barnombudsmannen Juno Blom. Föredragande har varit utredaren Sara Platten Bäckström. I den slutliga handläggningen har även utredarna Iman Nilsson och Linnéa Jaurell, biträdande avdelningscheferna Martina Blombergsson och Tove Björnheden samt avdelningscheferna Erik Henriksson och Malin Morell deltagit.

2025-02-28

Juno Blom

Barnombudsman

Sara Platten Bäckström

Utredare